

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SADDAM HÜSEYİN SONRASI IRAK'IN
YAPILANMASINDA İRAN'IN MEZHEPSEL ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat YILMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gül Tuba DAĞCI

HAZİRAN - 2015

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SADDAM HÜSEYİN SONRASI IRAK'IN
YAPILANMASINDA İRAN'IN MEZHEPSEL ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat YILMAZ (117207014)

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 02/07/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Gül Tuba DAĞCI

Yrd. Doç. Dr. Murat ALAKEL

Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIRIM

Jüri Başkanı

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
- ☐ Red
- ☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Murat YILMAZ

29.05.2015

ÖNSÖZ

Şii mezhebi ve hareketi genel anlamda tarihi gelişimi, siyasi değişimi, etkileri ve etki alanları yeterince bilinen bir olgu değildir. Temelde dini bir hareket olan Şiilik Irak topraklarında çatışma ve rekabetler içine girmiş, değişkenleri örgütlenerek siyasi alana evrilmiştir. Bu evrilmiş devrim ile sonuçlanmıştır. İran bu hareket ve değişkenlerin kontrolünü tam anlamıyla 1979 İslam Devrimini gerçekleştirerek sağlamıştır. İran bu mezhebi anayasası ile kabul etmiş tek İslam devletidir. Şiilik aynı zamanda devlet politikasıdır. Devrim yeniden üretici ve tasarlayıcıdır. Ekonomik, siyasi, askeri, kültürel, yaşamsal alanları hedeflemiştir. Yeniden tasarımın nasıl şekilleneceği tasarım sahiplerinin güçlerine ve niteliklerine bağlıdır. Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yeniden inşası için arayışlar yapılırken, bu fırsatı İran mezhep üzerine etki ettiği Merciler ve onların önderliğinde Şii Hareketi ile değerlendirmiştir. Bu hareket sosyal ve politik anlamda güçlü ve niteliklidir. Sınırlarından uzakta küresel ve bölgesel güçlere karşı mücadeleler Irak'ta yaşanırken, kazanımları İran'da görülmüştür. Kısacası, devrim ihraç edilmiştir. İran Şii mezhebini, dış politika aracı olarak kullanmaktadır ve Irak örneğinde etki alanı Şii Hareketi üzerinedir. Uluslararası İlişkiler alanında çalışma, realizm ve yapısal realizm teorileri ışığında açıklanmıştır. Çatışma ve rekabet kuramlarına göre ifade edilmiştir. Irak örnekleminde yola çıkarak, İran etkisinde Şii Hareketi, tüm bu teori ve kuramlar ışığında evirilerek İran'ı Ortadoğu'da lider yapar. Çalışma, bu konuda akademik araştırmalara katkı sunacaktır.

Tez çalışma konumuzun belirlenmesi, hazırlanması ve sonuçlandırılması noktasında desteklerini esirgemeyen değerli tez danışmanım, Sn. Yrd. Doç. Dr. Gül Tuba DAĞCI'ya, kurumsal ve kavramsal çerçeveyi oluşturmam noktasında kıymetli fikirlerine başvurduğum, Sn. Prof. Dr. Kenan DAĞCI ve Sn. Yrd. Doç. Dr. Murat ALAKEL'e, yazım aşamasında yardımlarını eksik etmeyen İranlı ve Amerikalı değerli arkadaşlarıma, bu süreçte istemeyerek de olsa ihmal ettiğim halde bana her türlü anlayışı gösterme noktasında cömert davranan değerli eşime ve kızıma, tüm hayatım boyunca maddi, manevi her konuda bana destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Murat YILMAZ

29.05.2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ	1
a. Problem.....	7
b. Amaç	8
c. Yöntem	11
d. Önem	22
Literatür İncelemesi.....	24
BİRİNCİ BÖLÜM.....	27
1. Şİİ HAREKETİ.....	27
1.1 Şii Hareketi’nin Doğuşu ve Büyümesi.....	29
1.1.1 Şii Hareketi’nin Büyümesinde Birinci Evre: Hz. Ali’nin Halife Olması.....	29
1.1.2 Şii Hareketi’nin Büyümesinde İkinci Evre: Yezid’in Halife Yapılması.....	30
1.1.3 Şii Hareketi’nin Büyümesinde Üçüncü Evre: Kerbela Olayı.....	30
1.2 Şii Hareketi’nin Gelişimi	31
1.2.1 Şii Merciliği.....	32
1.2.2 Şii Medresesi	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. Şİİ HAREKETİNİN SİYASİ MÜCADELESİ	35
2.1 Şii Hareketi’nin İngiliz İşgaline Karşı Tutumu.....	37
2.2 Şii Hareketi’nin 1920 Büyük Ayaklanması Rolü.....	38
2.3 Şii Hareketi’nin Krallık Yönetimine Karşı Tutumu.....	39

2.4 Şii Hareketi'nin Mayıs 1941 Ayaklanmasında Rolü.....	40
2.5 Şii Hareketi'nin Cumhuriyet Yönetimine Karşı Tutumu	40
2.6 Şii Hareketi'nin Baas Partisine Karşı Tutumu	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	44
3. SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ MÜCADELESİ	44
3.1 Şii Hareketi ve Büyük Mercî Muhammed Bekir El-Sadr	47
3.2 Şii Hareketi ve Irak-İran Savaşı	49
3.3 Şii Hareketi ve Körfez Savaşı	52
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	55
4. SADDAM HÜSEYİN SONRASI YAPILANMA	55
4.1 Şii Hareketi ve ABD Yönetimi Altında Geçici Koalisyon Hükümeti	57
4.2 İran'ın Saddam Hüseyin Sonrası Dönemde Irak'ta Yapılanma Araçları	61
4.2.1 Siyasi Ortaklıklar.....	63
4.2.2 Milisler ve İsyanlılar ile İşbirliği	65
4.2.3 Dini Etkisi	68
4.2.4 Ekonomik Bağlar.....	69
4.2.5 İslam Devrimi İhracı	70
4.2.6 Propaganda ve Kamuoyu	71
SONUÇ	72
ÖZGEÇMİŞ	76
KAYNAKÇA	77

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.:	Adı geçen eser
Bkz:	Bakınız
E.t.:	Erişim tarihi
H.:	Hicri
Hız:	Hazreti
ISCI:	Irak İslam Yüksek Konseyi - The Islamic Supreme Council of Iraq
s:	Sayfa
SCIRI:	Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi - the Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq
vd:	Ve diğerleri
vs:	Vesaire

ÖZET

Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Saddam Hüseyin Sonrası Irak'ın Yapılanmasında İran'ın Mezhepsel Etkisi

Tezin Yazarı: Murat YILMAZ **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Gül Tuba DAĞCI

Kabul Tarihi: 02/07/2015 **Sayfa Sayısı:** V (ön kısım) + 91 (tez)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı:** Uluslararası İlişkiler

Irak'ta Şiiiler varlığını her alanda ve her yerde hissettirmektedir. Temelinde dini ve mezhepsel bir hareket olan Şii mezhebi, sosyal ve politik alanda bölge ülkelerini İran lehine sürekli etkileyen bir kavramdır. İran mezhepsel anlamda Şii çoğunluğa sahip tek ülke olmamasına rağmen, bu mezhebi anayasası ile kabul etmiş tek İslam devletidir. İran, Irak'ta Şii Hareketinin Hz. Ali ile ilk evresini gerçekleştirmesiyle başlayan ve gelişen tarihsel birikimini, Şii Merciler önderliğinde mücadelesi verilen bölgesel ve küresel çatışmalar sonucunda bu hareketin siyasi evrilmesini, Şii Medreselerin kazanımlarını, bu ülkeden sürgüne gönderilen Merci ve Şii siyasi liderlere ev sahipliği yapmakla ülkesine kazandırmıştır. Bu edinimler ile İslam Devriminin alt yapısını hazırlamış, Kum Medresesi'ni kurmuş, Velayet-i Fakih fikrini geliştirmiştir. Irak topraklarında verilen mücadelelerin özellikle iki büyük küresel güç İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı olması, çatışma ve rekabetle durumu fırsata dönüştürebilme yetisi İran kontrolünde Şii hareketinin hareket alanını arttırmıştır. İran kendi güvenliği ile rejimini tehdit altında görmesi nedeni ile savunmasını mezhepsel etki alanı üzerine kurmuştur. Bu çalışmada İran'ın mezhepsel etkisine neden olan faktörleri belirlemek ve Saddam Hüseyin sonrası Irak örneğinde elde edilen veriler ile nedenleri desteklemek hedeflenmiştir. Niteliksel araştırma metodu seçilmiştir. Etnografik ve tarihsel teknikler kullanılmıştır. Bir durum çalışmasıdır. Uluslararası İlişkiler alanında ortaya konan ilişkiler ve analizler önemlidir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan yöntemler ise realizm ve yapısal realizm teorileridir. Bu teoriler ışığında İran etkisindeki Şii Hareketi, Irak örneğinde incelenmiştir. Çatışma ve rekabet kuramları ile kazanımları analitik, betimsel olarak izah edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İran, Irak, Mezhepsel Etki, Şii Hareketi, Realizm

ABSTRACT

Yalova University Institute of Social Sciences Master's Thesis Summary

Thesis Title: Iran's Sectarian Influence In Iraq's Construction After Saddam Hussein	
Thesis Author: Murat YILMAZ	Advisor: Asst. Prof. Gul Tuba DAGCI
Date of Acceptance: 02/07/2015 Total Number of Pages: V (pre text)+91 (main body)	
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
The Shia make their presence felt in Iraq. The religious and sectarian Shia movement is a concept influencing the regional countries constantly. Iran is the not only country having Shia population but Iran also is the only country whose constitution states Shiism. Iran was acquired the Shia movement's historical experience that started and developed with Imam Ali's period, its political evolution in the result of the regional and global struggles under the leadership of the Shia clerks and the acquisition of Shia madrasahs by hosting the exiled clerks and political leaders. Through these acquisitions Iran formed the basis for Islamic Revolution and evolved governance of juries. Being that the struggle in Iraq has been against two great powers England and USA, it has increased leeway for the Shia movement having ability to turn the conflict and competition into opportunity under the influence of Iran. Iran has established its defence on sectarian influence as a result of finding its regime and security in danger. In this study it was aimed to make certain the factors caused sectarian influence and support the reasons by the help of data given in the Iraq paradigm. Qualitative research method was chosen. The ethnographic and the historical research techniques were used. This is a case study. In International Relations the analyses and the set forth standards that govern the relationships are important. In this respect realism and neorealism theories, conflict and competitive conflict theories were used in the research. In the light of these theories the Iran's influence in Shia movement was searched analytically and descriptively in the Iraq paradigm.	
Key Words: Iran, Iraq, Sectarian Influence, The Shia Movement, Realism	

GİRİŞ

Irak, tarihin en eski dönemlerinden bugüne kadar önemli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve Ortadoğu'nun en önemli medeniyet merkezlerinden biri olmuştur. Bu coğrafya Obeytlilerden Sümerlere, Babil, Asur, Akad, Med, Pers, Makedon, Part ve Sasani krallıklarının ardından Selçuklular, Moğollar, Safeviler, Osmanlılar, İngilizler ve son olarak Amerikalılara kadar uzanan medeniyetlerin beşiği olmuştur.

Ülkede; Arapça dışında Türkmence, Kürtçe, Asurice, Ermenice ve Farsça konuşulmaktadır. Arap, Türkmen, Kürt, Asuri, Hristiyan, Yahudi, Yezidi, Sabii, Sünni ve Şii gibi birbirinden farklı etnik ve mezhepsel toplulukları içinde barındıran Irak, Ortadoğu üzerine yapılan bilimsel çalışmaların önemli bir algılama merkezi olmuştur. Tüm bu nedenlerle Irak'ı anlamak ve özümsemek gerekir. (Kurşun, 2014: parag.1)

Irak halkı kendi ülkesi dışında, komşu ülkelerdeki etnik, politik ve dini gruplarla güçlü bağlantılara sahiptir. Türkmenlerin Türkiye'yle, Kuzey Irak'taki Kürtlerin; Suriye, Türkiye ve İran'daki Kürtlerle, Sünni Arapların; Suriye, Ürdün'deki Arap Sünnilerle ve Arap dünyasındaki İslami akımlarla son olarak Şii Arapların; İran, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Arap ve Arap olmayan Şiilerle ilişkileri mevcuttur. (A.g.e.: parag.1-7)

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz işgali sonucu Osmanlı Devleti topraklarından kopararak sınırları çizilen Irak ve halkı, tüm engellemelere rağmen ait oldukları etnik, politik ve mezhepsel kimliklerinden kopmamışlardır. Bu bakımdan Irak'ta meydana gelen her bir gelişmenin bölgesel ve küresel sonuçları olması kaçınılmazdır. Bu anlamda ülke içinde kendine bağlı, sadık ve etkili bir nüfus oluşturarak kontrol eden ülke yalnızca Irak'ı değil aynı zamanda tüm Ortadoğu coğrafyasını da temelden etkiler. Bunun en güzel örneği ise Irak kurulduğundan itibaren küresel anlamda ona hükmeden sırası ile İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile özellikle Saddam Hüseyin sonrası ülke yapılanmasında en önemli ulusal çıkar ve bölgesel dış politika aracı olarak mezhepsel stratejiyi kullanarak etkisini artıran İran'dır.

İran mezhepsel anlamda Şii çoğunluğa sahip tek ülke olmamasına rağmen, bu mezhebi anayasası ile kabul etmiş tek İslam devletidir. (Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, 2014: parag.1). İran Anayasasının 12nci maddesi '*İran'ın resmi dini İslam ve Caferi-i İsna Aşeri¹ mezhebidir.*' demektedir. (Tebyan, 2011: parag.1) Bu maddeye göre İran'ın mezhepsel etkisi Şiiliğin en büyük kolu olan Caferi mezhebi üzerinedir. Irak ve İran Şiileri aynı mezheptendir. İran mezhepçi yaklaşım ile kendine bağlayarak organize ettiği grupları işgalci küresel güçlere karşı kullanmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Irak kendi girişimi ile değil, İngiliz hükümetinin yönlendirmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bir devlet haline gelmiştir. (Polk, 2007: 6). Hem 1917 yılında Osmanlı yönetimindeki toprakları işgal ederek, Irak devletini kuran İngilizler hem de sonrasında 2003 yılında Irak'ı işgal ederek Saddam Hüseyin rejimini deviren, özgürlük ve demokrasi vaat ederek ülke yönetimini ele geçiren Amerikalılar ne ilginçtir ki ülkede tam anlamda kontrol sağlayamamışlardır. Ve yine ne ilginçtir ki, bu güçlere karşı mücadeleyi Irak halkından daha çok İran ve İran liderliğinde kurulan grupların verdiği görülmüştür. İşgaller İran'a tarihsel bir fırsat sunmuştur. İran bu tarihten sonra mezhep temelli çatışmaları derinleştirmiştir. (Yenisey, 2008: 149)

İran, Irak'ta Şii Hareketi'nin Hz. Ali ile ilk evresini gerçekleştirmesiyle başlayan ve gelişen tarihsel birikimini, Şii Merciler² önderliğinde mücadelesi verilen bölgesel ve küresel çatışmalar sonucunda bu hareketin siyasi evrilmesini, Şii Medreselerin kazanımlarını, bu ülkeden sürgüne gönderilen Merci ve Şii siyasi liderlere ev sahipliği yapmakla ülkesine kazandırmıştır. Bu edinimler ile İslam Devrimini gerçekleştirmiş, Kum Medresesi'ni kurmuş, Velayet-i Fakih³ fikrini geliştirmiştir. Irak topraklarında

¹ On iki İmam Mezhebi

² Şiiler, kendilerini dünyevi ve ruhani olarak yöneten ve yönlendiren Hz. Peygamber'den sonra On iki İmam'a tabi olmuştur. On iki İmam'ın olmadığı bir dönemde onların temsilcisi olarak din ve fıkıh âlimleri olan mercilere tabi olmuşlardır. Mercilere itaat, onların taklidi ve onlara bağlı olma esastır. Aynı zamanda fetva makamıdır. (Abbas, 2013: 58-59)Şii dünyasında Mercilik, teorik olarak devletle aynı yere sahip olduğundan, ülke adları farklı olsa da tek Merci'nin etrafında toplanılmış, buyruklarına itaat edilmiştir. (Can, 2010: parag.14)

³ Şii inancına göre asırlardır kayıp olan İmam Mehdi, on ikinci imamdır, bir gün ortaya çıkacak ve dünyada adaleti hâkim kılacaktır. İran anayasasının beşinci maddesine göre; İmam Mehdi'nin kayıp bulunduğu müddetçe İran İslam Cumhuriyeti'nde iş ve ümmetin velayeti yani devlet ve ümmetin yönetimi, halkın çoğunun tanıdığı ve liderliğini kabul ettiği adil, takva sahibi, çağı bilen, cesur, tedbirli ve yönetici fakihe başka bir deyişle müçtehit derecesindeki hukuk âlimine ait olacaktır. (Karaman, 2003: parag.2)

verilen mücadelelerin özellikle iki büyük küresel güç olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı olması, çatışma ve rekabetle durumu fırsata dönüştürebilme yetisi İran kontrolünde Şii Hareketi'nin hareket alanını arttırmıştır.

İran kendi güvenliği ile rejimini tehdit altında görmesi nedeni ile savunmasını mezhepsel etki alanı üzerine kurmuştur. İran özellikle son elli yılda mezhepsel etki ile Irak'a her alanda nüfus etmiş Saddam Hüseyin rejimi sonrası Irak'ın yeniden yapılanmasında en önemli aktör olmuştur.

İran'ı Irak'ta başarılı ve güçlü kılan en önemli sebep; gerek İngiltere dönemi, gerekse Amerika dönemi bölgesel mücadelelerinde Şii tezi ile kontrol ettiği grupların hareket kabiliyetinin Irak ile sınırlı kalmaması, Irak'ta meydana gelen çatışmaların ülke boyutunda direnişten ziyade bölge boyutunda direnişe dönüşme yetisidir. Bu yetiye karşı küresel güçler mücadele etme yerine, onu kazanma yoluna gitmeleri İran'ı başarılı kılmaktadır. Bugün bu coğrafya da bölge ülkelerinin hiç birinde bu derece etki gücü yoktur. Çalışmada, bu nedenle son derece yüksek etki gücü olan Şiiliğin tanımı ve gelişimi sunulmuştur. Böylece mezhepler içerisinde farklı olan temel dinamikleri gösterilmiştir.

Irak'ta Şiiler 2003 yılında Saddam Hüseyin'in ABD tarafından devrilmesinden itibaren aslında bir dinsel Rönesans yaşamışlardır. (Rubin, 2014: 1) İran'ı Irak'ta her alanda güçlü kılan mezhepsel etkinin temelinde olan Şii Hareketi bu topraklarda siyasi evrimini gerçekleştirmiştir. İran kendi içinde Irak'ta yaşanan siyasi mücadeleyi ve çatışmayı yaşamamıştır. Sınırları dışında tuttuğu bu evirilişin kazanımlarını rejim ihracına dönüştürmüştür.

Şii siyasi düşüncesi özellikle Baas Partisi'nin 1968 yılında yönetime el koyması ile İngiliz işgali döneminde başlayan siyasi gelişimini daha da geliştirmiştir. 1909 yılında Büyük Mercî Mirza Muhammed el-Nainî ilk defa tiranlığa karşı dine dayalı anayasal bir düzen gerekliliğini vurgulamıştır. (A.g.e.: 2) Necef'te ortaya atılan bu düşünce bugünkü İran'ın yönetim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam Devrimin gerçekleştiren

Büyük Ayetullah Humeyni'nin devrime neden olan düşüncesini geliştirdiği yer sürgünde geçen Necef şehridir ve burada Şii dünyasının en önemli medresesi yer alır.

1909 yılında ortaya konan ya tiranlık ya dine dayalı anayasal düzen tezi uygulamaya 1920 yılında İngiliz işgaline karşı Büyük Mercî Şeyh Mehdi el-Halisi önderliğinde başlayan başkaldırı ile başlamıştır. Şii Hareketi'nin siyaset mücadelesi İngilizlere geri adım attırmış, Irak bağımsızlığına kavuşmuştur. El-Naini'nin tezine göre anayasal düzen sağlanırsa Şiiler de devlet yönetiminde temsil hakkı kazanacaktır. (Rubin, 2014: 2)

1963 yılında İran'da İran Şah'ının 'Beyaz Devrim' adı verilen ulusal kalkınma planı, kadınlara oy hakkı verme, toprak reformu, eğitim ve sağlık modernizasyonu gibi konularda yenilik getirmiştir. Ancak İranlı Büyük Merciler buna muhalif olmuş ve direnmişlerdir, bunun sonucunda içinde Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin olduğu bu muhalefet sürgüne gönderilmiştir. (A.g.e.: 3)

Humeyni Türkiye'de bir yıl kaldıktan sonra Necef'e yerleşmiştir. Burada hem ders hem de vaaz vermiştir. Burada diğer Büyük Mercilerin karşı çıkmasına rağmen 'Velayet-i Fakih' fikrini geliştirmiş ve bu düşüncesini İran'da eyleme geçirmiştir. (A.g.e.: 3) El-Naini ile başlayan Merciler önderliğinde Şii Hareketi'nin siyasi evrililişi doğal çatışma kuramına göre kaçınılmaz olan devrimi gerçekleştirmiş.

Büyük Ayetullah Humeyni, çatışma ve rekabet kuramı içerisinde kurduğu rejimi Irak'ın Büyük Mercisi Ayetullah Muhammed Bekir el-Sadr ile de tartışarak güçlendirmiştir. Humeyni dini liderin ruhani kimliği ile birlikte militan ve müdahaleci rolünü iddia ederken, Sadr daha çok İslam'ın başta Marksizm ve çatışma kuramı gelmek üzere tüm diğer düşünce ekollerinden daha üstün bir felsefe sunduğunu savunmuştur. (Mallat, 2015: parag.21)

Ayetullah Humeyni'nin Saddam Hüseyin ile arasında olan kin ve nefreti, el-Sadr'ın kaderini mühürlemiştir. El-Sadr ile Humeyni'yi aynı mücadelede üzerine bir araya getirmiştir. El-Sadr Saddam Hüseyin'e karşı İran'da İslam Devrimini desteklerken, Ayetullah Humeyni el-Sadr'ın Büyük Merciliğini red etmiş ve Irak üzerinde bir güç

yarışına girmiştir. Bu durumdan en çok Saddam Hüseyin yararlanmış, Dava Partisi üzerinde etkisini kırarak sırası ile tutuklatmış, hapse atmış, işkence etmiş ve 9 Nisan 1980’de idam etmiştir. (Rubin, 2014: 3)

Dava Partisi Irak’ta 1958 yılında kurulan Şii siyasetinin ilk partisidir. Baas Partisi ve Saddam Hüseyin bu parti yapılanmasını çok tehlikeli bulmuştur. El-Sadr’ın sadece Şiiler değil ayrıca Sünniler tarafından da seviliyor olması Baas rejimini son derece rahatsız etmiştir. Saddam Hüseyin’in gizli polisleri Şii politikacıları ve Dava parti üyelerini hedef almıştır. Bu nedenle pek çok Merci ve Şii İran’a göç etmiştir. Siyasi gelişimlerine İran’da devam eden ve burada İslam Cumhuriyeti deneyimi yaşayanlar 2003 sonrası Irak’a geri dönerek siyaseten iki ülkeyi birleştirmişlerdir. (A.g.e.: 3)

İdam edilene kadar el-Sadr ile yakinen çalışan Büyük Merci Muhammed Bekir el-Hekim de göç edenler içerisinde bulunmuştur. Dava hareketinden ayrılarak, benimsediği Humeyni felsefesi ile Irak İslam Yüksek Konseyi’ni kurmuştur. Saddam Hüseyin rejimine son vererek yerine İran rejimini getirme amacı taşımıştır. (A.g.e.: 4)

1991 yılında Çöl Fırtınası Operasyonu sonrası Amerika Birleşik Devletleri başkanı George Bush’un Iraklıları rejime karşı koyma çağrısı üzerine iktidara karşı Şii ayaklanmaları başlamıştır. (Nasr, 2006: 188) Irak’ın güneyinde gerçekleşen bu ayaklanmaların durmaması ve herhangi bir müdahale yaşanmaması için ABD yönetimi bu bölgeyi uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. (Dao & Myers, 2001: parag.2-4)

Irak’ta Saddam Hüseyin, Büyük Merciler’e karşı önlem almak için suikastlar düzenlemiştir. Kontrol etmek istediği Şii Hareketi’ni ABD destekli isyanlardan aynı zamanda İran’ın etkisinden koparmayı amaçlamıştır. 1999 yılında İran’dan dönen Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr, 2003 yılında ise yine İran’dan dönen Büyük Merci Seyyid Abdül Mecid el-Hoi suikastla öldürülmüştür. (Rubin, 2014: 4)

2003 yılında Saddam Hüseyin’in devrilmesi ile ABD, karşısında en büyük rakip olarak Merci Mukteda el-Sadr ve onun direniş kolu olan Mehdi Ordusu’nu bulmuştur. Başta İran ve rejimine karşı olan el-Sadr, Irak’ı ABD’ye bırakmak istememiştir. İran

tarafından ABD mücadelesi teşvik edilen el-Sadr'ın ordusu sonrasında İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilip, donatılmıştır. Ayetullah el-Sistani'nin girişimleri ile ateşkes sağlanmış, Irak siyasetine kazandırılmıştır. (Rubin, 2014: 4)

Diğer önemli gelişme ise 2003 yılında İran'dan Irak'a dönen Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi başkanı Muhammed Bekir el-Hekim'dir. Velayet-i Fakih düşüncesine sınımsız bağlı olan el-Hekim Irak'ta siyasete girdiğinde *'ne İslami rejim ne de laiklik Irak'ta işe yarar ama demokratik bir devlet nüfusun çoğunluğunun dini olan İslam'a saygı duyar'* demiştir. (Dareini, 2003: parag.2) Bu açıklama bölge siyasetini anlamak adına ipuçları taşımaktadır.

İran Devrim Muhafızları Ordusu pek çok Iraklı Şii milis ve isyancılara destek vermiştir, eğitmiş ve donatmıştır. Bunların çoğu el-Sadr'ın Mehdi Ordusu ile Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin Bedir Örgütüdür. Mehdi Ordusu ile Bedir Örgütü arasındaki rekabet aslında İran'ın kontrol için gösterdiği iyi bir uygulama örneği olmuştur. Bu gruplar 2003 öncesi ABD'ye karşı mücadele verirken, sonrasında ateşkes ilan etmiş, ABD, İran ve Irak rejiminin aleyhine olan gruplara karşı mücadele vermeye başlamışlardır. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi daha çok Şii gruplara para ve silah sağlamıştır. Hatta Bedir Örgütü, Irak-İran Savaşı sırasında İran'a bomba yağdıran Irak Hava Kuvvetleri pilotlarını bulup öldürmüştür. (Rubin, 2014: 5)

Irak'ın 2003 yılı ile özgürleşmesi, Şii Hareketi'ne alan kazandırmış, daha sürülen pek çok Merci geri ülkeye dönmüştür. Kemikleşmiş bir siyasi alt yapıya sahip Dava Partisi'nin Londra'ya, Şam'a ve Tahran'a sürülen lider ve üyeleri Bağdat'ta birleşmişlerdir. Milyonlarca İranlı Şii hacı Saddam Hüseyin döneminde yasaklanan hac faaliyetini yerine getirmek için kutsal yerleri ziyaret etmiştir. Aslı İranlı olan ve Necef'te yaşayan Büyük Ayetullah Ali el-Sistani tekrar vaaz vermeye ve Iraklı, İranlı Şii'lerle iletişim kurmaya başlamıştır. (A.g.e.: 5)

a. Problem

Ortadoğu’da Şii mezhebi olgusuna her ülkede rastlanmaktadır. Boyutları farklı bile olsa Şiiler varlığını her alanda ve her yerde hissettirmektedir. Temelinde dini ve mezhepsel bir hareket olan Şii mezhebi, sosyal ve politik alanda bölge ülkelerini İran lehine sürekli etkileyen bir kavramdır. Nasıl oluyor da İran, Irak’ta nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve herhangi bir etnik benzerliği olmayan Arapları kontrol edebilmektedir? Ne tarihsel ortaklık ne kültürel birliktelik ne de genel anlamda İslam dini bunu açıklar. Temel neden mezheptir ve Irak’ta Arap nüfusun %65’i Şii’dir. (Polk, 2007: 6)

Bölge ülkelerinin iç ve dış siyasetlerine etki eden İran, mezhepsel etki ile kontrol ettiği unsurları örgütlemiş bölgesel güç ve aktör olma özelliği kazanmıştır. Bu ülkeler adına kararlar almakta, anayasasında yazılı olan ve bir dış politika aracı olan rejim ihracatını gerçekleştirmektedir. (Yılmaz & Şahin, 2011: 25)

Mevcut durumun en iyi gözlemlendiği ülke; Irak ve yine aynı ülke içerisinde İslam Devrimi yasaları ile Merciler tarafından yönetilen Irak’ın güney bölgesidir. (Sullivan, 2014: parag.22) Bu etki Irak’ta genel çerçeve ile ele alındığında aynı zamanda bir sorun haline dönüşmüştür. Toplumda her alanda çekişmeler yaşanmış, ülke insanları bölünmüş, terör olaylarının yaşanmasına neden olmuş, insan ölümleri gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Irak’ta çözüm yolları bulunabilmesi için Şii mezhebi olgusunun oluşumu bilinmeli, etkileri göz ardı edilmemeli, Irak’ın toprak bütünlüğü ve ülke huzurunda en ufak olumsuz bir etki ile oluşacak bozulmanın komşu ülkeleri çok ciddi şekilde etkileyeceği bilinmesi gerekmektedir.

Saddam Hüseyin sonrası mezhepsel etki sayesinde İran lehine orantısız gelişen yeni Irak’ın bugünkü mevcut durumunun oluşum nedenleri, ileride çatışmaların yaşanmaması için çözümlenmeli, tarihsel ve sosyal olaylardan ders alınarak çeşitli yöntemler ile olumsuz etkileri ortadan kaldırılmalıdır. Yeni Irak’ta demokrasi ile kazanılan kazanımların arkasında yer alan etnografik ve tarihsel desenler çok iyi bilinmelidir. Irak’ta kontrol edilemeyen, güç üstünlüğüne dayalı her hangi bir mezhepsel çatışma sadece Irak’ı değil, tüm bölge ülkelerini derinden etkiler.

b. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yapılanmasında İran'ın mezhepsel etkisini incelemek ve nedenlerini sıralayarak gelişimine farklı bir bakış açısı kazandırmaktır. Bununla beraber Şii mezhebi tanımlanmış, bu mezhebin İran adına Irak örneğinde kazandırdıkları araştırılmıştır. Saddam Hüseyin sonrası yeniden inşa edilen Irak'ta en çok söz sahibi olan İran'ın bu gücü nasıl elde ettiği mezhepsel strateji, realist ve yapısal realist teoriler perspektifinde analitik ve betimsel olarak test edilmiştir.

2003 yılı itibari ile ABD işgaline sahne olan Irak'ta oluşan algı odur ki; kontrolün Birleşik Devletlerin elinde olduğu, seçilen hükümetlerin bu etki altında oluştuğudur. Gerçek ise İran üstünlüğüdür; yaşanan Şii-Sünni çatışmalarının kökenini, Irak'ın tarihsel gelişimini ve Şii mezhebinin temel dinamiklerini bilmek gerçeği anlamakta yardımcı olacaktır. Irak'ta Şii Hareketini oluşturan tarihi evreler, İngiltere yönetiminde Irak dönemi mücadeleler, Saddam Hüseyin öncesi İran önderliğinde Şii Hareketi ile Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın Yapılanmasında İran etkisi mezhepsel eylem üzerinedir ve bu durum İran'ı Irak'ta en önemli aktör yapar.

Bu yapısal yaklaşım İran'a tarihi bir fırsat sunmuştur. İran, yeni Irak'ta Şii siyasi oluşumları tek çatı altında seçimlere hazırlamıştır. Silahlı Şii gruplara destek vererek, İngiliz güçlerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne Irak'ı terk etmeleri için baskı kurmuştur. Nükleer programına karşı olası yapılacak askeri harekete karşı Irak topraklarının kullandırılmama kararlarını Irak'ta etkisi altında tuttuğu Şii hükümete aldırarak, bölgesel çıkarlarına karşı, eğiterek donattığı silahlı grupları kullanarak stratejik başarılar kazanmıştır. Tüm bu başarılar ise Irak içerisinde mezhepsel etki ile nüfus edip örgütlediği topluluklar sayesinde gerçekleşmiştir. Bugün İranlılar bu Şii tezli etki gücünü ifade etme adına Ortadoğu'da kendi başkentleri dışında, kendilerine bağlı dört başkent daha olduğunu iddia etmektedirler. İran'da Tahran milletvekili Alireza Zakani büyük bir gururla bu şehirleri şu şekilde sıralamıştır; *Şam, Beyrut, Bağdat ve şimdi Sana*. (Hearst, 2014: parag.4)

Çalışmanın ilk bölümünde, Şii mezhebi farkındalığı sağlanması için detaylı bir araştırma yapılmıştır. Bütün temel dinamikleri ve değişkenleri ile Irak ne anlama gelir ve neden İran bu denli etkilidir sorularına cevap aranmıştır. Irak'ta Şii Hareketi'ni oluşturan tarihi evreler değerlendirilerek, İran'ın mezhepsel etkisine dayanak olan ortak değerler incelenmiştir. Irak'ın Şiilik mezhebinin merkezi olması nedeni ile bu mezhebin doğuşu ve tarihsel gelişimi değerlendirilmiştir. Şii Merciliği'nin ve Medreselerinin Şii toplumu üzerinde etkisi araştırılmıştır. Gerek iç ve gerekse dış politikada önemlerine yer verilmiştir. Arap ve Fars kökenli iki ayrı ırkın farklılığına, Kum ve Necef gibi iki ayrı Şii okuluna sahip olmalarına rağmen neden Irak'ta Şii inancı ile birleştiğine cevap aranmıştır. Emevi Sultanı Yezid ile Hz. Hüseyin'in siyasi mücadelesi, On İki İmam'ın ardından Mercilerin başını çektiği söylemlerle bu topraklarda Şii Hareketi devam etmiştir.

1. Dünya Savaşı boyunca İngilizlere karşı Osmanlılarla beraber savaşmışlar, İngilizlerin Irak'ı işgalinden sonra, bu beraberliklerini İngiltere yönetiminde Irak döneminde siyasetten uzak tutularak ve suikastlarla ödemişlerdir. Sonra ki süreçte de 1920 ayaklanması, Recep İntifadası gibi siyasal eylemlerde de bulunmuşlar ve nispeten başarılı olmuşlardır. 1979 İran İslam Devrimi gerçekleştiğinde en büyük savunucuları olan Şiiler İran'ın liderliğinde birleşerek Irak içerisinde siyasal yapılanma içerisinde hep bulunmuşlardır. İran'ın rejim ihracatı politikaları Irak'ta başlatılmıştır. Bu dönemde İran Şii destekçilerine her türlü ekonomik ve siyasi destek vermiştir. Etnografik ve tarihsel analizler sunulmuştur. Şiiliği meydana getiren Irak'ın toplumsal tarihini iyi bilmek gerektiği için bu bölüme önem verilmiştir.

İkinci bölümde, birinci bölümde açıklanan Şii Hareketi'nin temel dinamikleri, olgu ve kavramları ile nasıl siyasi boyut kazandığı, İngiliz işgali dönemi ve sonrası ile Saddam Hüseyin dönemine kadar olan evreler, Saddam Hüseyin dönemi ile 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesi öncesinde İran-Irak ilişkilerinin bugünkü yeni Irak yapılanmasına katkısı araştırılmıştır. Yapılanma içerisinde mezhepsel olgusunun önemi incelenmiştir. Her iki ülkenin de ulus devlet olarak kuruldukları tarih aynı zaman dilimi içerisinde birbirine çok yakın tarihlerde gerçekleşmiştir.

İngilizlerin işgali öncesi bölgede ne Irak ne de İran diye bir ülke vardır. İran’da bu dönemde Kaçkar Devleti’ne son verilmiş, Pehleviler dönemi olarak bilinen Şahlık başlamıştır. Irak’ta ise İngiliz işgali altında yine İngilizlerin başında olduğu hükümet vardır. Toplumda hak ettikleri yerde olamayan Şiiler 1920 ayaklanması ile Irak’ta İngilizlere karşı koymuşlar ve bağımsızlık hareketi içerisinde yer almışlardır. Ayaklanması sonrası dışarıdan getirilen Kral Faysal dönemini sonrasında Cumhuriyet dönemi izlemiştir. Baas Partisi ile tutuklamalar, sürgünler ve katliamlar başlamıştır. Darbe dönemleri ile ülkede ya Mısır’da doğan ve temelinde Arap milliyetçiliği olan “kavmiyye” düşüncesi hâkim olmuş ya da ülke topraklarının bütününe kapsayan ulusalcı “vataniyye” düşüncesi hâkim olmuştur. Her iki düşünce Şii Hareketi’ni yok saymıştır.

Üçüncü bölümde ise Saddam Hüseyin Dönemi ve bu dönemde Şii Hareketi incelenmiştir. Iraklı Şiiler, en büyük kıyım ve yıkımlarını Suriye’den Irak’a ithal edilen komünist düşüncenin hâkim olduğu Baas Partisi rejimi ile yaşamışlardır. Mercilerin yayımladığı fetvalarda bu partiye oy vermenin haram olduğu ifade edilmiştir. Şiiler Dava adında kendi partilerini kurmuş ve birleşmişlerdir. Bu partiye İran destek vermiştir. Saddam Hüseyin’in diktatörlüğünü izleyen Baas rejimi Sünni Arap yapılanması ile Şiileri hep aşağılamıştır.

1979 İran İslam Devrimi’nin sonuçlarını kendisi için tehdit gören Saddam Hüseyin ülkenin ve rejiminin en güçlü olduğu 1980’de İran’a saldırmıştır. Halk bu dönemde Şiileri, İran ajanı olmakla suçlamıştır. Çoğu merci ve taraftarları İran’a sürülmüştür. 1979 ve sonrası İran-Irak ilişkilerinin mezhepsel gelişiminin en temel noktasıdır. İran, 2003 yılı ABD işgaline kadar düşmanı olarak gördüğü ve savaştığı Irak’ta mezhepsel yapılanmalarına sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik boyutta devam etmiştir. 1991 Körfez Savaşı’nda George W. Bush’un tehdit eden söylemleri ile sıranın kendisine geldiğini anlayan İran ABD ile komşu olmanın da verdiği güvenlik zafiyeti nedeniyle mücadelesini mezhepsel etki çerçevesinde kurduğu siyasi parti, taraftar ve silahlı milisler ile Irak’ta sürdürmüştür.

Dördüncü bölümde ise, 2003 Saddam Hüseyin sonrası İran'ın mezhepsel etkisinin boyutlarını anlamak için ülke içinde irtibatlı olduğu yapıların ve araçların ne olduğu, bu yapıların İran ile ilişkilerde sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik etkilerinin mezhepsel ekseninde kurulup kurulmadığı incelenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı yanlış bölge politikaların nasıl İran'a fırsat olarak döndüğü ile mezhepsel etkinin yeni Irak döneminde seçimlere ne oranda yansıdığı irdelenmiştir. Mezhebe dayalı yapılanmanın ve İran kontrolünde milislerin-isyancıların yanında siyasi ortaklıkların, dini ve ekonomik bağların, devrim ihracı ile enformasyon ve propaganda etkilerinin Irak yapısına katkıları sunulmuştur. İran'ın yeni Irak yapılanmasında hâkim olduğu unsurlar ile kazanımlar yalnızca İran'ı Irak'ta değil, bölgede de lider konuma getirmiştir.

c. Yöntem

Bu çalışmada İran'ın mezhepsel etkisine neden olan faktörleri belirlemek ve Saddam Hüseyin sonrası Irak örneğinde elde edilen veriler ile nedenleri desteklemek hedeflenmiştir. Niteliksel araştırma yaklaşımı içerisinde çalışılmıştır. Betimsel analizle, Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın hâlihazırdaki durumunda İran'ın mezhepsel etkisi araştırılmıştır. Bir durum çalışması (case study) olan araştırmamız, etnografik ve tarihsel teknikler kullanılmıştır. Çalışmanın evreni İran etkili Şii mezhebinin hareket gücü, örnekleme ise Irak'tır. Nitel araştırmalarda sosyal verilerin ancak yorumlandıkları zaman anlam kazandığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, sonuçların güvenilirliğinin uygun olduğu varsayılır. Geçerliliğe ilişkin ölçümler bilgi kaynaklarının sağlaması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Alan uzmanlarının verdiği örneklemler tercih edilmiştir. Değişkenlerin kontrolünde ya da açıklanmasında mantıksal açıklamalar, olgu ve olayların tanımlanması tercih edilmiştir. Problem ve sonuçlar analitik yaklaşımla incelenmiştir.

Literatür taraması yapılmıştır. Gözleme dayalı ve belgesel çalışılmıştır. Kesitsel veriler çalışılarak, görüşmeler yoluyla sözlü olarak bilgi toplanmıştır. Yapılan görüşmelerde kişiler adlarının ve görüşme metnlerinin yayınlanmasını istememeleri nedeni ile bu materyallerin sunumu ve hazırlanmasında gizlilik ilkesine sadık kalınmıştır.

Tümevarıma dayalı veri analizi yapılmıştır. Açıklayıcı desenler kullanılmıştır. Olgu ve kavramların nasıl ve neden gerçekleştiğine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada:

1. Şiiilik ve Şii mezhebi olgusu tanımlanacaktır.
2. Irak tarihi ve bu tarih içerisinde başından Saddam Hüseyin sonrası döneme kadar Şiiilik olgusuna etki eden iç ve dış faktörler ile bu faktörlerin İran ile ilişkileri analiz edilecektir.
3. Saddam Hüseyin sonrası Irak ve Şii olgusuna etki eden iç ve dış faktörler ile bu faktörlerin İran ile ilişkileri analiz edilecektir.
4. Irak araştırma sahasında elde edilecek bulgular ile İran etkili Şii mezhebi olgusuna yeni bakış açıları katmak istenmektedir.

Klasik Realizm ve Yapısal Realizm Perspektifi ile Bakış:

Uluslararası İlişkiler alanında ortaya konan ilişkiler ve analizler önemlidir. Bu bağlamda araştırmada kullanılan yöntemler ise realizm ve yapısal realizm teorileridir. Bu teoriler ışığında İran'ın mezhepsel etkisine temel olan Şii Hareketi oluşumu ve farklı etnik yapıdan olan iki ülke insanını ortak değerlerde birleştirmesi, aralarında yakın bağlar kurması ve bu konuda Merciliğin önemi ve elde edilen güç öncelikle incelenmiştir.

Sonrasında işgallere ve Baas Partisi ile başlayan Saddam Hüseyin dönemi ortak siyasal ve mezhepsel mücadeleleri, İran Devrimi'ni gerçekleşmesinde karşılıklı katkılarıyla birlikte, Irak'ta birleşerek bölgesel tehdit oluşturan yapılanmaları ve bu yapı içerisinde İran'ın yapısal araçları analiz edilmiştir. Şii Hareketi'nin sosyal davranışları, dini liderlerine bağlılıkları, Saddam Hüseyin sonrası dönemde İran tarafından örgütlenerek yapılanmaları değerlendirilmiştir. Bugün özellikle Saddam Hüseyin sonrası dönemde İran merkezli Irak'ın yapılanması ya da inşasında mezhepsel etki ve temelinde Şii Hareketi gözden kaçırılmaması vurgulanmıştır.

Devletlerarası ilişkiler bir dünya hükümetinin yokluğunda gerçekleşmektedir. Gerçekçilere göre bu durum uluslararası sistemin anarşik olduğunun ifadesidir. Uluslararası ilişkiler, en iyi, ülkeler arasındaki güç dağılımına odaklanılarak anlaşılabilir. Devletlerin hukuk önünde eşitliğine rağmen, gücün dengesiz dağılımı uluslararası ilişkileri bir tür güç politikası sahası yapmaktadır. Realizme göre uluslararası ilişkilerin temelinde kendi ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalışan devletlerarasındaki güç mücadelesi yatmaktadır. (Baylis&Steve,2005: 273) Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler rekabetçi bir ortamda devletlerin hayatta kalma mücadelesi için güç peşinde koştukları bir zorunluluk ve süreklilik alanı olmaktadır. Realist yaklaşıma göre, her biri mevcut durumu sürdürmek veya yıkmak arzusunda olan devletlerin güç kazanmak istemelerinden dolayı, zorunlu olarak güç dengesi denen bir durum ve buna uygun politikalar ortaya çıkmaktadır. (Arı, 1997: 256) Değişim tamamen çıkarların ve gücün dağılımına bağlı bir durumdur. Değişen güç ve çıkarlar doğrultusunda realizm de klasik ve yapısal realizm başlıklarına ayrılmıştır.

Realizm İdealizmin ideallerinin I. Dünya Savaşı sonrasında başarısız olması sonucu buna tepki olarak ortaya çıkmış ve kabul görmüştür. Realistler İdealistleri ütopyacı olmakla suçlamış ve gerçekte ne olduğuyla değil, ne olması gerektiğiyle ilgili oldukları için dünyayı anlamakta yetersiz kaldıklarını iddia etmişlerdir. Realistlere göre insan doğası İdealist veya Liberallerin belirttiği gibi iyi değildir. İnsanlar tam tersine bencil canlılardır ve çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. (Morgenthau, 1946: 193)

Ulusal çıkar güç açısından tanımlanmalıdır. Devletlerin amacı güçlerini arttırmaktır, dolayısıyla hareketlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Güç açısından çıkar sabittir ve değişmez, ancak çıkarın içeriği ve bu çıkarı gerçekleştirmek için uygulanması gereken politikalar zamana ve içinde bulunulan kültürel ortama göre değişiklik gösterebilir. Moral-ahlaki değerlerin uluslararası politikada etkisi yoktur. Uluslararası politika ekonomi ve hukuk gibi alanlardan farklı özerk bir alandır ve esas olan devletlerin askeri-siyasi gücü ve çıkarlarıdır. (Griffiths, vd., 2011: 19)

Realistlerin uluslararası hukuk ve örgütler gibi konulardan çok askeri strateji, ulusal gücün elemanları, diplomasi ve devlet yönetiminin diğer araçları ile ulusal çıkarların

doğası üzerinde yoğunlaşmaları, tarihsel perspektiften baktığımızda, pek de şaşırtıcı değildir. Realistler, II. Dünya Savaşı'ndan kendi derslerini aldıklarını söylemişlerdir. Buna göre gelecekteki savaşları önlemenin yolu resmi-hukuki yapılanmalar veya ahlaki kurallara dayanmak değil, olası saldırganların caydıracak bir güç dengesine veya dünyanın polisliğini yapmaya arzulu olan bir güçler uyumuna dayanmaktadır. Realistler, insanın aslında günahkâr, çıkarıcı, saldırgan ve ilişkilerinde gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olduğunu düşünmektedir. Uluslararası politikayı insan doğasına bakışıyla uyumlu şekilde açıklayan savaş sonrası klasik realizme göre bireylerin ilişkilerinde gücü ön plana alması ve güç ile çıkara dayalı bir ilişkiyi benimsemesi gibi devletler de dış politikada güç ve çıkar peşindedirler. (Griffiths, vd., 2011: 51)

Eğer bir savaş, ulusal çıkarın korunması için gerekiyorsa yapılmalıdır. Realistlere göre, devlet adamı devletin çıkarını gözetmek zorunda olduğundan bireysel ilişkilerinde uyduğu ahlaki standartlara çoğu zaman uymayabilir, zira devlet adamı öncelikle ulusal çıkarı gözetmek ve devleti dış tehditlerden ne pahasına olursa korumak zorundadır, çünkü uluslararası ortamda sonucu belirleyen her zaman için devletin gücü olmaktadır. (Leung, 2000: 3)

Uluslararası politikadaki temel birimler devletlerdir; devletler bencilce kendi ulusal çıkarlarının peşinde koşarlar; ulusal çıkarların sağlanmasında devletlerin kullandığı en önemli kaynaklar maddi güçtür ve uluslararası politika iç politikadan farklıdır, zira uluslararası politikada anarşi hâkimdir. Realistler bu yapı içinde her bir devletin kendi güvenliğini kendisi sağlamak (self-help) zorunda olduğunu varsayarak, diğer devletlerin de aynı şekilde davranacağını ve dolayısıyla her bir devletin kendi çıkarı doğrultusunda hareket edeceğini ileri sürmektedir. Ayrıca realist teoriye göre uluslararası kurumlar, anarşinin devletlerarası işbirliği üzerindeki sınırlayıcı etkilerini ortadan kaldıramazlar. (Griffiths, vd., 2011: 43)

Realist çözümlemede güç denilince akla gelen tek şey askeri güç değildir. Gücün içeriği ve kullanılış biçimi siyasi ve kültürel ortamın şartlarına göre belirlenir. Güç, insanın insanı kontrol etmesini sağlayan her şeyi kapsayabilir. Gücün bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak, devletin varlığının sürdürmesinin ve güvenliğinin sağlanmasının aracı

olarak görülmektedir. Belli başlı güç unsurları askeri güç, ekonomik güç ve propaganda gücüdür. Realizm, güç parametreleri ile tanımlanan kendi anahtar kavramı olan ‘çıkâr’ teriminin evrensel olarak geçerli olan nesnel bir kavram olduğunu varsaymakla birlikte bu kavrama sabit bir anlam yüklemeyiz, ne zamandan ne de mekândan etkilenmez. Diğer bir ifadeyle, ulusal çıkâr kavramı her devlet için aynı olmasa da her devlet ulusal çıkarını gözetme ve sahip olduğu güç ölçüsünde koruma düşüncesine sahiptir. (Morgenthau, 1948: 192)

Klasik realizm insan doğasından hareket ederek devletin güç peşinde koşmasından kaynaklanan güç mücadelesi üzerinde yoğunlaşırken, yapısal realizm ise uluslararası yapıdaki anarşi olgusu üzerinde durmaktadır. Uluslararası yapıda sürekli bir düzenin bulunması, diğer taraftan devletlerin farklı çıkarlara sahip olma savaşlarına yol açmaktadır. Yapısal realistler anarşi olgusuna bir neden olarak bakarak devletlerin dış politikasını açıklamada önemli bir çıkış noktası olarak kabul etmektedirler. Uluslararası politikanın temel aktörünün devlet olarak görülmesi, devletlerin üniter yapılar olarak değerlendirilmesi, devletlerin ve devlet adamlarının rasyonel sayıldıklarının varsayılması ve devletlerin bencil ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden birimler olarak kabul edilmesi, hem klasik realizmin hem de yapısal realizmin ortak varsayımları ve özellikleridir. (Waltz, 2001: 3-4)

Yapısal realizm de devletin en temel amacı varlığını sürdürmektir. Devletler en azından varlıklarını korumak, ancak mümkünse genişletmek ve etkilerini arttırmak amacını taşımalıdır. Yapısal realizmde; korkunun yanlış anlamadan, önyargıdan veya eksik bilgilenmeden kaynaklanabileceği bazı devletlerin yayılcı politika izlemeyebileceği dikkate alınmaktadır. Güç ve ulusal güç devlete bir şey yaptırmayı ya da bir davranıştan vazgeçilmeyi sağlayan araçtır. Askeri güç; siyasal yapı, ekonomik durum, coğrafik konum ve büyüklük, nüfuz ve teknolojik düzeyde aynı derecede önemli unsurlardır. Bu öğeler dikkate alınarak süper devlet(ler), büyük devletler, orta boy devletler ve küçük devletler olarak sıralanmaktadır. (Arı, 2010: parag.26)

Uluslararası ekonomide artan karşılıklı bağımlılığın ve nükleer çağda kuvvet sınırlamalarının bir sonucu olarak uluslararası ilişkilerin radikal bir dönüşüm geçirmekte

olduğu bir dönemde yapısal realistler, devletlerin uluslararası politikada esas aktör olduğunu yeniden onaylamış, analiz düzeyleri arasındaki ilişkileri saptamak yerine, uluslararası sistemin yapısal bileşeninin sahip olduğu otonomiye ve etkiye odaklanmışlardır. Devletlerarası düzen kendinin kurtarmaya yarayan anarşik bir düzendir. Devletlerin bir diğeri ile ilişki kurmasına yarayan düzenleyici ilke ile uluslararası siyasi yapıyı belirler. Güç dengesi politikası yalnız iki koşulun karşılanması durumunda geçerlidir, düzen anarşik olmalı ve varlığını sürdürmeyi isteyen birimlerden oluşmalıdır. Yapısal realistler, iki büyük gücün egemen olduğu iki kutuplu bir yapının, üç veya daha fazla büyük gücün egemen olduğu çok kutuplu bir yapıya göre daha istikrarlı olduğunu savunmaktadırlar. (Griffiths, vd., 2011: 60)

Her iki realizmin aslında ortak noktaları oldukça fazladır; her ikisi de devlet eksenli, her ikisi de uluslararası politikanın doğası gereği rekabetçi, maddi faktörlere önem veren, devletlerin kendi başlarının çaresine bakan egoist aktörler olduğunu varsaymaktadırlar. Temeldeki bu ortak noktalara karşın iki yaklaşım, dış politika hedeflerini korurken ve çıkarlarını savunurken devletlerin nasıl davrandıklarını açıklarken birbirinden ayrılmaktadırlar. Klasik Realizme, Liberalizmden gelen yoğun eleştiriler sonrası yapısal realizm ortaya çıkmıştır. Yapısal realistlere göre uluslararası siyasi yapı üç temel boyutta tanımlanmaktadır:

1. Uluslararası sistem anarşiktir ve ülkelerin içyapıları gibi belirgin değildir. Sistem kendi kendine oluşur ve devletlerin temel amacı ayakta kalabilmektir.
2. Devletler sistemin temel aktörleridir. Uluslararası ve ulus üstü yapılarda da devletler kendi çıkarlarını savunurlar.
3. Devletler farklı özelliklerine rağmen sistemde fonksiyonel olarak aynıdırlar sadece kapasiteleri farklıdır. (Waltz, 1979: 82)

Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerarasında işbirliği olasılığı azalmaktadır. Böyle bir sistemde devletler sadece kendilerine güvenmek zorundadırlar. Zira devletler herhangi bir işbirliği durumunda mutlak kazançlarını değil göreceli kazançlarını düşünmektedirler. Göreceli kazançla kastedilen işbirliği nedeniyle karşı tarafın kazancı ve o ülkenin kazancı arasındaki dengedir. Bu nedenle bir devlet ancak

diğer devletten göreceli olarak daha çok kazandığı veya eşit ölçüde kazandığı zaman işbirliğine yanaşmalıdır. (Griffiths, vd.,2013: 121) Zorluğu oldukça fazla olan böyle bir sistemde doğal olarak devletler, kendine yeterli ve her türlü tehlikeye karşı güçlü olmaları gerekir.

Yapı olarak tanımlanan sistemin devletlerin dış politikası üzerindeki belirleyici ve sınırlayıcı etkisi üzerinde durması, uluslararası politikada davranışsal düzenlilikler olduğunu varsayması, dış politikadaki benzerliklere dikkat çekmesi, bilim felsefesinin ilkelerini önemsemesi, tahrikçi bir yaklaşım yerine yapısalcı bir yaklaşımı benimsemesi ve anarşi kavramına yüklediği anlam bakımından yapısal realizm klasik realizmden farklılık göstermektedir. Yapısal realistler anarşi olgusuna bir neden olarak bakarak devletlerin dış politikasını açıklamakta önemli bir çıkış noktası olarak kabul etmektedirler. Buradan yola çıkarak Güvenlik ikilemi ve kendine güvenme kavramları üzerinde duran yapısal realistlere göre, herhangi bir devletin güvenliğini sağlamaya dönük faaliyetleri mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehlikeye sokmaktır. (Griffiths, vd., 2011: 25)

Realistler, anarşik ortamda güven sorunu olması nedeniyle, ulusal güvenliğı garanti altına alma adına sınırsız güç elde etmeyi savunurlar; oysa fazla güçlendiğinizde güçler dengesini bozarsınız. Bu durum da rakipleriniz çevrenizde size karşı müttefik koalisyonlar kurarlar. Başkalarının sizi yok etmeye çalışabileceğı bilinci ile ‘kendini savunma’ ihtiyacı duyarsınız. Müttefik koalisyonlar sizden daha yıkıcı savunma vasıtalarına sahip olmaları durumunda güvenlik ikilemi daha tehlikeli olur. İran’ın süper güç ve egemen devletlere karşı, güvenlik, varlığını sürdürme, kendini koruma adına ortaya koyduğu güvenlik ikilemi Irak örneğinde güç aracı olarak kullandığı mezhepsel strateji ile toplumun her alanında grupsal birliktelikler kurmuş, güçlenmiş, evirilerek yayılmacı revizyonist bir özellik kazanmıştır. Sonuç olarak, İran dış politikası, pragmatik, yayılmacı, çatışmacı, hegemonik özellikler taşır.

İran, Irak’ta Şiiilerin etkin olduğu bir hükümeti mezhepsel stratejilerle elinde tutmak, kendi dış politikasının bu hükümet tarafından bölgede desteklenmesini sağlamak için Şii hareketini tek parti çatısı altında birleştirmiş, destek vermiş ve iktidara taşımıştır.

Kontrolünde tuttuğu, eğitip, donattığı silahlı militanları Irak'ta siyasi yapılanmada g belirleyici en önemli etken olarak kullanmıştır. Esasında, mezhepsel strateji ile şii kimliğinin vurgulandığı ve yapılandığı bir siyasi yapı ülkeyi kutuplaştırmıştır. Bu nedenle problem sadece i parametrelere bakarak özetlenemez, bölgesel etkilere neden olur. Kutuplaşma ve çatışma potansiyeli bölgeye doğru evirilmekte, bölge devletlerinin güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. İran, Irak içerisinde politik irade ile politik iradenin araçlarını mezhepsel etki ile kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemiştir. Irak içerisinde g dengesi, İran lehine bozulurken; kutuplaşma ve nefret artmaktadır. İran'ın bölgesel hegemonyası beraberinde karşıtlık, çatışma ve rekabet getirmektedir. İran'ın bölgesel müdahaleleri bölgesel güç dengelerini de bozmaktadır. İran lehine bozulan güç dengesi bölgede güvensizliği artırmış, benzer bir kendini savunma stratejisi İran'a karşı ittifak kurularak geliştirilmiştir.

Bu çalışmada bütününde realist perspektif ile İran'ın güç dağılımı ve rekabetçi ortamda hayatta kalma mücadelesi Irak sahasında incelenmiş, 2003 Saddam Hüseyin sonrası g mücadelesi sonucu oluşan anarşik durumu lehine çevirme adına kullandığı g politikalarının ve araçlarının şii mezhebi merkezli olduğu sunulmuştur. Bu nedenle İran'ın Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası dönemde yapılanmasında mezhepsel etkisini realist bakış açısı ile anlamak için; istikrar ve istikrarsızlığın temel kaynakları, iki devlet ilişkilerinde tercih edilen güç dengesi, büyük gler ile mücadelesi ve g dengesinde güncel değişiklikler ile dinamikleri araştırılmıştır.

Uluslararası ekonomik ambargo ve yaptırımlar altında İran, yeni kurulan Irak'ta, iktidar sınıfını elinde tutmayı, eko politiğini yönetmek istemiştir. Bu şekilde uluslararası ticarete istikrarını Irak üzerinden sağlayacak; kendi içinde hukuk, düzen ve ticareti finanse edecek istikrarlı para dolaşımı ile güç elde edecek ve istediği bölgesel hegemonyası hep var edecektir. Irak'ta sırası ile İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri hegemonyalarının zayıflamasında ve İran'ın hegemonyasının güçlenmesinde şii hareketi önemli bir rol oynamıştır.

G mücadelesi içerisinde nükleer silah üretmeye başlayan saldırgan yapıda ki İran'a g dengelemek için uluslararası alanda yaptırımlar ve ambargolar uygulanmıştır.

Süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali ile kendi güvenliğinin risk altında olduğu bilincinde olan İran, kendisini savunma savaşını Irak topraklarında vermiştir. Bu durum savunmacı realizm ile açıklanmıştır. Irak içerisinde Şii militanlardan kurup, eğitim verip, donattığı silahlı örgütler İran'ın savunma stratejisi açısından Irak'ın ne kadar hayati olduğunu ortaya koymuştur. Bölgesel güç olan İran'ın stratejik determinizmi Irak'ta egemen büyük devletler olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye nüfus etmelerini engellemiştir. Irak, küresel ve bölgesel devletlerin ulusal çıkarlarının çatışma ve rekabet merkezi haline gelmiştir.

Güvenlik ikilemi, güç rekabeti ve mücadeleleri beraberinde kısıtlamalar getirmiştir. Sonucunda oluşan hükümet, müzakereler ve sonrasında yapılan seçimler ile Irak'ta yumuşama politikaları yerini almış, güç dengesi kurulması amaç edinilmiştir. Fakat İran bu dönemde Şii hareketi sayesinde Irak'ta yapılan yeni devletin her alanında nüfus sahibi olmuştur.

İran'ın bölgede güç mücadelesinde din merkezli güç politikalarının özünde egemen güçlerin seküler politikalarının etkisi büyüktür. İran bölgede kurulmuş ulus devletler içerisinde 1979'da gerçekleştirdiği İslam Devrimi ile dinin ön plana çıktığı bir erozyon yaşamış, bunun sismik etkileri bölgede kendini göstermiş, yeni fay hatları oluşmuştur. Şii hareketi merkezli evirilen bu tektonik kaymalar etnik grupların rekabet ve çatışmalara girmeleri ile etnik savaşlara dönüşmüş, baskı ve düşmanlıkların birikimi yansıtılmıştır. Bütün bu evirilmeyi doğru anlamak için Irak kusursuz bir örnektir. Ulus devletlerin çatışmaları, medeniyetlerin çatışmalarına dönüşmüştür. Irak'ta dinsel temelli terörizmin devlet dışı aktörlerinin İran tarafından güç elde etmek amacı ile kontrol altında tutulmasında yine Şii hareketi çok önemli rol oynamıştır.

Yeni Irak'ta devletin kurulması ile ülke sınırları içerisinde güç ve iktidar mücadeleleri çoğulcu bağlılıklar, anayasal düzenlemeler ile kültürel olarak göreceli oyunun kuralları yumuşatılmıştır. İktidar mücadelesi böylece, iyi yaşam bağlamında birbirleriyle rekabet halindeki kavramların arkasına gizlenmiştir. Devletin sosyal normları, toplumsal bağlar temelinde meşrulaştırılmış zor kullanma gücü, iç siyaseti belirlemiştir.

Irak'ın yeniden inşası bir gücün diğerini sınırlandırması gerçekliliği ve tarih boyunca verilen iktidar mücadeleleri nedeni ile İran için hayati önem taşımıştır. Yeni oluşacak Irak dış politikasında güç dengesini sürdürmek, itibar politikaları ortaya koymak için etkileşim içinde olduğu Şii hareketi kendisine başka devletlerin sahip olmadığı büyüklükte imkânlar tanımıştır. İran Saddam Hüseyin'in ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi güvenliğini tehdit edecek seviyede bir güç inşa etmesini önlemek için ulusal çıkara dayalı gerçekçi diplomasi yürütmüştür. İran mezhepsel strateji aracı olarak Şii hareketini hem bir ilişki türü, hem dış politikanın aracı, hem de ulusal çıkarlarının gerçekleşmesinde kullanmıştır. Aksi takdirde gücü etkileyen boyutlar olan ne coğrafyası, ne doğal kaynakları, ne ekonomik kapasitesi, ne askeri hazırlık derecesi ne de ulusal karakteri İran'ın Irak'ta bu derece etkili olmasını tam anlamı ile açıklar.

Yumuşak güç (soft power), zorlama veya paradan ziyade cazibenizle istediğinizi sağlama kabiliyetidir. Sert güç, ülkenin askeri ve ekonomik gücünden kaynaklanan zorlama kabiliyetidir. Yumuşak güç, bir ülkenin kültürü ve politik fikirlerinin çekiciliğinden gelir. Eğer diğer ülkeler sizin politikalarınızı meşru görüyorsa yumuşak gücünüz fazladır. (Nye, 2004: 256) Çünkü yumuşak güç, siyasi gündemi, diğer insanların önceliklerini şekillendirecek biçimde belirleme kabiliyetine dayanır. Bir ülke, kendi amaçlarının ve değerlerinin başka ülkeler tarafından benimsenmesini sağlayabilirse askeri güç ve ekonomik gücünün ağırlıkta olduğu sert gücünü (hard power) daha az kullanmak zorunda kalır. İran'ın Irak'ta kontrol ettiği grupların, Şii hareketi mensubu olması ve dini özellikler taşıması, mezhepsel stratejisinin yumuşak güç üzerine olduğunu düşündürmüştür. Aksine, şiddet içeren, çatışma ve rekabet yetisi olan, ülke yönetiminde siyasi politikalara güçleri ve etki alanları ile İran'ın ulusal çıkarları doğrultusunda kararlar aldırarak zorlayıcı bir hareket, yumuşak güç değildir.

İran'ın uluslararası ilişkilerdeki etkisinin artması ve politikalarını uygulamasının daha az maliyetli olması, Şii hareketini etkili kullanabilme yeteneğine bağlıdır. Irak savaşı ve ardından yaşanan gelişmeler İran'ın diğer ülkelerle kıyaslandığında çok ileri olan mezhepsel stratejisini, özellikle, Orta Doğu'da kullandığını ve bundan kazanç sağladığını göstermiştir. İran, Irak örneğinde olduğu gibi, kendisini zorlayan rakipleri

ile takipçilerine rağmen yapısındaki gerekli onarım ve geliştirmeleri yaparak yerini korumaya devam etmektedir.

İran hegemonyası, varlığının devamı için çatışma ve rekabete girdiğı bölgede büyük devletlere karşı ezici bir güce sahip olma isteğindedir. Bu isteğin gerçekleşmesi, bölgede liderlik ettiği ölkelerde nüfusunu korumasına ya da nüfus etmesine bağlıdır. Ortadoğı'nun kalbi sayılan Irak bu amaç adına önemli bir aktör devlettir. İran olabildiğince güç elde etmenin ve hegemonya peşinde koşmanın olumlu stratejik etki yarattığına inanan saldırgan realizm içerisinde değerlendirilmiştir. (Mearsheimer, 2001: 147-151) İran'ın tek amacı hayatta kalmaktır. Dolasıyla egemenliğini korumak için Saddam Hüseyin sonrası yeni Irak'ta harekete geçmiştir. İran, Şii hareketi ile Irak'ı kontrol edecek kadar güçlenmiştir.

İran, Irak'ta yapısal realizm yaklaşımlarına göre sistem kurmuştur. Karar verme sürecine ve mekanizmasına etki etmiş, çıkarları doğrultusunda Irak'ın gerek iç gerekse dış politikasına tesir etmiştir. Asker ve polis güçlerini Şii hareketi mensuplarından oluşturmuş, algı, gerçek ve propaganda oluşturabilme yetisine kavuşmuş, gerek bölgesel gerekse küresel güçler ile işbirliği ile çatışma ve rekabet içerisine girerek başarılı olmuş, norm ve kazançlar elde etmiştir.

Ayrıca İran'ın etkisi ile Şii kimliğinin nasıl devlet kimliği haline geldiğı, rejim ihracını gerçekleştirdiğı ve başarılı olduğı bu araştırmada gösterilmiştir. Şii Hareketi'nin devlet merkezi içerisinde yapılanmasına önem verilmiştir. Hareket, oluşumunda itibaren geçirdiğı evreler ile açıklanmıştır. İran'ın bu dini kimliği çıkarları ve güç için daima kullanımı ve teşviki, mezhepçi radikal gruplarla, siyasi ortaklarla, milis ve isyancılarla, dinle, ekonomiyle ve halkla bu amaç doğrultusunda kullanımına dikkat çekilmiştir. İran'ın mezhep eksenli Şii Hareketi ile bağlantısı ve sonucunda kazanımları sunulmuştur. İran'ın hegemonyasının yalnızlaştırılma ve ekonomik yaptırımlara rağmen nasıl büyük ve güçlü olduğı, içinde şiddet unsuru olan milislerle Irak örneğinde aranmıştır. Genel çıkarları doğrultusunda İran'ın Irak'ta bir kapı açmasına ve çıkarlar konusunda çatışarak rekabeti ele geçirmesine değinilmiştir.

Şii Hareketi'nin başlangıçta dini bir hareket iken yaptığı mücadeleler ve çatışmalar ile siyasi ve toplumsal evrimi, devrimi, ihracı gözlemlenmiştir. Baas Partisi döneminde özellikle Saddam Hüseyin'in önderliğinde yapılan işkence ve zulümler ile yaşanan savaşın İran'a göç etmeye zorladığı bu toplum liderlerinin, Mercilerin kazanımlarının etkisi olduğu İran İslam Devrimi'ne neden olduğu örneklerle verilmiştir. İran'ın İngiltere, Saddam Hüseyin ve ABD güçleri ile girdiği rekabette Irak örneğinde güçlü olması, liderliği nasıl ele geçirdiği, üzerinde ekonomik yaptırımlar olmasına rağmen kazanımları çalışma içerisinde güçlü örnekler ile sunulmuştur.

d. Önem

İran kontrolünde Şii mezhebi olgusunu yoğun olarak yaşayan bölge veya merkezlerde sorunlar ile karşılaşmaktadır. İran, kendisine faydası olması için Şii mezhebini dış politikasında bir araç olarak kullanırken, Irak'ın içerisinde kontrol ettiği Şii tabanlı siyasi partileri, taraftarları ve silahlı grupları kendisine fayda doğrultusunda aidiyet buldukları Şii kimliğinde birleştirir. Birleşen bu gruplar İran ile sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde kullanılırlar. Irak'ta sorun haline gelen Şii Hareketi'nin oluşumunda etkili olan faktörlerin bilinmesi, Şii mezhebi olgusunun çözümlenmesi, toplumsal barışın sağlanması ve bölge huzuru açısından önemlidir. Şii Hareketi'nin mesele olmaktan çıkabilmesi için nedenlerinin araştırılması ve çözülmesi sorunların ortadan kalkması bakımından önem arz etmektedir.

Irak, İran tarafından gözden ırak değildir; ekonomik yaptırımlar ile gerek bölgesel gerekse uluslararası alanda yalnızlaştırılmış olsa da etrafına çevrilen surlara karşı Irak üzerinden bir gedik açmış, ithalat ve ihracatını bu ülke üzerinden gerçekleştirerek rejimi ve sistemini ayakta tutmuş ve sonuç olarak bugün bölgesel dev olmuştur. Irak bu nedenle de çok önemli, zengin ve stratejik bir ülkedir. İran'ın mevcut mezhep etkisi, “*instrumentalism*” yani “*araçsalcılık*” yöntemiyle açıklanabilir. Araçsalcılara göre, etnik ve dini gruplara olan aidiyet duygusu ve grup içi ilişkiler beklenen faydayla doğru orantılı bir şekilde gelişir.

Merciliğin önderliğinde kenetlenmiş Şiiler ülkede politik konularda kararlar almış, aldıkları bu kararlar nedeni ile ülkeyi yöneten siyasi düşünce tarafından sürülmüş, katledilmiş ya da yok sayılmıştır. Ülke hep bir Şii-Sünni çatışmasına sahne olmuş, bu durum Osmanlı – Safevi çekişmesinde de, İngiltere yönetiminde Irak'ta, Kraliyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de, Baas Partisi dönemi ile Amerika yönetiminde Irak döneminde de devam etmiştir. İran'da İslam Devriminin kurucusu Büyük Ayetullah Humeyni'de sürgün yıllarını Irak'ta, Necef'te geçirmiş, hem medresede ders vermiş hem de velayet-i fakih fikrinin gönüllü taraftarlarını yetiştirmiştir. (Khamenei, 2007: parag.6)

1979 İran İslam Devrimi ile dünya Şiilerinin liderliğini eline alan İran, devrim ihracını gerçekleştirmek için o dönemlerde Saddam Hüseyin ve Baas Partisi nedeni ile düşmanı olarak gördüğü Irak'a çok büyük önem vermiştir. Humeyni, Saddam Hüseyin ve partisi aleyhine fetvalar vermiş, verilen bu fetvalar Irak içinde Şiiler tarafından karşılık bulmuştur. İran, Irak içinde yer alan Şii siyasi partilere, milislere ve taraftarlarına destek vermiştir. Onları çok iyi yapılandırıp, örgütlemiştir. (Deutsche Welle Türkçe, 2014: parag.2)

Bugün Irak siyasi hayatında çok önemli yeri olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi 1983 yılında merkezini Tahran'da açmıştır. Şii Dava Partisinin siyasi hayatı İran merkezli yürütülmüştür. Bedir Tugayı ve Mehdi Ordusunun eğitim ve donanımı İran tarafından yapılmıştır. Bu destek, Saddam Hüseyin'i rahatsız etmiş ülkenin Büyük Ayetullah'ı Muhammed es-Sadr ile kız kardeşini vahşice öldürmüştür. (Airosus, 2014: parag.11)

İran ve Irak'ta büyük gösterilere neden olan olaylar Şii-Sünni çatışmalarını da körüklemiştir. 1980 – 1988 yıllarında yaşanan İran-Irak savaşında da devam etmiştir. Saddam Hüseyin, savaş sonrası Şiileri ve dini liderlerini hainlikle suçlamış, çok büyük katliamlar gerçekleştirmiştir. 1991 Körfez Savaşı'nda da ülkenin güneyinde İslam Devleti kurmak için ayaklanan Şiiler bunun bedelini binlerce canlarını yitirerek ödemişlerdir. Hayatlarını, diktatör Saddam Hüseyin'in tanklarında asılarak kaybetmişlerdir. (İleri Tarih, 2007: parag.5)

2003 Amerikan işgali sonrası Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile politik yasaklı Şii gruplar ülkede hiç olmadığı kadar söz sahibi olmuştur. Şii toplumu içinde gönülden destek bulan İran, Saddam Hüseyin sonrası demokrasi ve özgürlüğe geçiş sürecinin en büyük mimarı olmuş, nüfus sahibi olduğu Şii çoğunluğun avantajlarını ekonomik ve politik alanlarda kullanmaya başlamıştır. Yüzde 65'i Şii olan Irak'ta kendisi ile çelişerek demokrasiye büyük önem vermiş, yapılanmasında olmazsa olmaz gördüğü çoğulcu demokrasi sayesinde Şii oylarıyla ezici bir seçim gücü elde etmiş, ülkenin kontrolünde en güçlü aktör devlet olmuştur.

Birleşik Devletler yetkilileri Irak'ta kuracakları demokratik, Batı dünyası ile barışık, çoğunluğu Şiilerden oluşan model bir Irak ile İran rejimini devireceklerine inanırken, İran Şiilerle kurduğu derin bağlar ve milis güçleri ile bu tezi çürütmüştür. Bu tez, Irak'ın içinde bulunduğu durumda, mevcut şartların İranlı ve Iraklı merciler tarafından nasıl etkili kontrol edildiği üzerine olmalıdır. İran, kendi ve rejim güvenliğini Irak'ı kontrol edip, yapılanmasında büyük rol oynayarak sağlamış ve bunda başarılı olmuştur.

Literatür İncelemesi

Araştırma konusu olan Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yapılanmasında İran'ın mezhepsel etkisine ilişkin sonuçların kapsamlı olarak taraması gerçekleştirilmiş. Öncelikle 'Saddam Hüseyin, Irak, İran, Şii Hareketi, Şii Merciliği, Mezhepsel etki, Güç, İran'ın dış politikası, Irak'ta İngiltere, Irak'ta ABD, Irak'ta İran, Realizm, Yapısal Realizm, Çatışma, Rekabet' gibi araştırma konumuz ile ilgili anahtar kelimelerden bir liste çıkartılmıştır. Birincil, ikincil ve sözlü kaynaklar ile üniversite kütüphaneleri, milli kütüphane, indeksler, makaleler, kitaplar, dizinler ile arama motorlarında anahtar kelimeler taranmıştır.

Sonrasında yeni çalışmalarla başlayıp geriye doğru gidilmiştir. Yeni çalışmalarda kaynaklar bölümünde yer alan daha eski ve değerli çalışmalar listelenmiştir. Kaynaklar bölümünde yer alan ve araştırma problemini doğrudan ilgilendiren çalışmalara ulaşılmıştır. Kitapların ilk olarak içindekiler ya da dizin bölümleri gözden geçirilmiş, anahtar kelimelerin kitapta yer alıp almadığı belirlenmiştir. İncelenen yayınlar ile ilgili

not kartlarına araştırmanın problemini, hipotezlerini, yöntemini, bulgularını ve sonuçlarını kapsayan özetler yazılmıştır. Son aşamada literatüre ilişkin rapor hazırlanmıştır.

İlk elde edilen verilerden yapılan tartışmaların mezhepsel boyutu gözden kaçırarak, etnik anlamda Fars ya da Arap çatışması üzerine olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmamız tüm bunları kabul ederek, mezhepsel boyutun önemi üzerine kaynak ve veriler toplamıştır. Bölgede aynı etnik, kültürel, tarihsel ve dini ortaklıklara sahip farklı ülkeler, İran'ın Irak örnekleminde yapısal etkisini gerçekleştirememişlerdir. Bu etkinin gerçekleştiği etnik yapının Arap olması, Şii mezhebini ve etkisinin önemini bir kez daha ifade etmiştir.

Tarihçiler sık sık Irak'ı okumayı Şii-Sünni çatışması, nefret ve Saddam Hüseyin sonrası dönemde Şiiler'in intikamı olarak okumuş olsa da, yapılan çalışma ile elde ettiğimiz belge ve veriler tartışmanın büyük resmi görmediği konusunda olmuştur. Büyük resmi görme adına özellikle Ziya Abbas'ın 'Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü', Cengiz Çandar'ın 'Mezopotamya Ekspresi', William R. Polk'un 'Irak'ı Anlamak', Martin Griffiths – Steven C. Roach – M. Scott Salamon'un yazdığı Cesran tarafından çevirisi yapılan 'Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler', Bülent Gökay – Paul Rogers'ın yazdığı Gamze Erbil tarafından çevirisi yapılan 'Irak, İran ve Petrodoların Sonu', Türel Yılmaz – Mehmet Şahin'in 'Ortadoğu Siyasetinde İran' ve Peter Galbraith tarafından kaleme alınan, çevirisi Mehmet Murat İnceyan tarafından yapılan 'Irak'ın Sonu Ulus Deletlerin Çöküşü mü?' adlı kitaplar araştırma probleminin çalışılmasında temel kaynaklar olmuştur. Bunun dışında 'İran in Iraq', 'İran's influence after Saddam Hussein', 'Iran's influence in Iraq after 2003', 'Iran's sectarian influence in Iraq' gibi anahtar kelimeler ile de yabancı kitaplar, dergiler, makaleler, tezler, arama motorları taranmıştır.

Saha ziyareti yapmak mümkün olmadığı için Ankara'da yaşayan İran, Amerika Birleşik Devletleri ve Irak vatandaşları ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Problemin en önemli aktörleri olan iki devlet, İran ve Irak vatandaşları görüşme kayıtlarının tutulmamasını, kendileri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemesini rica etmişlerdir. Bu

nedenle bu bilgilere yer verilememiştir. Yapılan görüşmelerde araştırma problemi ile anahtar kelimeleri içeren sorular yöneltilmiş, alınan cevaplar doğrultusunda yazılı ve sanal kaynaklardan elde edilen sonuçların doğruluğu konusunda emin olunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Şİİ HAREKETİ

Mezopotamya⁴ adı verilen topraklar Arapların 642 yılında Nihavent Meydan Muharebesi'ni kazanmalarının ardından "Irak" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Arapça gibi görünen bu kelime aslında Farsça'dır ve düzlük anlamına gelen 'erag'dan gelmiştir. (Polk, 2007: 36) Bir Ortadoğu ülkesi olan Irak, kuzeyden Türkiye, doğudan İran, batıdan Suriye ve Ürdün, güneyden Suudi Arabistan, Kuveyt, Basra Körfezi ile çevrilmiştir. Deniz ile olan tek bağlantısı Basra Körfezi'ne 60 km'lik sınırı olmuştur. Ülke, el-Anbar⁵, Basra, Mutanna, ⁶, Kadisiye⁷, Necef, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Babil, Bağdat, Dohuk, Diyala, Zikar⁸, Kerbela, Maysan⁹, Musul, Selahaddin, Wasit¹⁰ olmak üzere toplam 18 ilden meydana gelmiştir. (Saatçi, 1996: 9)

Irak körfez ülkeleri arasında 437.072 km² ile Suudi Arabistan ve İran'dan sonra en büyük yüz ölçüme sahip ülke olmuştur. Arap olmayan dünya ile komşu tek Arap körfez devleti Irak'tır. Irak'ın komşuları ile toplam sınır uzunluğu 3.631 km'dir. Dağlık bölgesi ile kuzeyde Türkiye 331 km, batıda Suriye 605 km ve Ürdün 181 km, doğuda İran 1.458 km, güneyde Suudi Arabistan 814 km ve Kuveyt 242 km ile çevrilmiştir. (A.g.e.: 21) Çoğunlukla geniş düzlüklerden, çöllerden oluşan bir araziye sahiptir. Soğuk ve kurak kışlar, toz ve kum fırtınalarının yaşandığı bulutsuz sıcak yazlar yaşanır. Orta ve güney bölgelerinden geçen Fırat ve Dicle nehirleri Basra Körfezi'ne varmadan birleşir ve bu bölgeye Şattü'l Arap denir. Bu iki nehrin arasında kalan bölge verimli tarım arazilerine sahiptir. (Abbas, 2013: 23)

Dünya rezervlerinin %12'sine sahip olduğu petrol en önemli gelir kaynağı olmuştur. Ülke, petrolden elde ettiği geliri yakın dönemde büyük oranda ülke savunması ve

⁴ Yunanca 'da İki nehrin arası demektir. (Mark, 2009: parag.1)

⁵ Ramadi şehri olarak da bilinir. (Saatçi, 1996: 9)

⁶ Semava şehri olarak da bilinir. (A.g.e.: 9)

⁷ Divaniye şehri olarak da bilinir. (A.g.e.: 9)

⁸ Nasriyye şehri olarak da bilinir. (A.g.e.: 9)

⁹ Amara şehri olarak da bilinir. (A.g.e.: 9)

¹⁰ Kut şehri olarak da bilinir. (A.g.e.: 9)

güvenliğine harcamıştır. Yeraltı petrol rezerv toplamında dünyanın en zengin üçüncü ülkesidir. Petrolün yanı sıra kibrit, fosfat, cıva, cam ve uranyum madenleri bulunmaktadır. (Saatçi, 1996: 30) Mezopotamya ovalarında özellikle pirinç, arpa ve buğday olmak üzere tahıl ve sebze yetiştirilmektedir. Irak, İran ile olan savaşa kadar dünyada hurma yetiştirmek ve ihraç etmekte birinci yer almıştır. Ülkenin güneyinde yetiştirilen hurma, petrolden sonra en önemli ihraç ürünü olmakla beraber ülkede en kaliteli hurmalar yetiştirilmiştir. Hayvancılık daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde yapılmakla beraber küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği yaygındır. Toprakların verimli olması nedeniyle etinden ve sütünden yararlanılacak hayvanların kolaylıkla yetiştirilebilmesi mümkün olabilmektedir. Ülke, çok önemli miktarda su ve tarım kaynaklarına sahip tek Arap ülkesi olma özelliğine sahiptir. (Abbas, 2013: 25)

Yine Ortadoğu'nun en fazla şehirli nüfusa sahip ülkesidir. Irak tüm bu zenginliklerine rağmen uluslararası sulara çıkışı olmayan tek Arap ülkesidir. Petrolünü satabilmek için sahip olduğu sahillerini denizin sığ olması nedeniyle kullanamamakta, komşularına ihtiyaç duymaktadır. İran'la savaşında da, Kuveyt'i işgalinde de Körfez'e çıkışının olmaması sorununun büyük olduğunu işgal ettiği liman kentlerinden anlamak mümkündür. (TUIÇ, 2011: parag.9)

Irak, Şiiliğin tarihi ile özdeşleşmiş bir ülkedir. Ülke nüfusunun %65'i Şii'dir. Şiiliğin ilk temelleri 7. yüzyıl sonlarında günümüzde Irak'ın güneyinde olan Kufe'de atılmıştır. Irak'ta bulunan Kufe, Hille, Bağdat, Nəcəf, Kerbela ve Samarra şehirleri Şii mezhebinin kutsal şehirleridir. Şii inancı içerisinde çok önemli yeri olan On iki İmam'dan yedisinin türbesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle her yıl İran'dan gelen on binlerce hacı, türbelerin bulunduğu kutsal şehirleri ziyaret etmektedir. Bu kutsal şehirlerde Şii inancının en büyük liderlerinin yetiştiği medreseler yer alır ve Şii merciler tarafından idare olunur. (Keskin, 2008: 60)

1.1 Şii Hareketi'nin Doğuşu ve Büyümesi

Hiz. Muhammed'den sonra Hiz. Ali'nin “nass ve tayinle” halife olduğuna, ruhani ve dünyevi lider imametinin kıyamete kadar onun soyundan gelen imamlar olacağına ve bu imamların masum olduklarına inanan toplulukların ortak adına Şiilik denmektedir. Başka bir ifadeyle Hiz. Ali ve çocuklarına sevgi, bağlılık iddiasıyla ortaya çıkan halifeliğin yalnız Onlara ait olduğunu söyleyen dini ve siyasi hareketin adıdır. Şia ise Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Hiz. Ali ve Ehl-i Beyti'ni meşru halifeler kabul eden toplulukların ortak adıdır. (Abbas, 2013: 53)

Şii Hareketi, Irak topraklarında doğmuş ve büyümüş bir mezheptir. Bu hareketin doğuşu ve gelişimi Kufe, Hille, Bağdat, Necef, Kerbela ve Samarra gibi Irak şehirlerinde gerçekleşmiştir. (Keskin, 2008: 60) Irak içinde İran'ın etkisini doğru anlamak için, Şiiliği meydana getiren sosyal olayları çok iyi incelemek gereklidir.

“Şia” kelimesi Arapçada “*taşftar, mürit, yandaş*” anlamına gelmektedir. (Abbas, 2013: 52) Cemel Savaşı'nın ardından Hiz. Ali, Basra'da dört ay kadar kalarak halkı büyük ölçüde etkilemiş, taşftarlarına “*ya Şiati*” yani “*ey Şialarım*” diye hitap etmiştir. (Nedim, 1988: 171) Şiilik hareketinin böylece ilk temelleri atılmıştır. İkinci İşlam halifesi olan Hiz. Ömer döneminde Hiz. Ali'ye çok yakın olan Ammar bin Yasir'in Kufe'de, Selman el-Farisi'nin Medain'deki valilik yapmaları, bölge halkının Hiz. Ali'yi tanımalarını kolaylaştırmış, taşftarları artmıştır. (Abbas, 2013: 48)

1.1.1 Şii Hareketi'nin Büyümesinde Birinci Evre: Hiz. Ali'nin Halife Olması

Hiz Ali'nin Hicri 36 yılında halife olması, Şiilik hareketinin büyümesi ve gelişmesinde en önemli olaylardan birisi olmuştur. Hiz. Ali halife olduktan sonra devletin başkentini Medine'den Kufe'ye taşı mıştır. Böylece Kufe halkı başta olmak üzere geniş Irak coğrafyası Hiz. Ali'yi tanıma ve taşftarı olma imkânı bulmuştur. Muaviye ve Hariciler ile mücadelede “Hiz. Ali'nin Şiaları” olarak adlandırılarak ruhani olan tarafının yanı sıra siyasi tarafıyla bir hareket olmaya da başlamıştır. Siyasi hareket haline gelmesinin en önemli nedeni Hiz Ali'nin tüm görüş ve önerilerini hayatlarına uygulamış, ortak hareket

etmiş olmalarıdır. Hz. Ali'nin halifeliği boyunca neredeyse tüm Irak halkı Şii olmuştur. (Abbas, 2013: 49)

1.1.2 Şii Hareketi'nin Büyümesinde İkinci Evre: Yezid'in Halife Yapılması

İslam halifeliği ve liderliğini ele geçirme üzerine yaşanan siyasi çekişmeler ayrışmaları da beraberinde getirmişti. Irak topraklarında o dönemde gerçekleşen siyasi çekişmeler çok kanlı mezhep savaşlarına neden olmuştur. İslam halifesinin şehadetinden sonra oğlu Hz. Hasan Irak halkı tarafından halife seçilmiştir. Kısa süreli halifelik döneminde Muaviye'ye karşı savaş hazırlığı yaparken ordusundaki bazı komutanları tarafından ihanete uğramış, barışa razı olarak Muaviye'nin ölümünden sonra, halifeliğin kardeşi Hz. Hüseyin'e bırakılması şartı ile halifeliği teslim etmiştir. Ancak Muaviye anlaşmaya uymayarak kendisinden sonra oğlu Yezid'i halife ilan etmiştir. (A.g.e.: 49) Bu gelişme Şiilik hareketinin ikinci en önemli olayıdır.

1.1.3 Şii Hareketi'nin Büyümesinde Üçüncü Evre: Kerbela Olayı

Yezid, hilafetini ve saltanatını güçlendirmek istemiştir. Bunun için en büyük rakibi olan Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'i kendisine biate zorlamıştır. İslam coğrafyası içerisinde Irak'ta büyük fitneler çıkmış, ümmet bölünmüştür. Hz. Hüseyin bu zorlama karşısında ve kendisine uygulanan baskılar nedeniyle Medine'den Mekke'ye geçmiş, Kufe'de taraftarlarının daveti üzerine yola çıkmıştır. H. 10 Muharrem 61 tarihinde Kufe'ye varmadan Kerbela'da, ailesi ve yetmiş iki arkadaşı ile maalesef vahşice öldürülerek şehit edilmiştir. Beraberinde bulunan erkeklerin başları mızraklara takılmış, kadın ve erkekler ise Şam'a sürgün edilmiştir. (A.g.e.: 49) Kerbela Olayı, İslam toplumunu ikiye bölmesine rağmen Şii Hareketi'nin bu erken evresinde gücüne güç katmıştır.

1.2 Şii Hareketi'nin Gelişimi

Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde hanedanlar ile Hz. Ali'nin torunları arasında düşmanlık devam etmiştir. Aynı dönemlerde Şiilik hareketi de hızla yayılmış, siyasallaşmıştır. (El-Galibi, 2006: 21) İktidara karşı gerçek bir muhalefet görevini üstlenmiştir. Şiilere göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'den sonra insanların en üstünüdür. Onun imamlığı ve halifeliliği Allah ve Resulü tarafından farz kılınmıştır. Başta Hz. Ali olmak üzere çocukları da imamete en yakın insanlardır. Şiilik hareketi Kerbela Olayı sonrası siyasi bir zemin oluşturmuş, hareket aynı zamanda eyleme dönüşerek Emevi ve Abbasi dönemlerinde iktidara karşı mücadele etmiştir.

Bu olayların doğurduğu çatışma ortamında olgunlaşmış, teorik gelişimi sürdürmüştür. (El-Galibi, 2006: 21) Kendine bağlı taraftarları kontrol altına alarak güçlenen Şiilik hareketinin teorik gelişimi üç ana dönemden geçmiştir. Ziya Abbas bu üç ana dönemi şöyle açıklar:

1. “Emevi iktidarının zayıflamasından, Abbasi iktidarının ilk yıllarını kapsayan bu dönemde iktidar kendi derdine düştüğü için teorik muhalefete müdahale gereği duymamıştır. “On iki İmamın altıncısı olarak bilinen Cafer es-Sadık bu dönemde Kufe camiinde bilimsel bir medrese kurarak Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'in bilimlerini yaymak için Kufe Camii minberinde ders veriyordu. Minberi altında dört bin ilim öğrencisi ders alıyordu.” (El-Esedi, 2006: 19) Şiilik, Halifelik ve Müslümanların Emirliği gibi siyasi konulardan başlayan tartışmalar ile toplum arasında büyümüş ve imamları sayesinde binlerce din ve bilim adamı yetiştirmiştir. Bununla birlikte teorik olan içtihat, usul-ü din, yeni yorumlar ve kelam ile fıkıh konularında ilerleyerek “o dönemde mezheplerin aslı sayılan şu dört ana mezhepten biri olmuştur: Şiilik, Mutezilelik, Mürcelik, Haricilik.”
2. Halife Me'mun döneminde Şiilerin sekizinci imamı Ali er-Rıza'nın veliaht olarak ilan edilişi ile birlikte Şiilik daha da güçlenmiş ve yıldızı parlamaya başlamıştır. Ancak bu dönem sonunda sekizinci imamın halife tarafından zehirlenerek öldürülmesi ile birlikte baskılı bir süreç başlamıştır
3. Halife El-Mustansir Billah döneminde yükseliş devam etmiştir. Bu dönemden sonra Şiilik tarihinde tamamen rahatlık dönemi olarak bilinen bir dönem başlamıştır. Rahatlık döneminde Şiilere hiçbir şekilde baskı uygulanmamıştır. Özellikle Şiiliği ile bilinen Buveyhoğulları Hanedanlığı Abbasi Devleti'nde söz sahibi olduğu zamanlarda Şiiler tamamen rahat bir nefes almıştır ve mezhep daha fazla belirginleşme yolunda ilerlemiştir.” (Abbas, 2013: 50-51)

İkinci Abbasi halifesi El-Mansur'un devletin başkentini Kufe'den, önce El-Haşimiyye'ye, sonrasında da Bağdat'a taşıması ile birçok Şii, hükümette ileri düzeyde yer alması nedeniyle El-Haşimiyye'ye ve Bağdat'a taşınmıştır. Altıncı İmam Cafer es-Sadık'ın da Bağdat'ta bulunması mezhepsel hareketin büyümesinde çok önemli bir etken olmuştur. Burada, Altıncı İmam Cafer es-Sadık önderliğinde bugün dünya Şiilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan aynı zamanda Irak ve İran Şiilerini de içine alan 'Caferi' ya da 'İmamiyye' fırkası doğmuştur. Caferiler, Hz. Ali'den sonra gelen On bir İmam'ın varlığı kabul edilmekte, son On ikinci İmam Mehdi'nin gaybette olduğu, vakti geldiğinde Müslüman toplumu zulümden ve adil olmayan yönetimden kurtarmak amacıyla tekrar döneceği inancı hâkimdir. (Akyol, 2000: 19) Şiilik zamanla kendi içinde de önemli bölünmeler yaşamıştır. İmamiyye, Zeydiyye, İsmailiyye, Nusayrilik, Dürzilik ve Bahailik Şiiliğin önemli fırkalarıdır. (Abbas, 2013: 56)

Yapılan araştırmalara göre dünyadaki Şii nüfusu, Müslüman nüfusun %10-13'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 154 ile 200 milyon arasında bir nüfusa tekabül etmektedir. Şiilerin nüfus olarak en yoğun oldukları yerler İran, Hindistan, Pakistan ve Irak'tır. (Sandıklı & Salihi, 2011: 6) Şiiler, devlet başkanlığına eş değer imamet kavramı, siyasi yapılanmaları ve birlikte hareket etme anlayışı ile küresel ve bölgesel politikalar konusunda Sünnilerden daha başarılı olmuşlardır.

1.2.1 Şii Merciliği

Şii Hareketi'nin gelişiminde en önemli rol Şii Merciliği'nindir. Şiilerde genel yapı Hz. Peygamber ve İmamet inancına dayanmıştır. Müslümanların liderliği, Hz. Muhammed'den sonra, Ehl-i Beyt'ten olan imamlarındır. Şii inancına göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi lider olarak atadıktan sonra diğer 11 imamı da ümmete bildirmiştir. Peygamberlerde olduğu gibi İmamet'e atanan liderinde takvalı olması, kâmil olması ve masumiyet yani hatasız olması gereklidir. Veli olan imama itaat etme mecburiyetleri vardır. İmamet, ilmi, fikri, toplumsal ve kültürel konularda da söz

sahibidir. İnsanlar onun tavsiyelerine uyar. Taklid¹¹ edilen imamın görüşlerine itiraz edilmez, tartışılmaz, tenkit edilmez, alanına karışılmaz. (Abbas, 2013: 58-59)

Merci, Şii mezhebine göre ayet ve hadislerle dayanarak hüküm çıkaran İslam hukukçusu, âlim, fakihtir. Sıradan bir mümin fıkıh ile dinin ayrıntılı hükümleri hakkında özellikle yeni ortaya çıkan veya şüpheli durumlarda bu unvana sahip fıkıh âlimi takip etmek ve danışmak zorundadır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren benimsenmiştir. Şeyh Muhammed Kazım Tabatabai Yazdi (ö. 1919) döneminden itibaren namaz dâhil bütün ibadetlerin ancak bir fıkıh âlimini taklidle geçerli olabileceği kabul edilmiştir. Fıkıh âliminin merci makamına yükseldiğini gösteren bir işaret de ‘Ayetullah’ unvanına eklenen ‘Uzma’ en üstün sıfatıdır. (Türk Diyanet Vakfı, 2004: 172)

Şii Merciler, Hz. Peygamberin ve On iki İmanın temsilcisi olarak görülür. Âlim olan mercilerin tamamı aynı zamanda fetva makamıdır. Bunun için para almaları yasak ve haramdır. Allah rızası için çalışan, insanların iyiliğini isteyen, bunun için çalışan ve ibadet eden kişilerdir. Bu yüzden insanlar merci olan kişiyi üstün kabul eder ve saygı gösterirler. Merci, toplum piramidinin zirvesindedir ve güncel konularda karşılaşılan zorlukların giderilmesi için dini boyutta çözümler arar, insanları bilgilendirir. (Abbas, 2013: 60)

Merciler, Allah’ın dini yaymak, insanlara ulaştırmakla vazifelidir. Hem kadılık hem de fetva makamıdır. Amerikan işgali öncesi Irak’ta medreselerin başına geçen Muhsin el-Hekim ve Muhammed Bakır el-Sadr ile iktidara karşı verilen mücadele de Merciliğin önemi sosyal, politik, ekonomik ve dini hayatta başvurulmuş, yön veren ve düzenleyen konumunu çok daha fazla kuvvetlendirmiştir. (A.g.e.: 61). Peşinden çok büyük kitleleri sürükleyen bu İmamet makamı, İran’ın 1979 yılında gerçekleştirdiği İran İslam Devrimi ile anayasasına getirdiği Velayet-i Fakih fikri ile devlet ve ümmet yönetimini eline almıştır. (Yılmaz & Şahin, 2011: 25) Unutulmamalıdır ki; Velayet mutlak otoritedir ve imamet yoluyla halka sunulan siyasi bir ideolojidir.

¹¹ Taklid, dini konularda bilgisi olmayan insanların şeriatın hükümlerine göre tarafsız din adamlarına başvurma olayıdır. (Abbas, 2013: 60)

Necef’te bulunan büyük Mercilik siyasette önemli rol oynamış, oynamaktadır. Siyasi oluşumların hem içinde bulunmuş hem de destek vermiş, kendilerine ait gönüllü milisler oluşturmuş, Irak’ın yapılanmasında büyük rol oynamıştır. Şii dünyasında Mercilik, teorik olarak devletle aynı yere sahip olduğundan, ülke adları farklı olsa da tek Merci’nin etrafında toplanılmış, buyruklarına itaat edilmiştir. (Can, 2010: parag.23)

1.2.2 Şii Medresesi

Necef Şii Medresesi¹², Şii fikirlerinin ve siyasi eylemlerin geliştirildiği önemli bir eğitim ve kültür faaliyet merkezidir. 1979 İran İslam Devrimi’nin temelleri Ayetullah Humeyni’nin sürgünde yaşadığı günlerini geçirdiği bu medresede atılmıştır. Devrimin en önemli fikirlerinden olan “velayet-i fakih” burada ileri sürülmüş ve gelişmiştir. (Khamenei, 2007: parag.6) Velayet-i Fakih, İslami ilimlere hâkim olmuş kişinin vekili anlamına gelmektedir ve gerektiği zaman toplumun mal ve mülkleri üzerinde tasarrufta bulunma veya el koymaya kadar yetkiler verilmiştir. İran İslam Devrimi lideri Humeyni sürgün yıllarını burada geçirmiş, velayet-i fakih fikrini burada geliştirmiştir. (A.g.e.: parag.6). İran devrimi sonrası Kum şehrinde de medrese kurulmuş; Kum şehrinde ki medrese ilim ve fıkıh üzerine eğitim verirken, Necef medresesi sosyal ve politik alanlar üzerine çok daha siyasal konular da tüm Şii dünyasına hizmet vermektedir. Bütün büyük Merciler burada yetişip, ders vermişlerdir. (Ehlibeyt İlmihali, 2015: parag.1-15)

Şiileri, diğer mezheplerden ayıran unsurlardan biri de ‘Humus’dur. Humus, elde edilen gelirlerin, kazançların beşte biri demektir. Bu fon, Merciliğin en büyük geliri olduğu gibi, aynı zamanda da onu ayakta tutar. Toplumun ve mezhebin korunması için düşmana karşı kullanılır. Topluma yönelik hayır işlerini ve hizmetlerini devam ettirir. (Abbas, 2013: 85) Toplum ile bağların pekiştirilip sıkı bağlar ile bağlanmasında dini fonksiyonunun yanında sosyal ve politik alanda da söz sahibi yapar.

¹² Medrese, Havza veya İlahiyat Külliyesi olarak da bilinir, Şii inancında merkezi bir konumdadır. (Abbas, 2013: 79)

İKİNCİ BÖLÜM

2. Şİİ HAREKETİNİN SİYASİ MÜCADELESİ

Şiilik, İslam dini içinde hem dini hem de siyasi bir harekettir ve hep mücadele içerisinde olmuştur. Bu mücadelelerin merkezinde şüphesiz Merciler yer alır. Geniş kitleleri etkileme kabiliyeti, humus ile elde edilen ekonomik güç, fetva makamı olma ve İran merkezli destek onları en önemli dini ve siyasi otorite haline getirir.

Şiilerin tarihsel süreçte yaşadıkları mücadele ve çatışma süreci, doğal olarak siyasi alanda son derece başarılı bir evrilmeye neden olmuştur. Emevi halifesi Yezid döneminde yaşanan Kerbela olayı ile başlayan ilk evre, ilk ayrışma çok fazla alevlenmeden Abbasiler döneminde Irak topraklarında Sünniler ile uzun süre uyumlu yaşamaya kadar gitmiştir. Özellikle Halife el-Raşid'in ölmesinden sonra ilk evrelerde yaşandığı gibi ikinci kez ayrışma ve çatışma içine girmişlerdir. Bunun nedeni Halife el-Reşid'in ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan halifelik mücadelesidir. Sünniler, hem annesi hem de babası Sünni olan el-Emin'i desteklerken, Şiiler babası Sünni fakat annesi Şii olan el-Mümin'i desteklemişlerdir. (Polk, 2007: 63) Bu durum Merciler açısından siyasi evrilmenin kendi önderliklerinde yaşandığı ve kamplaşmaların gerçekleştiği ilk siyasi hareket olması nedeni ile önemlidir.

Abbasiler sonrası Selçuklular'ın 1055'te ele geçirdiği Bağdat'a kalıcı bir etki bırakmalarının en büyük nedeni gerek Şii gerekse Sünni Müslümanlar tarafından çok sevilen İranlı veziri Nizamülmülk'ün girişimleri olmuştur. Nizamülmülk kendi döneminde amacı ehil memurlar yetiştirmek olan medreseler açtırmıştır. Bu durum gerek Irak gerekse İran topraklarında bir nevi Rönesans yaşanmasına neden olmuştur. (A.g.e.: 63)

Nizamülmülk, sonraki yöneticilerin zihnine, değeri eğitime verilen hizmetle ölçülen bir devlet idealini yerleştirmiştir. Barış, huzur ve adalet temin etmiştir. Ancak bu durum Moğol saldırıları ile sona ermiş, tarih gördüğü en büyük insan ölümlerini kan ve gözyaşı ile bu topraklara not düşmüştür. Moğol Hanı Timur Bağdat'ta 1401'de yaklaşık doksan

bin kişiye kıymıştır. (Polk, 2007: 67) Yaklaşık bir yüz yıl sonra ise İran topraklarında kurulan Safeviler mezhepçi politikalar geliştirmiş, Irak'ı ve kutsal kentleri hedef almış, buralarda bulunan pek çok Sünni önderi katletmiştir. (A.g.e.: 67) Şii-Sünni ayrımı ve mücadelesi yeniden başlatılmıştır.

Osmanlı dönemin padişahları arasında en güçlülerinden biri olan Yavuz Sultan Selim 1512'de tahta çıkmıştır. İran Şiiiliğinin yükselişine ve Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Şiiiliği İran'ın resmi mezhebi ilan edişine tepki göstermiştir. Yavuz Sultan Selim, Şah'ın Bağdat'ta Sünni Müslümanları katletmesine, İranlıların Osmanlı içerisinde yıkıcı ve kışkırtıcı eylemlerine karşı Irak'ı fethetmeye böylece İran'ı küçük düşürmeye karar vermiştir. 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Şah ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. (A.g.e.: 68-69)

Bu uzun süreli mücadeleler tarafların arasındaki husumetleri artırmış, Şii Merciliği'nin var olan hareket alanını genişletmiştir. Burada Irak üzerinden Safevi devletine verilen bir mesaj vardır. Çalışmanın ana amacı olan Irak üzerinde mezhepsel etkinin, İranlı bilim adamları ve siyasilerin iddia ettiği gibi tarihsel, kültürel, etnik bağlantılardan çok dinsel, mezhepçi yaklaşımı ortaya koyan politikaları ortaya koymuştur. Osmanlı, İran'a Irak üzerinden cevap vermiştir toplumsal bölünmeler kemikleşmiştir.

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyetine giren topraklara o dönemin Şii devleti Kaçkar, ulemalarını ve din öğrencilerini Irak'ta kutsal şehirlere göndermiştir. Kerbela ve Necef'te İranlı ulemalar bölge insanına tesir etmiş, Kaçkar/İran vatandaşlığına geçmeleri kolaylaştırılarak İranlı Şii kadılarca yargılanmaları sağlanmıştır. (Abbas, 2013: 112)

1831 de Osmanlı'nın çöl aşiretlerini yerleşik hayata geçirerek tarıma yönlendirme eylemi böylece, vergi toplayabilme politikası, Şii Hareketi'ne yaramış, yerleşik hayata geçerek şehirleşen topluluklar özellikle Necef ve Kerbela'da İranlı ulemaların tesiri ile Şiiiliğe dönmüştür. (A.g.e.: 113). Irak, o dönemde Osmanlı hâkimiyetinde olmuş olsa bile, Şii toplulukların yoğun olduğu bölgelerde hâkimiyet Kaçkarların elindeydi. İlginçtir ki; Pers İmparatorluğu, bu topraklarda hâkim olduğu yıllarda bölgeye Zerdüş

dinine inanan rahipler göndermiş ve bu rahipler bugün Irak'ta Şiilerin yoğun olduğu şehirlerde yaşamışlardır. (Polk, 2007: 68)

Osmanlı İmparatorluğu'nun işgal edildiği yıllarda ise Şiiler yine Osmanlı askeri olmamak için İran vatandaşı olmuş ve ordu içerisinde savaşa katılmamışlardır. Nitekim İngilizler tarafından topraklar işgal edilince merciler tarafından yayınlanan fetvalar ile Osmanlı yanında İngilizlere karşı mücadele vermişlerdir. (Abbas, 2013: 118)

2.1 Şii Hareketi'nin İngiliz İşgaline Karşı Tutumu

İngilizlerin Irak'a yönelik olarak gerçekleştirdikleri askeri işgalin ilk günlerinden itibaren büyük Şii mercileri, İngiliz işgaline karşı mücadele etmek ve Osmanlı Devleti'ne destek verme konularında cihat fetvaları yayınlamışlardır. (El-Huseyni, 2005: parag.1-40). Osmanlı Devleti'nin gerçek Müslümanlığı temsil etmediğini düşünseler de bu tehlikenin Müslüman olmayan İngilizlerin tehlikesinden daha hafif olduğunu düşünmekteydiler. (Abbas, 2013: 118)

Şii mercileri, şehirlerdeki insanlarla aşiret üyelerini savaşa hazırlamaya başlamış, onları cihada çağırmış ve gönüllüleri organize ederek savaş meydanlarında mücahitleri yönetmişlerdir. Şii mercileri ile toplumun bu tutumu, İngilizleri çok şaşırtmıştır. İngilizler, asırlardır Irak'ı yöneten Osmanlı Devleti'nden memnun olmayan Şiilerin savaşta kendi saflarında savaşacaklarını hesap etmişlerdir. (A.g.e.: 118)

İngilizlere göre tıpkı Hindistan'da olduğu gibi Irak'ı İngilizler yönetmeliydi. İngilizler'in Hint okulu olarak bilinen bakış açısı ile halkı üç gruba ayırmışlardı. Birinci grup Hindistan'ın kuzeybatısında yaşayan Patanlar'a¹³ benzeyen Bedevi ve Kürtlerdi; vahşi ve tehlikeli bulunarak devleti yönetmeleri mümkün görülmedi. İkinci grup Hint köylülerine benzeyen zavallı, yoksul, cahil ve çok açık biçimde kendini yönetmekten aciz insanlardı. Üçüncü grup ise kendilerine göre en kötüsüydü. Bunlar gerçekten

¹³ Hindistan'da Afganistan sınırında yaşayan Müslümanlardır. 11 ve 12nci yüzyılda Gazneli Mahmud önderliğinde ordunun teşvikiyle Afganistan'dan Hindistan'a göç etmişlerdir. (People Groups Of India, 2015: parag.1)

oluşturulacak yapıyı yıkıcılığa yetecek kabiliyete sahip şehirli Araplardı. (Polk, 2007: 82)

Dolayısıyla Irak'ın İngilizler tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. İngilizlerin mezhepsel boyutunu hesaplamadan girmiş olduğu bu devlet inşası beraberinde etnik, politik, mezhepsel ayrışmaları körüklemiş, bu yönde hükümet ve politikalar birinin diğerini yok etmekten zevk aldığı kardeş katliamlarını doğurmuştur. Hınç, kin kültürü akliseline hayat tanımamıştır.

2.2 Şii Hareketi'nin 1920 Büyük Ayaklanmasında Rolü

İngilizler, ülkede aşiretleri toprak vererek zenginleştirerek kontrol etmişlerdir. Bu durum ülke içerisinde sosyal yapı ve sınıfları altüst etmiş, bir sosyal devrim gerçekleştirmiş ve alttan alta milliyetçi tohumları geliştirmiştir. (TASAM, 2008: parag.1-18) Bu durum Baas Partisi'ne alt yapı oluşturmuştur.

Ülke de en büyük etnik çoğunluk olan Arap nüfusta, dikkate alınmamanın verdiği tepki ortaya çıkmıştır. Bu tepki en çok Şii nüfus tarafından gösterilmiştir. Sünni Araplar daha çok şehirlerde yaşadıkları için kırsal alanda ezilen, zulmedilen ve yoksullaştırılan daha çok Şii Araplar olmuştur. Aynı zamanda İngilizler, halka uzun yıllar süren yoksulluktan kurtaracakları sözünü de tutmamışlardır. (Abbas, 2013: 151)

Öfkenin yoğunlaşması üzerine, İngilizler silahlı güçle tepki göstermişlerdir. Bu tıpkı 2003 ve 2004'te Irak'ın ABD tarafından işgalinde yaşandığı gibi daha önce birbirlerine husumet duyan Sünniler ile Şiiler arasında yakınlaşma sonucunu doğurmuştur. (Polk, 2007: 85) Irak 30 Haziran 1920'de İngilizlere karşı geniş çaplı bir başkaldırıyla sarsılmıştır. Bu bir aşiret isyanı değil, bir ulusal bağımsızlık savaşı olmuştur. Merciler yayınladıkları fetvalar ile bu isyana büyük destek vermişlerdir. (Abbas, 2013: 150)

Bu ayaklanma sonucunda İngilizler yeni bir hükümet kurmuş ve başına Fransızların bir süre önce Suriye krallığı tahtından indirdiği Faysal'ı getirmişlerdir. (Polk, 2007: 89) Manda yönetimi düzenlenirken, İngiliz hükümeti Irak'a yönetici olarak atadığı kişilerle

görüşerek bir antlaşmaya varmıştır. 1922’de imzalanan belge ile Irak bağımsızlığa kavuşma yönündeki halk adımlarını resmileştirirken, dışışleri, ordu ve maliyeyi İngiliz makamlarının denetimine bırakmışlardır. Ne kadar ilginçtir ki Amerikalı yetkililer 2004’te Irak’ın başına getirdikleri kişilerle birlikte hazırladıkları ‘anayasa’ da neredeyse aynı düzenlemeyi taklit etmişlerdir. Irak hükümeti her iki dönemde de sadece göstermelik yapılandırılmıştır. (Polk, 2007: 97-98) Şii Hareketi’nin başını çeken Merciler hiç vakit kaybetmeden Irak’ın durumuna ve dönemine uygun birtakım siyasi teşkilatlanmalara başlamıştır. (Hür, 2003: parag.4)

2.3 Şii Hareketi’nin Krallık Yönetimine Karşı Tutumu

İngilizler, 1920 ayaklanmasında etkili olan Şiilerin Irak’taki liderlik rolünü kavramışlardır. Bunun üzerine oldukça zayıf olan Geçici Hükümet’in halk tabanını genişletmeye çalışan İngiliz manda yönetimi, ülkedeki yönetim şeklinin cumhuriyet ya da kraliyet olması konusunu gündeme getirmiş, ardından kral olabilecek adayların ismini tartışmaya açmıştır. (Abbas, 2013: 161) Bu şekilde ayaklanmanın oluşturduğu halk güveninin zayıflamasını amaçlamışlardır.

Şii Hareketi, Faysal’a koşullu biat etmiş yönetimde yabancı etkisi bulunmaması şartı koşmuşlardır. Faysal yönetimi vaat edilen koşullar yerine getirmediğinden Büyük Mercilerden El-Halisi’nin başlattığı kampanya ile fetva yayınlanmış, “*Kralın Irak halkı üzerinde biatı kalmamıştır*” denilmiştir. (A.g.e.: 168) Mercilerin fetvaları Irak halkı üzerinde son derece tesirli olmuştur. Mezhepsel siyasi hareket giderek evirilmeye devam etmiştir. Geline nokta da İngilizler etkisini hesaplayamadıkları Şii Hareketi karşısında çaresiz kalarak geri adımlar atmaya başlamıştır.

Bu nedenle seçimler iptal edilmiş ve Irak’ta Şii Hareketi’nin oynadığı büyük rol gözler önüne serilmiştir. Fetvalar ile hareket eden ve tavır alan halkın büyük tepkisi karşısında, üçüncü Abdurrahman el-Nakip hükümeti, kurulduktan birkaç ay sonra istifa etmek durumunda kalmıştır. (Abbas, 2014: parag.6) Yerine Abdu’l-Muhsin el-Sadun başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Şii mercilerin hükümetlere devamlı muhalefeti nedeni ile İngilizler yeni fetvalarını da önlemek ve Şii Hareketi’nin kırılması

amacıyla Mercileri sürgün etmiştir. Bunlardan en önemlisi olan el-Halisi İran'da Şii Merciliği'nin bir diğer merkezi olan Kum'a yerleşmiştir. (Abbas, 2013: 170-171)

Bu sürgünler aslında Irak'ta Şiiilerin siyasi kazanımlarının İran'a taşınmasına neden olmuştur. Sürülerek İran'a gelen ve Kum şehrinde bulunan medresede görev alan Merciler Şii Hareketi'ne süreklilik ve değişim kazandırmışlardır. Bu paylaşım, süreklilik ve değişim İran'ı Irak ile Irak'ı da İran ile bütünleştiren gerçeğin Şii mezhebi olduğunu ispatlamıştır.

2.4 Şii Hareketi'nin Mayıs 1941 Ayaklanmasında Rolü

Bu dönemde Irak Raşid Ali tarafından yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile bir grup üst rütbeli subay İngiliz destekli monarşiye karşı ve Başbakan Raşid Ali lehine darbe yapmaya kalkmıştır. Ayaklanma ile birlikte İngilizlere karşı olan bu askeri kesim Bağdat'a seksen kilometre uzaklıkta yer alan İngiliz gücünün simgesi RAF hava üssüne yönelmiştir. Bunun üzerine 2 Mayıs 1941'de İngilizler Irak ordusuna saldırmıştır. (Polk, 2007: 106)

Uzlaşma umudu olan Raşid Ali, İngilizlere yatıştırıcı bir mesaj göndermiş ancak Şii Hareketi'nin başındaki Merciler alışılmamış bir önderlik konumu üstlenmiş ve İngilizler karşı cihat ilan etmişlerdir. İngilizler 29 Mayıs 1941'de Irak ordusunu yenilgiye uğratmış ve isyanı bastırmıştır. Raşid Ali ülkeden kaçarak İran yolu ile Almanya'ya sığınmıştır. Irak ordusunun üst düzey subayları yakalanıp asılmış ve birkaç yüz subay yakalanarak kamplara gönderilmiştir. (A.g.e.: 107)

2.5 Şii Hareketi'nin Cumhuriyet Yönetimine Karşı Tutumu

Sosyalizm akımı 1950'li yıllarda Irak kamuoyu nezdinde güçlenmeye ve aktif olmaya başlarken, Şii Hareketi ve Mercilik sosyal ve politik bağlamda etkisizleşmiştir. Sosyalizmin aksine Şii Merciliği, toprak sahipleri, feodaller ve aşiret şeyhlerini cezbetme yollarına başvurma gibi klasik sosyal ve politik kontrol yöntemleri izlemiştir. Ayrıca sosyalizmin güçlenip, Merciliğin etkisinin zayıflamasında şehirleşme ve

eğitimin yaygınlaşmasının da rolü olmuştur. Şii Merciliği'nin direnmekten başka çaresi kalmamıştır. Özellikle ateizm toplumu oldukça fazla etkilemiştir. Dönemin Büyük Mercisi Ayetullah Muhsin el-Hekim, Sosyalizme karşı komünist partiye katılmanın caiz olmadığı fetvasını yayınlarak önlem almak istemiştir. (Abbas, 2013: 199)

Irak'ta kurulan Cumhuriyet dönemi aslında darbeler dönemi olmuştur. Raşid Ali'nin devrildiği 1941'den 1958 devrimine kadar Nuri Said gerek başbakanlık makamında oturmuş, gerekse koruması gereken alt yapıdaki kişileri perde arkasından yönlendirmiş ve Irak siyasetine damgasını vurmuştur. Meslek yaşamına Arap birliği için mücadele eden bir subay olarak başlamıştır. 'Vataniye' anlayışı onun döneminde popüler olmuştur. (Gedikoğlu, 2013: parag.3)

Fakat bu faydacı anlayıştan genç subaylar rahatsız olmuştur. Onlar 'kavmiye' anlayışına inanmış yükselen Arap milliyetçiliğini desteklemişlerdir. 1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı yapmış oldukları ortak saldırı, Nuri Said'in İngiltere ile uzun süreli işbirliği nedeniyle eleştirilmesine ve gücünü yitirmesine neden olmuştur. Sünni Bağdat ve Musul ile Şii Necef'te isyanlara engel olamamıştır. Baskılar üzerine Irak siyasetine Suriye'den etkilenen Baas Partisi girmiştir. (Polk, 2007: 121)

2.6 Şii Hareketi'nin Baas Partisine Karşı Tutumu

Baas¹⁴ aslında Şam'da bir tartışma ile kurulmuş ve gelişerek küçük, ama canlı bir siyasal partiye dönüşmüştür. Otoriter, biraz mistik, belli belirsiz sosyalist eğilimli, ama kararlı pan-Arapçı bu hareketin fikirleri Irak'a 1951'de Fuad er-Rikabi adlı genç bir Iraklı mühendisçe atılmıştır. Bu kişi daha sonra Saddam Hüseyin tarafından öldürülmüştür. (A.g.e.: 122)

Iraklı subayların gönülden desteklediği Cemal Abdülnasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti onlara heyecan katmıştır. Fakat Nuri Said bunu bir meydan okuma olarak algılayıp Irak, Ürdün ve daha sonra Kuveyt'in de katıldığı rakip bir birlik oluşturmuştur. (Sandıklı & Kaya, 2014: 12) Irak ordusu birliklerini Ürdün sınırına yığınak yaptıran Nuri Said, kendi

¹⁴ Arapça da 'Uyanış' ya da 'Diriliş' anlamına gelir. (Polk, 2007: 119)

sonunu hazırlamıştır. Yığınak birliklerinin Bağdat'tan geçiyor olması, komutanlar için büyük bir fırsat olmuştur. Askeri darbe yaşanmıştır. Albay Arif komutasındaki kuvvetler 13 Temmuz günü iktidar zirveleri denilen kritik binaları ele geçirmiştir. Radyoevini alan Arif monarşinin sona erdiğini duyurmuştur. Nuri öldürülmüştür ve yerine Tek Önder olarak adlandırılmaktan gurur duyan Tuğgeneral Abdülkadir Kasım geçmiştir. (Polk, 2007: 123)

Kasım'ın Baas yandaşlarını 1959 ilkbaharında sorumlu tuttuğu Musul Ayaklanmasından sonra astırması kendine bir suikast yolunu da açmış oldu. Tertipçiler arasında henüz tanınmamış Tikritli bir genç adam Saddam Hüseyin de bulunmuştur. (Barrett, 2008: 11)

Sünni Müslümanlar, 1930'larda ve 1940'larda Mısır'da gelişen Müslüman Kardeşler hareketinin Irak'taki bir benzerini oluşturmuşlardır. Ama daha önemli bir güç Şii Hareketi olmuştur. İlerleyen yıllarda önce Saddam Hüseyin'e ve ardından Amerikan işgaline karşı İran'ın etkili olarak kullanacağı siyasi parti oluşumu olan Dava Partisi'nin tohumları bu dönemde atılmıştır. Bu parti örgütü aynı zamanda askeri cuntanın başı Kasım'ın düşmanları listesine eklenmiştir. (Polk, 2007: 127)

Irak yönetimin 1961 yılında Molla Mustafa Barzani ve Kürtlerle yaptığı mücadele, halkın büyük ölçüde Arapça konuştuğu komşu devlet İran'ın vilayeti Huzistan üzerinde hak iddiaları, İran'ın eline örtük savaş için bir gerekçe vermiştir. (A.g.e.: 127)

Baas Partisi yeraltı yapılanması ile orduda hücreler kurmuştur. Kasım'ın Rusya ile yakınlaşmasından rahatsız olan CIA'ın verdiği ileri sürülen yardımla, bir subay koalisyonu 8 Şubat 1963'te zorla savunma bakanlığı binasına girmiş, Kasım'ı ele geçirmiş ve alelacele bir divan-ı harp yargılamasının ardından kurşuna dizmiştir. (Barrett, 2008: 12)

Kendilerine “Ulusal Devrim Komuta Konseyi” adını veren darbeci bu subaylar, Kasım'ın bir süre önce hapisten bırakılmış olan eski müttefiki Albay Abdüsselam Arif'i cumhurbaşkanlığına, tanınmış Baasçı olan Hasan el-Bekr'i de başbakanlığa getirmişlerdir. (Polk, 2007: 129) İktidarlarını sağlama bağlamak için, Kasım rejiminin

yüzlerce ve belki binlerce mensubunun öldürüldüğü gaddarca bir temizlik hareketine girişmişlerdir.

Albay Abdüsselam Arif, başkalarının kendisine karşı tertiplere girişmesini önlemek için, kendi memleketinden yakın bir akrabasının komutası altında, daha sonra konan adıyla Cumhuriyet Muhafızları'nı kurmuştur. (Polk, 2007: 130) Aynı adımlar Saddam Hüseyin tarafından da takip edilmiştir. 1966 yılında bir helikopter kazası sonrası yaşamını yitirmesi üzerine yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçmiştir. (Ersel, 2002: parag.33)

Şii Hareketi, Baas Partisi döneminde üzerinde hissettiği yoğun baskı nedeni ile adeta içine kapanmıştır. Siyasi düşünce hareket alanını çok daha rahat hareket edebildiği İran'a taşınmıştır. İran'da Irak'ta kurulan partilerin temsilciliklerini açabilmiş, kamuoyu oluşturabilmiştir. Şii Merciler, en büyük siyasi mücadelelerini Saddam Hüseyin döneminde vermişlerdir. Saddam Hüseyin, Şii Mercileri sürmüştür ya da yok etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ MÜCADELESİ

Saddam Hüseyin 1937 yılında Bağdat'a birkaç yüz mil uzaklıkta Tikrit'te fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Annesinin kendisine hamileliği sırasında babasını, bir kaç ay sonra gebeliğin sekizinci ayında ise 12 yaşında olan abisini kaybetmiştir. Bu nedenle annesi girdiği bunalımla intihar etmeye teşebbüs etmiş, karnındaki bebeği düşürmeye çalışmıştır. Komşuları olan Yahudi bir aile annesini ve anne karnında olan kendisinin hayatını kurtarmıştır. 28 Nisan 1937 yılında Saddam Hüseyin dünyaya geldikten sonra büyük bir depresyon geçiren annesi, kendisini görmek bile istememiştir. Adını Arapça 'direnen, karşı duran' anlamına gelen Saddam koymuştur. Bakımı daha sonra kızı ile evleneceği dayısı Hayrallah Telfah tarafından üstlenilmiştir. Üç yaşında dayısının hapse girmesi nedeni ile tekrar annesi ile yolları kesişmiştir. Fakat annesi uzak akrabaları olan Hacı İbrahim Hasan ile evlenmiştir. Üvey babası, Saddam Hüseyin'e hem psikolojik hem de fiziksel şiddet uygulamıştır. Bu dönemde kendisini ziyarete gelen okuma ve yazma bilen kuzeninden etkilenmiştir. Eğitim almak istediğini ailesine ifade ettiğinde çobanlık yapan Saddam Hüseyin'e engel olmak istemişlerdir. On yaşına geldiğinde evi terk etmiş ve dayısının yanına kaçmıştır. (Post, 2005: 336)

Dayısı milliyetçi bir öğretmendi ve Saddam Hüseyin'in bu talebini yerine getirmiştir. Hayrallah Telfah, askerdeyken İngilizlere karşı düzenlenen bir isyana katılmış, ordudan atılmakla kalmayıp hapse de girmiştir. Saddam Hüseyin'in hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Yıllar sonra Saddam Hüseyin Irak yönetimini eline aldığı anda, dayısını Bağdat valisi yapacak, pek çok üst düzey görevlere getirecektir. Dayısı hakkında en ilginç detay ise yazmış olduğu 'Tanrı'nın yaratmamış olması gereken üç şey vardı: İranlılar, Yahudiler ve Sinekler' adlı kitabı olmuştur. Bu kitap Irak Eğitim Bakanlığı tarafından ilkokullarda okutulmuştur. Dayısının yanında okuyarak, hukuk fakültesine başlamıştır. İlerleyen yıllarda Kral Faysal'ın Pan-Arabizme ve anti-emperyalizme ihanet ettiğine dair hissiyatın halk arasında yayıldığı dönemde fakülteyi üçüncü sınıfta terk etmiş, Baas partisine katılmıştır. Partiye katıldığının ilk yılında Kral Faysal'ı deviren

darbe gerçekleşmiştir. Yerine geçen General Abdülkerim Kasım'ın Pan-Arabizmi reddeden Irak Komünist Partisi ile ittifak yapması ile Cemal Abdül Nasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmaya direnmesi kendi sonunu hazırlamıştır. İlk başarısız suikast girişimi ve operasyon girişiminin baş aktörü Saddam Hüseyin olmuştur. Tutuklanarak, Kahire ve Şam merkezli sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra Baasçılar tarafından General Abdülkerim Kasım devrilmiştir. Bu dönemde karizmatik ve sert tutumu Irak halkının dikkatini çekmiştir. (Kenar, 2014: parag.7-11)

Saddam Hüseyin, iki kardeş olan Arif ve Kasım'ın tersine, ne bir subay ne de bir serbest meslek sahibi olmuştur. Yoksul ve kırsal aileden geldiği için, çok az resmi eğitim almış olmasına rağmen okumayı çok seven biri olmuştur. Her yetişkin Iraklının ismini, mevkiini ve seri numarasını öğrenmeyi kendine iş edinmiştir. 1979 yılında General Bekir'in hâkimiyetine son verdikten sonra, Baas'ı kitlesel bir siyasal partiye dönüştürmüştür. (Polk, 2007: 133)

Başarılı bir askeri darbenin ardından, Sünni Arap merkezli diktatörlük kurmuştur. Saddam Hüseyin'in kurduğu hükümet sadece Sünniler ile değil, ailesinden, memleketi Tikrit'ten ve destekçilerinin yaşadığı Bağdat'ın kuzeyinden olan pek çok kişiden oluşmuştur. Bu mezhepsel ayrıma dayanan ülke yönetimi İngiltere yönetiminde Irak ile siyasal mücadele evresine başlayan Şii Hareketi'nin İran ile en çok yakınlaştığı ve etkisi altına girdiği de dönem olmuştur. (Pirnie & O'Connell, 2008: 3)

Saddam Hüseyin ve çevresindeki bulunan Sünni Müslümanlar, Irak devletinin kuruluşundan beri çoğunlukla yönetimin dışında tutulmuş olan Şiilerin sadık vatandaşlar olabileceğine inanmamışlardır. İran kültürünün etkisi altında olan, çoğu kez Farsça konuşan, İran'da akrabaları ve dostları bulunan Şiiler, geçmişte sadece Sünni Araplar değil, İngilizler tarafından da Iraklı sayılmamıştır. (Polk, 2007: 134)

Irak Devleti'ni yıkmaya çalışmakla suçlayan Saddam Hüseyin'e karşı, Iraklı Şii Merciler Baas Partisi'ne katılımı haram kılan fetvalar yayınlamışlardır. (Abbas, 2013: 221) İran- Irak Savaşı'nda Irak yanında savaşan Şiilere rağmen, onlar tehlikeli bir güç olarak görölmüşler ve 40 yıl boyunca Saddam Hüseyin rejiminin potansiyel düşmanı

olarak kabul edilmişlerdir. (Polk, 2007: 134) Saddam Hüseyin, Şiileri İran'ın yanında yer almakla suçlamış, büyük katliamlar ile sürgünlere neden olmuştur. (Pirnie & O'Connell, 2008: 3)

Şii Hareketi hain olarak görülmelerine ve zulüm görmelerine karşı bir savunma aracı olarak takiiyye¹⁵ başvurmuştur. Aksine bu durum onlara olan kuşkuyu arttırmıştır. Ne zaman Şiiler bir araya gelmiş olsa, güvenlik kuvvetleri ve ordu acımasızca üzerlerine yüklenmiştir. Tek tek mercileri, özellikle din adamları tutuklanmış, hapse atılmış ya da asılmıştır; okulları kapatılmış ve vaaz vermeleri yasaklanmıştır. (Polk, 2007: 135)

Büyük Mercî Mukteda es-Sadr'ın babası ve bir teyzesi de binlerce kurban arasında yer almıştır. Irak hükümeti 1969 yılında sınır boyundaki 20 bin kadar Şii vatandaşını İran içlerine sürmüştür. (A.g.e.: 135) Bunca yaptırım sonunda Şiileri alt edemediğini görmüş olan Saddam Hüseyin, sonrasında Şiilerle bütünleşmeye çalışmıştır. İmam Ali'nin doğduğu günü ulusal bayram ilan etmiştir. Şii camilerini ve ziyaret yerlerini onarmış, hatta dördüncü halife Ali'nin soyundan geldiğini ileri sürmüştür. Bunların hiç biri işe yaramamıştır. Artık Saddam Hüseyin'in gözünde Şiiler farklı bir halk olmuş, bedelini de kanla ödemişlerdir. (A.g.e.: 135)

Baasçılar, Şii Merciliği'ne karşı ilk faaliyetlerine 1968 yılında gerçekleştirmiştir. Şiilere karşı hükümetin attığı en büyük adım toplumun İslami bilincini hedef almaya yönelik Kufe İlahiyat Üniversitesi'nin kapatılması ve dini ilim kuruluşlarını hedef alarak düzenli bir şekilde İslami faaliyetlerin önüne engeller koymaya başlaması olmuştur. Mercî Muhsin el-Hekim hükümet ile Şii toplumunun şiddete dayalı çatışmasını engellemek için fetvalar yayınlamış ve bunda başarılı olmuştur. (Abbas, 2013: 209)

Baasçılar hem Şii Mercî'nin etkisini sınamak istemiş hem de Mercinin Dava Partisi ile olan ilişkisinden rahatsızlığını ifade etmişlerdir. Bu anlamda Merciliğin ve Havza'nın Şii Hareketi olarak siyasileştiğini düşünmüşlerdir. Şiilerle olan savaşlarında toleranslı

¹⁵ Takiiyye dini, manevi veya dünyevi zararları önlemek için kişinin muhalifler karşısında imanını ve inancını gizlemesi demektir. (Ahzan, 2009: parag.1)

olduğunda açıkça hükümete karşı tehlikeli olabileceklerini göz ardı etmemişlerdir. (Shanahan, 2004: 17)

1968'den beri Irak totaliter ve tiranlık rejimi altında yaşamış ve Iraklılar dış dünyadan uzaklaşmışlardır. Etraflarında ne olup bittiğini görememişlerdir. Saddam Hüseyin rejimin en önemli ikinci adamı olarak bilinse de aslında karar alıcı mekanizmanın en başındaki adamdır. Bu baskıcı ve zorba rejim Iraklıları dışarıdan gelecek her hangi bir politik düşünce ya da akıma meyilli hale getirmiştir. Bu dönem de Humeyni'nin İslam Devrimi ülkede duyulması üzerine çok ses getirmiştir. (Khamenei, 2007: parag.51) Özellikle Şiiler bu devrimi kurtarıcı bir umut olarak kabullenmişlerdir.

Humeyni'nin devrimi ve düşünceleri Necef ile Kerbela şehirlerinde ki Şii Mercilerce büyük kabul görmüştür çünkü Humeyni'de tıpkı kendileri gibi Şii bir çevreden gelmiş ve sürgün yıllarını bu ülkede Necef'te geçirmiştir. (A.g.e.: parag.6) Saddam Hüseyin, bu etkinin oluşturduğu durumu engellemek için Şii katliamlarına imza atmıştır. Aynı dönemde İran ile de 8 yıl savaşmıştır. Saddam Hüseyin'in bu tavrı ve tutumu Humeyni'ye düşüncelerini Irak'ta genişletme ve uygulama alanı tanımamıştır. Fakat Saddam Hüseyin rejiminden sonra ABD önderliğinde çoğu İslami Irak partileri İran'ı kendilerini koruma adına yanlarına almışlardır. Humeyni'nin düşüncelerini uygulamaya koyma şansı bulmuşlardır. Saddam Hüseyin ve rejimine galip gelmeleri ile de övünmüşlerdir. (Bahgat, 2008: parag.10)

3.1 Şii Hareketi ve Büyük Mercî Muhammed Bekir El-Sadr

1970-1972 yılları Irak'ta Mercilik ile Dava Partisi'nin geçirdiği en zor dönemlerden biri olmuştur. Hükümet, Dava Partisi'nin kadro ve liderlerini tutuklayıp onları acımasız işkencelere maruz bırakmıştır. 1972 yılının başlamasıyla tutuklamalar genişleyerek din adamları, Merciler, genel olarak medrese talebelerini, bunlara ek olarak doktor, mühendis, üniversite öğrencilerini kapsamış ve Dava Partisi'ne tabi veya partiye sempati duyan tüm toplum fertlerine karşı tutuklamalar ile idamlar gerçekleşmiştir. (Schmidt, 2008: 9)

Saddam Hüseyin, Şah'ın isteği üzerine, Necef'te sürgün hayatı yaşayan Ayetullah Humeyni'yi sınır dışı etmiştir. Bu sınır dışının İran'da Şah'ın sonunu hazırlayacağına ve İslam Devrimi ile sonuçlanacağına herhalde kimse buna Saddam Hüseyin dâhil inanmamıştır. Irak Hükümeti, 1979 yılında İran'da meydana gelen İslami Devrim'in Irak'ta da etkili olacağından kaygı duymuştur. (Armaoğlu, 2005: 749). Bu kaygıda haklı olduklarını el-Sadr'ın, İran'da devrim gerçekleştiren Ayetullah Humeyni'ye desteğini ilan etmesi açıkça göstermiştir. Bu nedenle de hükümet, durumun kendi aleyhine dönüşmesinden ve Irak'ta da benzer bir devrim yaşanmasından endişelenmiş, tutuklamalar ve sürgünler başlamıştır. İnsanlar evlerinden alınmış ve pek çoğu da tutuklamanın ardından idam edilmiştir. (Abbas, 2013: 221)

Şii Hareketi'nin lideri el-Sadr, Saddam Hüseyin güçleri tarafından tutuklanmıştır. Mercinin bu denli haksız tutuklanması üzerine Şiiler ayaklanmıştır. Bu ayaklanma sonunda Saddam Hüseyin Hükümeti tutuklamış olduğu Şii Hareketi'nin önderi el-Sadr'ı serbest bırakmak zorunda kalmıştır, çünkü halkın geniş çapta harekete geçmesinin ne kadar büyük risk oluşturduğunun farkına varmıştır. Bu hareketlenme Irak Şii tarihine Recep Ayaklanması olarak geçmiştir. El-Sadr Baas partisine katılmayı haram kılmış ve İslam devrimine büyük destek vermiştir. (A.g.e.: 221)

El-Sadr'ın gücünün artması, İslam Devrimi lehine açıklamaları ve bunun tesiri, fetvaları ile kitleleri etkilemesi ve özellikle Saddam Hüseyin'e karşı direnişin sembol ismi olması Baas yönetimine tedbirler almaya yöneltmiştir. İran ile savaşın eşiğinde olduğu 9 Nisan 1980 tarihinde aynı zamanda Humeyni önderliğinde İran yönetimine de mesaj vermek adına kız kardeşi ile birlikte zulüm altında idam edilmişlerdir. (Schmidt, 2008: 11)

Bunun yanı sıra Saddam Hüseyin döneminde 1980 yılına kadar ülkede muazzam gelişmeler de gerçekleşmiştir. Milli gelir artmış, petrolde aldığı kazanç oranı yükselmiş, eğitime, savunmaya ve sanata önem verilmiştir. Bölgede kendisine 1979 İslam Devrimi sonrası en büyük tehdit gördüğü İran ile 22 Eylül 1980'de savaşa girmiştir. Başarılı olacağına inancı tam olduğu gibi Körfez'de de limanlar elde edeceğine inanmıştır. (Polk, 2007: 145)

3.2 Şii Hareketi ve Irak-İran Savaşı

1979 Ocak ayında, Şah devrilmiş ve Ayetullah Humeyni İran'da gerek siyasi gerekse dini anlamda lider olmuştur. Büyük Ayetullah Humeyni dış politikada ilk olarak Irak'ın Baasçı rejimini aşağılamak ile işe başlamıştır. (Galbraith, 2007: 28) Irak'ta Şii Müslümanlara uygulanan cebir ve şiddet İran'da da büyük tepkiler ile karşılanmıştır. Yapılan İslam Devrimi'nin sadece İran'a değil, o dönem tüm Müslüman dünyasına verdiği heyecanı ve desteği de arkasına alan Büyük Lider Humeyni, Saddam Hüseyin'e karşı verdiği bu tepki ile büyük ses getirmiştir. Irak Şiilerine yozlaşmış baskıcı bir rejimin yerine İslami bir devlet kurmaları çağrısında bulunmuştur. Kendisine göre, Baasçı rejim yalnızca bağınaz ve milliyetçi yapısı yüzünden İslam Devrimi'nin değerlerine karşı olmamış, aynı zamanda nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları bir ülkede Irak Şiiileri baskı altında tutulmuştur. (A.g.e.: 28)

Şiilerin en önemli kutsal yerleri Irak'ta yer almıştır. Humeyni on dört yıl boyunca, Necef kentinde sürgün olarak yaşamıştır. Burada, Humeyni Baasçıların saldırganlıklarına bizzat şahit olmuştur. Ayrıca Baasçılara yönelik kişisel bir nefreti de vardır. 1978 yılında Şah'ın kararıyla Saddam Hüseyin, Humeyni'yi Irak'tan sürmüştür. (A.g.e.: 28)

Saddam Hüseyin ise ülkede gerek siyasi gerekse ekonomik yönden en güçlü dönemini yaşadığı bir dönemde İran İslam Devrimi'ne karşı başta ABD ve Batı dünyasından gelen tepkileri de yanına alarak bu durumdan faydalanmak istemiştir. ABD ve Sovyet Rusya Saddam Hüseyin'i desteklemişlerdir. Bunun nedeni, İran İslam Devrimi'ni Saddam Hüseyin'den daha tehlikeli bulmaları olmuştur. (Pirnie & O'Connell, 2008: 3) Saddam Hüseyin, İslam devriminin hızını kesmek istemiştir. (Schmidt, 2008: 9) Bu durumun en önemli nedeni ülkesinde bulunan Şii nüfusun bu harekete karşı ilgisi ve desteğidir. Irak'a sıçramasından endişe etmiştir. Şii tezine dayanan devrimci rejimin Baas ideolojisine alternatif olarak çıkması Saddam Hüseyin'i ciddi şekilde sarsmıştır. (Arı, 1998: 177)

Bunun yanında bölgede en etkili güç olmak isteyen Saddam Hüseyin, 1975 Cezayir anlaşması ile bıraktığı toprakları geri almak hem de 'Şattül Arap' suyu üzerinde

egemenlik kurmak istemiştir. Ayrıca İran'ın Huzistan bölgesinde bulunan Arap nüfusu kullanarak zengin petrol yataklarına hükmetmek istemiştir. (Arı, 2004: 559)

Bu nedenle İran'dan gelen tepkiye Saddam Hüseyin'in yanıtı çok sert olmuştur. Radikal bir Şii'nin Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e düzenlediği başarısız bir suikastı bahane eden Saddam Hüseyin, 1 Nisan 1980'de Irak'ın en önemli Şii din adamı olan Büyük Ayetullah Muhammed Bekir es Sadr'ı ve din adamının kız kardeşi Bint el Huda'yı tutuklatmıştır. (Airosus, 2014: parag.11) Ayetullah'ın gözleri önünde kız kardeşine tecavüz edilmiş ve öldürülmüştür. İşkenceciler es Sadr'ın kafasına çiviler çakarak öldürmeden önce sakalını ateşe vermişlerdir. Bu duruma çok öfkelenen Büyük Lider Humeyni, Saddam Hüseyin'in devrilmesi için Şii Irak halkına çağrıda bulunmuştur. 17 Ekim 1980'de Saddam Hüseyin, Cezayir Antlaşması'nı feshetmiş, Şattül Arap suyunun Irak egemenliği altında olduğunu iddia etmiştir. Beş gün sonrasında da savaş başlatmıştır. (Galbraith, 2007: 28)

Büyük Lider Humeyni ve Saddam Hüseyin arasındaki kişisel kan davası ve bölgesel çatışmanın ötesinde İran-Irak Savaşı'nın temel nedeni ideolojiler ve uygarlıklar çatışması olmuştur. Saddam Hüseyin kendini Acemlere karşı savaşıyan Arap milliyetçiliğinin simgesi olarak görmüştür. Hatta Saddam Hüseyin yedinci yüzyılda Acemleri yenip Irak'a İslamiyet getiren Kadisiye Savaşı'na atıfta bulunmuş, İran-Irak Savaşı'nı Kadisiye Savaşı'na benzetmiştir. (A.g.e.: 28).

Humeyni ise bu savaşı sadece henüz olgunlaşmamış İran İslam Cumhuriyeti'nin savunulması olarak görmüş, ama aynı zamanda bu savaşın Irak'taki Şii müttefiklerine İslam Devrimi'ni yaymak için iyi bir fırsat olduğunu da düşünmüştür. Buna bir de savaşın uzaması nedeniyle artan insan gücü eklenince İran avantajlı duruma gelmiştir. Irak'ın saldırmasıyla birlikte içeride siyasal istikrar hızla sağlanmaya başlanmıştır. Bu durum Humeyni'nin rejiminin ayakta kalmasına yardım etmiştir. (Arı, 1998: 185)

Saddam Hüseyin'e eleştiriler savaş uzadıkça artmıştır. Gittikçe acımasız olan Saddam Hüseyin'e yardım Amerika'dan gelmiştir. İran ordusunun Irak savunma hatlarını yarmasından çekinen ABD, Irak hükümetine İran'ın askeri birliklerinin düzenini

gösteren uydu görüntüleri vermeye başlamıştır. Bu durum İran ordusunun on binlerce kayıp vermesine ve savaş gidişatının tersine dönmesine neden olmuştur. Ayrıca Irak ekonomisine de yardım etmiştir. (Galbraith, 2007: 30)

Humeyni Irak'ın hoşnutsuz nüfusu Şiilere ve Kürtlere başvurmuştur. Aynı anda Irak Yüksek İslam Konseyi'ni Tahran' da şekillendirirken, Iraklı Muhammed Bekir el-Hekim¹⁶ başkanlığında sürgünde bir Irak hükümeti kurdurmuştur. (A.g.e.: 30). Ayrıca Irak içerisinde muhalif Şii Dava Partisi ile İran devamlı temas halinde olmuştur. (Arı, 2007: 399) Huzistan Bölgesi'ndeki Arap nüfusun Iraklı askerleri kurtarıcıları olarak karşılayacaklarını ümit etmiştir. Ama öyle olmamıştır, çünkü bu insanlar Şii'ydi ve Acem yönetimini Sünni bir diktatöre tercih etmişlerdir. (Galbraith, 2007: 29) bu nedenle İran'ın Irak üzerinde etnik ya da kültürel bir etkiden daha çok mezhepsel etkisi hep var olmuştur.

1982 yılında, İran'ın karşı saldırıları sonucu Irak askeri Huzistan'dan püskürtülmüş ve Irak sınırına geri çekilmiştir. Şii mezhebinde Büyük Mercilere ya da Velayet-i Fakih'a itaatin somut örneğine adına Humeyni dini arzularını kışkırttığı İranlıları askere almış, Irak'a karşı savaşırken ölenlerin şehit olacaklarını söylemiş ve en kısa yoldan cennete gideceklerinin garantisini vermiştir. On iki yaşında küçük çocuklar gönüllü olarak canlı mayın tarayıcısı olmuşlar, cennetin kapılarını açacağına inandıkları plastik anahtarları boyunlarında ve zincirlerle birbirlerine bağlanarak sınırdan geçmişlerdir. (A.g.e.: 29) Bu çocukların büyük bir çoğunluğu hayatını kaybetmiştir.

ABD yönetimi neden Irak'a destek vermiştir? Öncelikle, Kasım 1979'da Tahran'daki Amerikan büyükelçiliğinde Amerikalıların rehine alınmasından itibaren, Amerika'nın İran ile ilişkiler bozulmuştur. (Arı, 2007: 404) Ama asıl önemli olan coşkun ve devrimci bir İran'ın Körfez'de Şiileri ayaklanmaya kışkırtabileceği ve bu durum petrol üreticisi ülkeleri istikrarsızlığa sürükleyeceği gerçeği olmuştur. (Galbraith, 2007: 30). Çünkü Körfez'de petrol havzaları Şiilerin yaşadığı topraklarda yer almaktadır.

¹⁶ Muhammed Bekir el-Hekim 2003 yılında Irak'a geri döndü ve bomba yüklü bir araç ile düzenlenen saldırıda hayatını kaybetti. (Rubin, 2014: 5)

Savaş Temmuz 1988’de BM Güvenlik Konseyi destekli bir ateşkese varılmasıyla sona ermiştir. (Arı, 2007: 409) Savaşın kazananı olmamıştır. Savaş sonrası Saddam Hüseyin intikam almak amacıyla ülke insanlarına saldırmıştır. İhanetle suçladığı Kürtlere de savaş açmış ve Halepçe katliamını gerçekleştirmiştir. (Galbraith, 2007: 39) Savaş sonrası hain olarak gördüğü kişiler ile hesaplaşmıştır. Herkese karşı nefret söylemleri artmıştır. Ülke ekonomik kriz ile mücadele etmiş ve kendisi iktidarda kalmaya çalışmıştır. Ekonomi büyük yara almıştır, elindeki kaynaklar tükenmiştir.

Arap ülkelerinden kredi alamadığı gibi, Kuveyt’te zaten harcanmış fonların ödenmesi için dayatmalar yapmıştır. Saddam Hüseyin çaresiz halde kalmıştır. Sonunda banka olarak gördüğü ve Irak’ın parçası olarak iddia ettiği Kuveyt’i 2 Ağustos 1990’da işgal etmiştir. (Polk, 2007: 163)

Saddam Hüseyin hiç çekinmeden Kuveyt’in bir Irak vilayeti olarak anavatana döndüğünü ilan etmiştir. (Arı, 2007: 430) Ülkesini İran’dan kurtarmışken, Amerikan ateşine sürüklediğini çok geçmeden anlamıştır.

3.3 Şii Hareketi ve Körfez Savaşı

1990 ‘da Sovyet Rusya dağılmış, ABD rahatlamış ve Irak ekonomik kriz içine girmiştir. Saddam Hüseyin’e gönderilen mesajlar Kuveyt’e yönelik saldırıya Amerika’nın kısmen onay verdiğini sanmasına yol açacak nitelikte olmuştur. ABD’nin tavrı krizin başından Çöl Fırtınası Operasyonu’nun bittiği 28 Şubat’a kadar Irak’ın saldırmasını bekleyerek bir müdahale ortamına hazırlanma şeklinde gelişmiştir. (Arı, 2007: 439) Saddam Hüseyin, 1991’de Kuveyt’e saldırdıktan sonra, ABD’nin Irak’ın Kuveyt’ten koşulsuz bir şekilde çekilmesinde ısrar etmesi ve bir uzlaşmaya yanaşmaması Irak’a müdahaleye zemin hazırlamıştır. (Arı, 2007: 442)

Saddam Hüseyin, Rusya Dışişleri Bakanı Primakov aracılığı ile uzlaşma teklif etmiştir. Ancak, Bush yönetimi çoktan savaşa karar vermişti ve krizi sona erdirecek bir pazarlığa girişmeye isteksiz cevap vermiştir. Bush, Primakov’un aktardığı öneriyi, bu politikayı akamete uğratmaya dönük bir girişim saymıştır. (Polk, 2007: 167)

İran açısından bakıldığında ise Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali dış politikada bir dönüm noktası olmuştur. İran tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Bölgeye çok sayıda Amerikan askerinin yerleşmesi, İran'ın daha çok baskı altına girmesine neden olmuştur. Fakat diğer yandan İran'ın tarafsızlığı, uluslararası alanda konumunu iyileştirmiştir. (Amiri & Soltan, 2011: 191)

17 Ocak 1991'de ABD tarafından Irak'a müdahale gerçekleşmiştir. Bu müdahale sırasında Şiiler Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmışlardır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 4) Irak, Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle ilan edilen ateşkes koşullarında isyancı Şiilere şiddet uygulamaya başlamıştır. ABD, Cumhuriyet Muhafızlarını durdurabilir ve on binlerce insanın hayatını kurtarabilirdi. Ama müdahale etmemiştir. (Polk, 2007: 173)

Güney Irak'ta ki ayaklanma, Saddam Hüseyin açısından rejimine karşı yapılan en tehlikeli ayaklanma olmuştur. Çünkü Irak'ta Şiilerin sayısı oldukça fazladır. Tahran merkezli Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (SCIRI) Iraklı Şiilere, savaş sırasında İran'ın yanında savaşan Şii milisler ile Bedir Tugaylarına finansal destek sağlamıştır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 4)

Saddam Hüseyin'in intikamı çok hızlı ve korkunç olmuştur, Cumhuriyet Muhafızları'na ait tanklar eski şehir merkezlerini yerle bir etmiştir. Şii türbeleri önce savaş meydanı sonra da isyancıların, din adamlarının ve şansız sivillerin katledildiği mezbahalara dönmüştür. Cumhuriyet Muhafızları tanklarının top namlularına darağacı kementleri asmıştır, Şiileri idam etmişlerdir. (Polk, 2007: 173)

Mart ve Eylül 1991 tarihleri arasında, Irak ordusu ve istihbarat teşkilatları 300.000'den fazla Şii'yi katletmiştir. Sadece Hille şehri yakınlarında bir toplu mezarda 30.000 ceset bulunmuştur. (Galbraith, 2007: 55) Bu durum, 1992 Ağustosunda 32. Paralelin güneyinin Irak Hava Kuvvetlerine bağlı uçaklar için uçuşa yasak bölge ilan edilmesine kadar devam etmiştir.

Uçuşa yasak bölge ilan edilen ve Irak uçaklarına kapatılan hava sahası Kerbela, Necef, Nasırıye, Amara ve Basra kentlerini kapsamıştır. ABD ve Batılı müttefikleri, gelişmeler Irak'ın bütünlüğünün parçalanmasına kadar gitmeden Bağdat rejimini kuşatmayı amaç edinmiştir. Güneydeki bu uçuşa yasak bölge yine ABD tarafından tek taraflı olarak 3 Eylül 1996'da 32. Paralelden 33. Paralele kaydırılmıştır. Yapılan açıklamada ise bunun Saddam Hüseyin'in komşu ülkelere saldırma gücünü zayıflatmayı amaçladığı ifade edilmiştir. (Öztürk, 2010: 15)

Irak'ın parçalanmasını, bölge devletlerinden Kuveyt ve Suudi Arabistan güvenlik gerekçesiyle arzu etmişler de Irak'ın Şiilerin ayaklanması sonucu bölünmesinden aslında İran'ın kazançlı çıkacağından çekinmişlerdir. Çünkü zaten İran Devrimi'nin ilk yıllarında önemli oranlarda Şii nüfusu barındıran bu ülkeler hem stratejik hem de siyasal anlamda doğrudan bir İran tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. (Cordesman, 2009: 352)

Uçuşa yasak bölge oluşturulması görünürde Şii ayaklanmalarına Saddam Hüseyin'in müdahale etmesini engellemek olsa da asıl amacı da aslında Şiileri korumaktan ziyade, Irak'ta İran lehine bir gelişmenin şimdilik ortaya çıkmasını veya bölgeye İran'ın doğrudan ya da dolaylı müdahalesinin gündeme gelmesini engellemek olmuştur. Bu nedenle, bölgeyi Şii'lere bırakmak yerine Kuzey Irak'takinin tersine Irak hükümetinin bu bölgede otoritesini tekrar sağlamasına göz yummuşlardır. (Beehner & Bruno, 2008: parag.1)

George W. Bush bu ayaklanmaya dikkatsiz bir doğaçlama ismini verse de, Irak Şiileri bunu aynı şekilde görmemişlerdir. Bush'un ayaklanmayı teşvik ettiğine ve Saddam Hüseyin'in katliam yapmasına izin verdiğine, çünkü Bush'un da Şiilerin ölmesini istediğine inanmışlardır. Bush savaşı sürdürmek istiyordu. 2003 işgaline kadar gerek İran gerekse ABD Şii ayaklanmalarını desteklemişlerdir. (Strauss, 2012: parag.9)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SADDAM HÜSEYİN SONRASI YAPILANMA

2003 işgali sırasında gerek İran gerekse ABD Şii ayaklanmalarını desteklemişlerdir. Şiiiler, Yeni Irak'ın bir İran gibi İslam devrimi yasalarına göre yönetilmesini, Kürtler, en azından federal bir statü taşımasını istemişlerdir. Sünniler, ise bağımsız bir devlet istemişlerdir. (Cordesman & Khazai, 2012: 3)

20 Mart 2003'te başlayan hava saldırısıyla Irak'a yönelik operasyon başlamıştır. Kesin rakamlar olmasa da üç haftada on bin Iraklı sivil ve bir o kadar da asker öldürülmüştür. İngiliz ve Amerikan kayıpları bu sayılara göre oldukça az sayıda olmuştur: 128 Amerikan ve 38 İngiliz askeri. (Polk, 2007: 190) Bunların çoğu da dost ateşi kurbanı olmuştur. Nisan ortalarına doğru Irak ordusu diye bir şey kalmamıştır.

Başkan Bush 16 Nisan 2003 yılında Irak'ın kurtarıldığını ilan etmiştir. Fakat Irak ordusu bitmesine rağmen, ülke teslim olup, zafer kazanılmış olmasına rağmen barış gelmemiştir. (Cordesman, 2008: 2) Özellikle İran, ABD ile sınır komşusu olmakla riskli hissettiği bu coğrafyada Şii Hareketi üzerinden grupları savaşa hazırlamıştır. Irak ordusunun teslim olmasına rağmen savaşın devam etmesi, kontrolün sağlanmamasında İran'ın Şii tezi ile yönettiği grupların çok mühim etkisi olmuştur. Tarihsel evrilme ile gerek siyasi gerek askeri alanda hazır olan Şii Hareketi, işgali ve sonrasını tam bir fırsata çevirmişler ve güçlenmişlerdir.

İngiltere işgal ettiği dönemde kurduğu Irak İngiliz hükümetine yönetici olarak atadığı kişilerle görüşerek bir antlaşmaya varmıştır. 1922'de imzalanan belge, Irak'ı bağımsızlığa kavuşturma yönündeki nihai hedefi teyit etmişken, dışişleri, ordu ve maliyeyi İngiliz makamlarının denetimine bırakmışlardır. Amerikalı yetkililer, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından 2004'te Irak'ın başına getirdikleri kişilerle birlikte hazırladıkları anayasa da neredeyse aynı düzenlemeyi taklit etmişlerdir. Irak hükümeti her iki dönemde de sadece göstermelik bir yapı olmuştur. Ülke olmasa da hükümet

kontrolü işgal devletlerinde olmuştur. Kurulacak devlet sistemine eklenen asker ve polis güçleri ile ülke kontrolünü elde edeceklerini düşünmüşlerdir. (Polk, 2007: 97)

İngiliz ve Amerikalılara göre Asya'nın cahil halklarına kendilerini yönetme yolunu öğretmişlerdir. Avrupalı danışmanlar onlara akıl hocalığı yapmış ve onlar da itaatkâr öğrenciler olmuşlardır. Bu anlayış 2003'te Irak'a dönük Amerikan yaklaşımına yansımıştır; Irak'a demokrasi götürdüklerini ve buna dünden razı öğrencileri olan Iraklılar kendilerine bildirdikleri şekilde davranacak ve bu örnek bütün Asya'yı dönüşüme uğratacak büyük bir siyasal devrimi, Başkan Bush'un talihsiz ifadesi ile bir 'Haçlı Seferi'ni başlatacaktır. (A.g.e.: 100)

1991 yılında başlayan eylemin tamamlanması olan 2003'teki Irak Savaşı, dünya çapında çok büyük tepki çekmiştir. 1991'de Körfez Savaşı ile kıyaslanmayacak ölçüde bir tepki olmuştur. (Şen, 2013: parag. 34) Savaş, 11 Eylül 2001'de Amerika'nın tarihinde tanık olmadığı türden terör saldırılarına hedef olduğu bir tarih diliminde gerçekleşmiştir. Amerika, el-Kaide imzalı 11 Eylül saldırısının ardından Afganistan'ı, onun ardından da Irak'ı işgal etmiştir. (A.g.e.: parag.10) Amerika'nın, Irak'a karşı savaş kararını kendi yasama organından çıkartmak için başvurduğu Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesinin daha sonra boş çıkması (Anadolu Ajansı, 2015: parag.1-11) ve uluslararası alanda kendisine dosttan çok düşman çekmiştir.

Amerika İngiliz işgali döneminde uygulanan sistemi neredeyse aynı şekilde uygulamıştır. Yeni Irak hükümeti birleştirici olmadığı gibi, çoğulcu da olmamıştır. George Bush yönetiminin Amerika'nın başında bulunması gibi bir dizi faktör, Irak'ta girişilen savaşı en başından itibaren şaibeli hale gelmesine neden olmuştur. Uluslararası kamuoyunda savaşın meşrutiyetinin, gerek Afganistan'daki savaşta ve gerekse 1991'deki Körfez Savaşı'nda görülmeyen bir yaygınlıkta sorgulanmasına yol açmıştır. (Şen, 2013: parag.8-20)

Bu dönemde İran ise İslami olmayan demokratik çoğulcu yönetimin kurulmasına destek vermiştir. Nüfusunun %60'ı Şii olan bir ülkede elbette çoğulcu temsil ve federasyona dayalı yönetim İran lehine imkânlar sağlamıştır. Fakat ABD'nin işgalin hemen ardından

tıpkı İngilizler gibi dışarıdan getirilen liderler ile hükümet kurması tepkilere neden olmuştur.

4.1 Şii Hareketi ve ABD Yönetimi Altında Geçici Koalisyon Hükümeti

2002 Ocak ayında devletin birliği konuşmasında Amerikan halkını Irak'taki savaşa hazırlarken, Bush, Kuzey Kore, İran ve Irak arasında Şer Ekseni olduğu suçlamasını yapmıştır. (Wagner, 2002: parag.1) O zaman İran'daki Ayetullah'tan ve Irak'ta Saddam Hüseyin'den daha kötü düşman yoktur. 2003 yılında, ABD Sünni Arap diktatörlerin en acımasızını yerinden etmiştir. Irak ordusunu ezmiş ve yasal olarak Irak ordusunu, istihbarat teşkilatını ve Baas Partisi'ni feshetmiştir.

13 Temmuz 2003 tarihinde Paul Bremer, koalisyon tarafından seçilen 25 kişiden oluşan Irak Meclisini kurmuştur. Üyeleri Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri olan Abdülaziz el-Hekim, Kürdistan Demokratik Parti başkanı Mesud Barzani ve Kürdistan Vatansever Birliği başkanı Celal Talabani gibi isimlerden oluşan meclis ilk başkanı olarak Şii Dava Partisi lideri İbrahim el-Caferi'yi seçmiştir. (Pirnie & O'Connell, 2008: 10). Seçimler ve seçilen isimlerin İran ile ilişkileri dikkat çekici olmuştur. Bu şekilde oluşturulan yeni meclis önceki dönemlerin aksine Şii Araplar ile Kürtlerden oluşmuştur.

Meclis hazırlanan geçici anayasayı onaylamıştır. Bu anayasanın 4ncü maddesine göre hükümet “*cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcu*” olacaktır. 7ci maddesine göre devletin resmi dini İslam'dır. 9ncu maddesine göre ise Arapça ve Kürtçe resmi dil olmuştur. (A.g.e.: 11)

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra ABD tarafından oluşturulan Irak Geçici Koalisyon Hükümeti Paul Bremer'in başkanlığında başarılı olamamıştır. Amerikan işgaline direniş ve Şii-Sünni mezhep çatışmaları bu dönemde daha da alevlenmiştir ve Irak yönetilemez hale gelmiştir. (Çandar, 2012: 378) Bunun en önemli nedeni Paul Bremer'in, İngilizlerin yaptığı gibi etnik temele dayalı devlet yapılanması olmuştur.

Irak'ta demokrasi kazanımları mezhep farkı gözetmeksizin etnik olarak Araplara verilmesi demek; Irak'ı yanlış okumak, hiç anlamamak demektir. Irak, mezhepçi çoğunluğa göre okunması gereken bir ülkedir. Yapılan yanlış okumalar şiddet ve terör eylemleri ile ayaklanmalara neden olmuş, coğrafya kana bulanmıştır.

Amerika Yeni Irak'ın yönetimi konusunda kendi içerisinde de uzlaşmamıştır. 2003 Irak Savaşı'nın beyni olarak kabul edilen, entelektüel mimarı Paul Wolfowitz, savaşın ertesinde işgal yönetiminin başına geçen Paul Bremer ile hemen hemen hiçbir konuda anlaşmamıştır. Paul Bremer, Paul Wolfowitz'in amiri durumunda bulunan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in tercihi olmuştur ve Geçici Koalisyon Hükümeti'nin başına bu nedenle tayin edilmiştir. (Çandar, 2012: 376) Paul Wolfowitz ise duyduğu saygı ve dostluk nedeni ile Ahmet Çelebi'nin getirilmesini yerinde olacağını düşünmüştür. (Meyer & Brysac, 2009: 388)

ABD'nin kendi arasında yaşadığı fikir anlaşmazlıkları ile yanlış okumalarına en güzel örnek Donald Rumsfeld'in açıklamalarıdır. Donald Rumsfeld'in Irak'a müdahale başladığından neredeyse bir hafta sonrasında, Bedir Tugaylarını İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilmesini, donatılmasını, yönetilmesini sağlamakla suçladığı İran üzerine yaptığı konuşmasının devamında eklediği *“birkaç İmam ile yürütülen İran tipi hükümet tipini onayladığımızı düşünüyorsanız bu kesinlikle olmayacak”* (Wright, 2003: parag.4). Donald Rumsfeld'in bu konuşması Amerika'nın politikaları sonucu karşılaştığımız bugünkü resmi anlamamıza yardımcı olur.

1991'de Washington'un Saddam Hüseyin'i ayakta bırakacağı anlaşıldığında, Paul Wolfowitz, hiç değilse Saddam Hüseyin'in gücünü zayıflatmak için, Güney'de Şiiilerin korunmasını sağlayacak ve Bağdat'ın egemenliğini ve hareket alanını kısıtlayacak bir bölgenin oluşturulması için bastırmıştır. Colin Powell ile o konuda da çatışmışlardır. (Çandar, 2012: 380) Bu durum Paul Wolfowitz'in Şii Hareketi'nin eylem alanının boyutunu bildiğinin açık bir göstergesidir.

Geçici Hükümetin yaptığı yanlışlıklar ve gerek Şii gerekse Sünni gruplar ile mücadelede başarısızlık ABD adına ülkede ve Ortadoğu'da acizlik yaratmıştır. Bu mücadelelerden

biri olan ve Muktada el-Sadr'a karşı yapılan müdahaleler kendisine olan sevgi, ilgi ve bağlılığı arttırmıştır. Çatışmalar, Ayetullah Ali el-Sistani'nin girişimleri ile yapılan ateşkes ile sağlanmıştır. Bu ateşkes el-Sadr'ı aynı zamanda bir milis lideri olarak politik kariyerine başlatmıştır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 12)

Irak işgaline ABD, İngiltere okumaları ile kalkışmış, benzer hatalar nedeni ile yalnızca Irak'ta değil, Irak'ın Ortadoğu'nun kalbi olması nedeni ile bölgede de sorunlar yaşamış, terör eylemlerine maruz kalmıştır. Amerikalılar, Irak yönetimini tıpkı İngilizler gibi Iraklılara teslim etmemişlerdir. Üstüne üstlük Bremer yönetimindeki hükümet Şii Hareketi ile devrik direnme gücünü hesap edememiştir. (A.g.e.: 10)

Irak'ın nasıl kurulduğu, İngiltere yönetiminde Irak bilinmezse, Irak hakkında hiçbir şey bilinmez. Bunu bilmek bile Irak'ı bilmeye, anlamaya, çözmeye yetmeyebilir. Amerika için yetmemiştir. (Çandar, 2012: 448) Birleşik Devletler ordusunun, daha önce varlıklarından haberi bile olmadığı, iki mezhep arasındaki savaşın ortasına düşeceğini tahmin etmesi de mümkün olmamıştır. Savaşın önce Irak toplumunun yapısını ve Saddam Hüseyin devrildikten sonra ABD'nin yüz yüze kalacağı sorunları, Amerikan iktidarı hiç düşünmemiştir. (Polk, 2007: 82)

26 Mayıs 2002 günü Parlamento açılışında, bir parlamenter Irak Dışişleri Bakanı Sabri'nin Tahran'ı ziyaretinin zamanlamasını sorgulamıştır. ABD başkanı Bush'un İran, Irak ve Kuzey Kore'yi 'şeytan eksen'i' (Samii, 2005: 34) olarak adlandırmadan iki gün önce yapılan bu ziyaret Irak'ın dış politikada akıl hocasının işgale rağmen kimin etkisinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aynı yılın sonunda ise Irak Ulusal Güvenlik ve Dış İlişkiler komisyonunun yasama üyeleri, Dışişleri, İstihbarat ve Güvenlik Bakanı Yardımcısı ile Irak'ın mevcut ilişkilerinin İran'ın çıkarlarını etkileyen konuları üzerine görüşme yapılmıştır. (A.g.e.: 34)

Irak işgali bölgedeki tüm dengeleri ve yönelimleri etkilerken kısa bir süre içinde sıranın kendisine geleceği sık sık tekrarlanan İran ve Suriye'de buna bağlı önemli dönüşümler yaşanmıştır. İran cephesinde yaşanan bir diğer önemli gelişme, Haziran 2005'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde devletin güvenlik aygıtının içinden gelen ve kritik

noktaları kontrol eden Mahmud Ahmedinejad'ın seçilmesi olmuştur. İlimli aday Rafsancani'yi geride bırakan Ahmedinejad'ın seçilmesi İran siyasetinin ABD saldırganlığını püskürtmeye kilitlendiğinin ve bunu Irak üzerinden gerçekleştirme niyetinde olduğunun göstergesi olmuştur. (Ekinci, 2008: parag.37)

Irak'ta İç Savaş hız kazanmışken ABD için ülkede grupları kontrol etme yetisi kaybolmuştur. İngiltere yönetiminde Irak ile ABD Irak'ı ilk yılları bu anlamda birbirine çok benzemiştir. İngiltere'nin ayaklanmalar sonrası yönetim için Irak'ta bulunmamış Faysal'a odaklanması gibi, Amerikan yönetimi de yıllardır Irak'ta bulunmamış Ahmed Çelebi'ye, ardından İyad Allavi'ye odaklanmıştır.

Bremer üzerinde baskılar artmış olmasına rağmen planlanan seçimlerin vaktinden sonra yapılmasını arzu etmiştir. Fakat Büyük Merci Ayetullah el-Sistani liderliğinde Şiiler ise erken seçim istemişlerdir. Baskıyı daha da arttırmak için on binlerce Şii'nin katıldığı ve erken seçim istediği gösteriler yapılmıştır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 13)

Sonuç olarak ABD yönetimindeki geçici koalisyon hükümeti halkı seçimlere yönlendirerek, üzerinde bulunan baskıyı azaltmıştır. Fakat mevcut durum taraflar açısından o kadar önemlidir ki; Irak'ta bir yıl içinde üç tane genel seçim yapılmıştır. Yeni demokratik Irak'a bir yılda geçiş yapılması amaçlanmıştır, ama seçimler Irak'ın etnik ve dini ayrımlarını daha da körüklemeye yaramıştır. Şiiler Şii dini partilere, Kürtler Kürt ulusalcı partilere, Sünniler Sünni dini partilere ya da Sünni Arap ulusalcı partilere oy vermişlerdir. (A.g.e.: 14)

1922'de imzalanan belge ile Irak bağımsızlığa kavuşma yönündeki halk adımlarını resmileştirirken, dışişleri, ordu ve maliyeyi İngiliz makamlarının denetimine bırakmıştır. Ne kadar ilginçtir ki Amerikalı yetkililer 2004'te Irak'ın başına getirdikleri kişilerle birlikte hazırladıkları "anayasa" da neredeyse aynı düzenlemeyi taklit etmişlerdir. (Polk, 2007: 96) 2005 yılının Ekim ayında anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa İslami Federal Demokrasi getirmiştir. İran, Güney Irak'ta kendi rejimi ile yönetilen özerk bir devlet oluşturmak istemiştir. Irak hükümeti her iki dönemde de sadece göstermelik yapılandırılmıştır.

İran'ın kazanımlarını daha iyi anlamak için şu itiraf önemlidir; 4 Temmuz 2004'te Kuzey Irak'ta yapılan seçimlerden sonra Kürtler tarafından Aga Panayi olarak bilinen Erbil'deki İran istihbarat servisinin başkanı konuşmasında şunu söylemiştir: “*Bugün büyük bir gün. Irak'ın tamamında bizim desteklediğimiz insanlar iktidarda*” (Galbraith, 2007: 21)

2005 yılı sonrasında artık Irak iktidarında İran vardır demek yanlış olmaz. Destek verdiği Şii partilerin üstünlüğü ile iktidarı ele geçirmiştir. Bölgede yer alan ve Irak'a komşu Sünni Arap ülkelerini bu durum tedirgin etmiştir. Bunun başlıca nedeni İran'ın gerek Irak'ta gerekse bölgede her şeye aşırı derecede karışıyor olmasıdır. Ama temelinde İran'ın Şii Hareketi üzerinde etkisidir. Şii nüfusa sahip olan ülkeler benzer ayaklanma ve çatışma ortamının kendi ülkelerini de tehdit etmesinden endişe etmişlerdir. (Cordesman, 2009: 352)

ABD ise meseleyi korkunç bir diktatörün boyunduruğundan kurtulmuş bir ülke olarak ele alması nedeniyle ülkeye daha da çok problem yaşatmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'in ağzından çıkan “*farklı mezheplerden farklı etnik gruplardan gelen Irak halkı uzlaşma ve politikalarda gelişmeyi kullanmıştır*” düşüncesi aslında çok iyimser yorum olmanın yanı sıra Irak'ı anlamamanın da açık bir itirafı olmuştur. (Galbraith, 2007: 20)

4.2 İran'ın Saddam Hüseyin Sonrası Dönemde Irak'ta Yapılanma Araçları

2003 yılında Saddam Hüseyin rejimin devrilmesi, İran'a düşman olarak gördüğü Irak ile ilişkilerini değiştirmede çok önemli tarihi bir fırsat sağlamıştır. Mezhepsel strateji aracı olan Şiilik ile nüfus ettiği siyasi, ekonomik ve dini bağlar, İran'ı, Irak'ta en önemli aktör devlet haline getirmiştir. 2003'den beri Irak'ta oldukça üst düzeyde yapısal rol oynamıştır. (Nasr, 2006: parag.7)

Irak Geçici Koalisyon hükümeti döneminde Bağdat'a ilk temsilcilik açan ülke olmuştur. Bu eylemin temelinde ABD güçlerine kendi otoritesini hatırlatma, iz bırakma amacı

taşımıştır. (Nasr, 2006: parag.7) İran fırsatçı ve pragmatik davranmış, Irak Şii Hareketi birikimine ve siyasi evirilişine sahip çıkmıştır. Şii Hareketi siyasi evirilişi adına tüm çatışmaları Irak coğrafyasında yaşamıştır. Mücadeleyi Iraklı Merciler vermiş, Kazananı ise İranlı Büyük Merciler olmuştur. Tıpkı Necef Medresesinin siyasi alanda, Kum Medresesi'nin fıkıh alanında hizmet vermesi gibi, Irak Şii Hareketi siyasi alanda mücadele etmiş, danışmanlık ve hukuk işlerini İran yürütmüştür.

2011 yılında Aralık ayında Amerikan askerlerinin çekilmesinden itibaren Irak, İran'ın bir uydusu olarak Arap ülkeleri ile ilişkilerini arttırmıştır. (Abdul-zahra, 2015: parag.4) İran, kendisine uygulanan yaptırımlardan etkilenmemek adına Irak hükümeti üzerinden kendine pazar oluşturmuştur. Irak Mart 2012'de Bağdat'ta Arap Birliği'ne ev sahipliği yapmış, Tahran ile Uluslararası toplum ile nükleer sorun üzerine ara bulucu görevini üstlenmiştir. (Guzansky & Lindenstrauss, 2013:1)

Dava partisine katılan geçtiğimiz dönem Başbakanı Nuri el-Maliki mecliste temsil edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Partinin pek çok Şii şehrinde ofisi ve bürosu bulunmaktadır. Halk tarafından geniş çapta desteklenmiştir. Dava Partisi Humeyni'nin İslam Devrimi'nin Irak'ta siyasi temsilcisi olmuştur. Saddam Hüseyin bu partinin üye ve destekçilerine baskı uygulamış, çoğunu sürgüne yollamıştır. Bu kişilerin sürgün dönemi kaçtıkları tercih ülke İran olmuştur. (Wilson Center, 2004: 1)

Saddam Hüseyin rejiminin düşmesinden sonra bu partinin İran'da bulunan bütün liderleri Irak'a geri dönmüştür. Irak hükümetinde önemli roller alan bu kişiler ülkenin ordu ve polis güçlerini Şii militanlar arasından seçmişlerdir. Bu militanlar da İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilip donatılmışlardır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 31) Dava Partisi bugün İran'ın düşünceleri üzerine Iraklıları teşvik ve cesaretlendirmek için İran'ın düşüncelerini uygulayan bir siyasi çerçeve çizmiştir. (Eisenstadt, vd., 2011: 3) Parti ve diğer Şii partileri İran rejiminin yönetsel uygulamalarını ülkelerinde taklit etmiş, Molla ve Mercilere büyük önem vermiş, Irak'ın siyasi sürecinde yürüttüğü politikaları yönlendirmiş, mecliste büyük oranda temsil hakkı kazanmıştır. Irak hükümetinde oynadığı rol ülkenin yapılanmasında da etkisini göstermiştir.

Tıpkı İran’da Büyük Ayetullah Hamaney’in dini ve siyasi konularda görüşü ile onayının alınması gibi Irak’ta Büyük Mercî Ali el-Sistani’nin hükümetin politikalarında kararı ve onayı alınmıştır. Sonuç olarak İran Irak’ta kendi rejimine benzer siyasi bir hareketler kurmuştur. Bu siyasi hareketler Şii Hareketi’nin temsilcisi olduğu kadar İran’ın da uzantısı olmuştur. Irak adına yapılacak her adımda kendisine danışılmıştır.

1980’ler de ve 1991 Şii katliamlarından sonra 100.000’den fazla Şii İran’a göç etmiştir. Saddam Hüseyin devrimi sonrası bölgede artan Şii otoritesi nedeni ile bu insanlar ülkeye tekrar dönmüşlerdir. Geri dönen bu insanlar okullarda, polis merkezlerinde, camilerde, pazarlarda, mahkemelerde ve meclislerde ve dahi hükümet bünyesinde çalışmaktadır. Sonuç olarak ABD’nin umduğu Irak milliyetçiliği pek çok açıdan Şii kimliğine bürünmüştür. (Nasr, 2006: parag.11) İran, ulusal ve bölgesel çıkarları doğrultusunda her konuda bu güçten faydalanacaktır.

4.2.1 Siyasi Ortaklıklar

Irak 2005 seçimlerine İran’ın bu konuda talebi üzerine Dava Partisi, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, el-Sadr güçleri ve Ayetullah el-Sistani’nin desteği ile Birleşik Irak İttifakı adı altında girmiştir. Seçimlerde tek mezhepçi ya da etnik milliyetçi olmayan liste geçici hükümetin başbakanı ve Irak Ulusal Hareket lideri İyad el-Allawi’nin olmuştur. (Pirnie & O’Connell, 2008: 14)

Sünni seçmenlerin boykot ettiği seçimlerde Birleşik Irak İttifakı mecliste 140 sandalye, Kürdistan İttifakı 75 sandalye, Iraklı liste 40 ve Sünniler 17 sandalye kazanmışlardır. Şii Dava Partisi lideri İbrahim el-Caferi başbakan olmuştur. (A.g.e.: 14)

15 Ekim 2005’te Irak yeni anayasayı kabul etmek için referandum yapmıştır. 15 Aralık 2005 tarihinde ise yeni anayasa göre temsilciler meclisini seçmiştir. Bu mecliste ise Birleşik Irak İttifakı 128, Kürdistan İttifakı 53, Iraklı liste 25, Sünniler ise 44 sandalye kazanmıştır. Birleşik Irak İttifakı içerisinde 30 sandalye es-Sadr hareketinin olmuştur. (A.g.e.: 14)

Aralık 2005 seçimlerinde Şii temelli ve İran'ın talepleri ile birleşen Birleşik Arap İttifakı yine başbakan olarak el-Caferi'yi önermişse de, Kürtler ve Sünniler adaylığına karşı çıkmışlardır. El-Sadr'ın da desteği ile Şubat 2006 yılında Nuri el-Maliki başbakan olmuştur. 2006 Haziran ayına kadar yapılan müzakereler sonunda hükümette Şiiler Savunma ve İçişleri bakanlığı gibi kritik ve çok önemli yerleri kapsayan yirmi bir yerde, Sünni Araplar sekiz, Kürtler yedi ve Hristiyanlar bir yerde temsil hakkı kazanmışlardır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 15)

Irak hükümetinin göreve başlar başlamaz ilk operasyonu ABD güçleri ile ülkede el-Kaide lideri Sünni Arap Ebu Musab el-Zerkavi'ye yönelik olması ayrıca önemlidir. (A.g.e.: 15) İran bu liderin varlığını kendisi için bir tehdit olarak görmüştür. El-Zerkavi'ye yapılan bu operasyona başbakan Maliki'ni Irak istihbaratının yardımı ile gerçekleştirilmiştir açıklaması ayrıca manidardır. (The New York Times, 2006: parag.2) Kritik yerleri elen geçiren Şii Hareketi Irak içerisinde savunmayı bırakarak, artık saldırıya geçmiştir.

Seçimler sonunda İran, siyasette kontrol ettiği Şii nüfusu ile birlikte Irak'ta federal bir devlet kurulmasına çalışmıştır. Bu çalışma Irak'ta Şiileri ve Irak İslam Yüksek Konseyi (ISCI), Bedir Örgütü (parti olmadan önce silahlı bir örgüttü), İslami Dava Partisi ve el-Sadr taraftarları gibi siyasi Şii grupları Irak'ın yapılanmasında ve kurulan yeni kurumlarda yer almaları konusunda cesaretlendirmiştir. (Pirnie & O'Connell, 2008: 14)

İran'ın amacı Iraklı Şiileri birleştirerek nüfus ağırlığını elde etmek ve bu şekilde Şii kontrolünde kurulan hükümete etki etmektir. Nitekim bunun başarılı sonucunu 2005 ve 2010 genel seçimleri ile 2009 yerel seçiminde siyasi ortakları üzerinde anlaştığı birleşik liste ile Şii adaylarının seçilmeleri ile elde etmiştir. Tahran kimin başkan seçileceğinden endişe etmemekte daha çok parlamentoya giren Şii parti ve hareketlerinin sayıları ile ilgilenmektedir. (Shatz, 2007: parag.9)

2003 sonrası dönemde İran elçileri Kudüs İslami Devrim Muhafızlarına (yurtdışı örtülü operasyonlardan sorumlu örgüt) yardım etmiş, İran gizli servisi ise Irak politikasının

şekillenmesi ve güvenliğinin sağlanmasında etkili rol oynamıştır. (Eisenstadt, vd., 2011: IX)

Irak'ta, Aralık 2010 seçimlerinde ikinci hükümetinin oluşumunda başbakan Nuri el-Maliki İran'ın da çabasıyla Şii siyasi ortakların birleştirilmesinde çok önemli kilit rol oynamıştır. Bunun yanı sıra yakın zamana kadar şiddetle birbiri ile çatışan farklı türdeki partileri de çok iyi biçimde hükümet çatısı altında birleştirmiştir. (A.g.e.: IX) Şüphesiz mevcut durum İran'a siyasi arabulucu olma yetkisi tanıdığı gibi bölgede sürdürülebilir güçlü bir lider olma özelliği de sağlamıştır.

Bölgede Arap ülkeleri Nuri el-Maliki hükümetini İran'ın bir uydusu, vekili olarak görmüştür. Arap ülkelerinin genel yargısı, Irak'ın İran ile olan kan bağı, tarihsel bağı ve en önemlisi mezhepsel bağı nedeniyle İran'ın Irak üzerinde etkisinin kaçınılmaz olduğu olmuştur. (Guzansky & Lindenstrauss, 2013: 1)

2014 seçimlerinde seçimin en önemli galipleri arasında Maliki'nin Kanun Listesi görülmüşken, hemen ardından el-Sadr grubu gelmiştir. El-Sadr'ın ardından ise el-Hekim'in listesi yer almıştır. Başbakan yine bir Şii olan Dava Partisinden Haydar el-Abadi olmuştur. (Taylor, 2014: parag.1) Sünni milletvekili Muhammed el-Karbuli, 'Bugün İran Irak'a hükmediyor' demiştir. (Abdul-zahra, 2015: parag.11)

4.2.2 Milisler ve İsyancılar ile İşbirliği

2003 sonrası İran Irak'ta bir taraftan siyasi ortaklarını, ABD ile iyi geçinme ve demokratik süreci geliştirme konusunda yönlendirirken, diğer yandan Şii milisleri örgütlemiş, eğitmiş ve isyanlar ile olabilecek bir ABD müdahalesine karşı savunma oluşturmuştur. (Pirnie & O'Connell, 2008: 13) Ülke ve hükümet politikaları üzerinde baskı oluşturmuşlardır. İran, burada ki Şii Hareketi uzantıları sayesinde bölgede son derece etkili ittifaklar kurmuştur. İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin ve Dava Partisinin liderleri ve ülkenin başbakanları olan el-Caferi ve Nuri el-Maliki ile bu hareketlerin çoğu mensubu Irak'a dönmeden önce yıllarını İran'da sürgünde geçirmişlerdir. (Nasr, 2006: parag.8)

ABD ve Irak hükümeti güçlerinin ayaklanma ve saldırılara karşı başarısızlığı, Şiiilerin güvenlik adına milislerden yardım ummasına neden olmuştur. (Pirnie & O'Connell, 2008: 31) İran kontrolünde Şii Hareketi bir yandan isyancılar aracılığı ile güven ortamı kurulmasına izin vermezken, diğer yandan halkın desteğini ve güvenini kazanan milisler ile kontrol sağlamıştır. Şiiiler küçük gruplar halinde uzun zaman önce kurulan Bedir Örgütü ile kısa zamanda hızlıca büyüyen ve el-Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu'na katılmaya başlamışlardır. Bu milisler daha sonrasında hükümet içerisindeki yandaşları aracılığı ile Irak yapılanmasında güvenlik güçlerini oluşturmuşlardır. Sünni Arapların çoğu bu Şii milisleri İran'ın etkisinde kurulan ileri karakol güçleri olarak görmüştür. (A.g.e.: 31)

İran aynı milisleri mezhepsel tansiyonu ve şiddeti artırmada kullanmış ve bu şekilde gerek arabulucu ve gerekse mezhepsel aktör olarak rolünü en iyi şekilde oynamıştır. Bu Şii milisler Irak'ta hükümet yapısında İran'ın taleplerini yerine getirmeme ihtimali olan Şii partilerinin ve temsilcilerinin yerini alabilecek bir alternatif de sağlamış, aynı zamanda İran'ın çıkarları doğrultusunda ABD güçleri ile Irak güçlerine misilleme yapabilme imkânı da kazanmıştır. İran Devrim Muhafızları aracılığıyla eğitim ve donanım kazandırmıştır. (Sandıklı & Salihi, 2011: 3)

Pek çok Şii Arap bu milislere, Irak hükümeti güvenlik güçlerinden daha çok güvenmekte ve desteklemektedir. Irak Yüksek İslam Konseyi güneyde bulunan özerk Şii bölgesinin temsilciliğini ve savunmasını yapmaktadır. Bedir Tugayları Örgütü İran-Irak savaşı esnasında kurulmuşken daha büyük bir yapılanma olan Mehdi Ordusu ise ABD işgali sırasında kurulmuş ve örgütlenmiştir. Bu Şii milislerin sayısı Irak polis gücü alımlarında abartılı olarak artmıştır. (Pirnie & O'Connell, 2008: XXI)

2003'den sonra İran başlangıçta Irak Yüksek İslam Konseyi'nin Bedir Tugaylarına odaklı stratejik Şii yayılmasını, el-Sadr'ın Mehdi ordusu, birleşik özel gruplar ve isyancılar ile yakın zamanda genişletmiştir. Bu yapılanmalar daha sonrasında siyasi örgütlenmeler olarak Irak politikasına girerek dönüşüm sağlanmıştır. (A.g.e.: 21)

Başta İran karşıtı milliyetçi görüşleri olan Mercî Mukteda el-Sadr liderliğinde Mehdi Ordusu, 2004 yılında ABD güçlerine karşı mücadele için kurulmuş, kendisine en büyük destek ise ne ilginçtir ki İran'dan gelmiştir. (Nasr, 2006: parag.8) Kısa sürede uzun zamandır var olan Bedir Örgütü'nün yerini almıştır. Tüm milisleri İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilmiş ve donatılmıştır. (A.g.e.:parag.8) Baas rejimi tarafından öldürülen Büyük Mercî Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr'ın en küçük oğlu olan Mukteda el-Sadr Güney Irak'ta çok güçlenmiştir. Destekçileri, güvenlik güçlerinde görev aldığı gibi, siyasi uzantıları Sağlık, Tarım, Ulaştırma Bakanlıklarında görev almıştır. (Pirnie & O'Connell, 2008: 32)

İran, 2010 itibari ile de destek verdiği Mehdi Ordusu'nun Şii toplumunda güç yarışında problem olma durumu ve Irak Yüksek İslam Konseyi ile Irak hükümeti çatışmasına son vermek için çaba göstermiş ve bunda başarılı olarak Şii Birliğini sağlamıştır.

Şii Hareketi'ni çok iyi örgütleyen İran, kendi çıkarlarına aykırı hükümet politikaların karşı da isyancıları kullanmıştır. Geçici hükümetin seçimleri erteleme kararına karşı, isyancılar aracılığı ile seçimi erkene aldirtmış. Başbakan Maliki'nin ABD tarafından gelen aleyhte isteklerine karşı yine aynı grupları kullanarak kendi lehine kararlar aldirmiştir.

ABD ordusunun çekilmesini takip eden dönemde, İran Şii milis ve isyancılara destek vererek Irak hükümetine baskı uygulayabilecek ve bu konuda iç ve dış siyasi atılımlarını kontrol edebilecek güçlü bir ülke haline gelmiştir. (A.g.e.: 17) Son dönemde Işid¹⁷ ile mücadelede Irak güçlerini İran'ın en önemli askeri gücü olan Devrim Muhafızları'nın özel birliği Kudüs Gücü ve ünlü komutanı General Kasım Süleymani organize etmiştir. Kudüs Gücü ve Süleymani, Iraklı Şiilerin fiili lideri konumuna gelmiş durumdadır. (Abdul-zahra, 2015: parag.3)

¹⁷ 'Devlet'ül İslamiyye fi'l Irak ve's Şam' olarak anılan IŞİD, 2004'te El Kaide çatısı altında bulunan bir örgüttür. Bir dönem Irak El Kaide'si olarak anılan terör örgütü, Sünni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde halifeliği kurma hedefi gütmektedir. 2014 yılında yaşanan bir güç mücadelesinin ardından El Kaide ile bağları kopan IŞİD, ilk olarak Irak'ta başlayan eylemlerden sonra başkent olarak Bakuba kentini göstererek 'Irak Şam İslam Devleti' adı altında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugün Suriye'de de eylemleri devam eden IŞİD burada Rakka'yı merkez yapmıştır. Hem bölge ülkeleri hem de bölgeye egemen olan örgütler tarafından en büyük tehdit olarak görülmektedir. (Radikal, 2014: parag.1)

4.2.3 Dini Etkisi

İran, Irak'ta etkisini korumak ve devam ettirmek için mezhepsel stratejisi, Şiilik anlayışını ve İslami Devrim algısını bütün bir hükümet politikası haline getirmiştir. Şii dünyasının lideri durumunda olmanın yanında Irak ile Merciler, medreseler ve hac organizasyonları ile kurduğu bu gönül bağları Necef ile Kum arasında ayrılmaz birliktelik oluşturmuştur.

Sürgündeki Iraklı Ayetullahlar İran devrimini cazibesine kapılmışlardır. İran yargısının başına getirilmiş Ayetullah Muhammed Şahrudi, Irak'ta Büyük Mercî Ayetullah Sistani'nin vefatı durumunda yerine düşünülen ve el-Sadr'ı destekleyen Büyük Ayetullah Kazım el-Hayri ve 2003 yılında öldürülen Büyük İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri Ayetullah Muhammed Bakır el-Hekim bunlardan bazılarıdır. Sürgünde yaşayan büyük merciler dini etki adına önemli aktörler olmuşlar, gerek Tahran gerekse Kum şehirlerinde Irak ile dini bağlar kurmuşlardır. (Nasr, 2006: parag. 12)

Bu büyük merciler 2003 yılından sonra Irak'a geri döndüklerinde ülkenin güney bölgesinde Şii Hareketi'ni dini boyutta fetvalar ile örgütlemişlerdir. Kum Havzası ile Necef Havzasını aynı eksenle birleştirmiş ve etki etmişlerdir. (Kagan, vd., 2012: 74)

Iraklı Büyük Mercî Ayetullah Ali el-Sistani'nin merkezi Kum şehrinde olan web sitesi 'www.sistani.org' gerek İran'da gerek Irak'ta son derece popülerdir. Temsilcileri tarafından toplanan Humus, İran'da tutulmaktadır. (Nasr, 2006: parag.13)

Şiilerin kutsal şehirlerinin ve türbelerinin Irak'ta olması, İran İslam Devrimi mimarı Humeyni'nin sürgün yıllarını Irak'ta geçirmesi ve burada fikirlerinin temellerini atması, birçok Iraklı Mercinin İngiltere işgali ile Baas rejimi döneminde İran'a göç etmesi koparılmaz gönül bağları oluşturmuştur. (A.g.e.: parag.12)

4.2.4 Ekonomik Bağlar

İran ile Irak arasında petrol ticareti ve ileride yapılması düşünölen petrol boru hattı anlaşmaları yapılmıştır. Petrol boru hattı Basra ile İran'ın Abadan şehri arasında olacaktır. Basra ve çevresi yine iki ölkö için serbest ticaret bölgesi seçilmiştir. Irak şu anda İran'ın 1.3 milyar dolarlık satın alma hacmi ile ikinci en büyük ham petrol pazarıdır. (Katzman, 2007: 6)

En önemli ticari ilişkilerden biri de Hac Organizasyonu'dur. Her yıl İran'dan yüzlerce binlerce şii hacı Irak'a gelmekte, Necef ve diğer kutsal yerleri ziyaret etmekte, ellerinde İran Büyük Lideri Ayetullah Hamaney'in resimlerini taşımaktadırlar. (Nasr, 2006: parag.3) Bu hacılar, otelleri doldurmakta, Necef ve Kerbela pazarlarını geliştirmekte, yeni inşaat yatırımlarını ve turizm gelirlerini arttırmaktadır. İki ölkö arasında yer alan İran'ın Mehran şehri, İran mallarının Irak'a giriş yaptığı çok önemli bir noktadır ve iki ölkö ticareti üzerine bir milyar dolarlık ciro sağlar. (A.g.e.: parag.15)

İbrahim el-Caferi Başbakan olduktan sonra üst düzeyde ilk ziyaretlerinden birini Tahran'a yapmıştır. Bu ziyaret ile İran ile Irak arasında güvenlik işbirliği anlaşması yapılmış, Irak'a 1 milyar dolarlık yardım paketi müzakere edilmiş ve içerisinde elektrik ithalatını da kapsayan bir dizi daha ticaret anlaşmaları yapılmıştır. (A.g.e.: parag.7)

2011 yılında Aralık ayında Amerikan askerlerinin çekilmesinden itibaren Irak, İran'ın bir uydusu olarak Arap ölkeleri ile ilişkilerini arttırmıştır. (Abdul-zahra, 2015: parag.4) İran, kendisine uygulanan yaptırımlardan etkilenmemek adına Irak hükümeti üzerinden kendine pazar oluşturmıştır. (Guzansky & Lindenstrauss, 2013: 1)

İran Irak ile ticari ve ekonomik bağlarını geliştirmiş ve ayrıcalıklı bir konuma erişmiştir. İki ölkö arasındaki ticaret son zamanlarda 7 milyar doların üzerine çıkmıştır. Denge ise hep İran'ın lehine olmuştur. (Eisenstadt, vd., 2011: 12)

4.2.5 İslam Devrimi İhracı

Devrim ihracı, temelde her devrimin doğasından kaynaklanan bir özelliktir. Dünyanın her hangi bir yerinde yapılan bir devrimin küresel bir ideolojiye sahip olmasa bile en azından yayılma potansiyeli vardır. Nitekim İran İslam Devrimi de gerçekleştiği zamanda heyecan yaratmış ve çevre ülkeler olan Suudi Arabistan, Irak ve Bahreyn’de ayaklanmalara neden olmuştur. (Yegin, 2015: 11)

Arjomand’a göre “*Devrimci rejimlerin dış politikaları yerel politikaları ile bir bağlantı içindedir ya da daha net bir ifade ile devrimin devamı niteliğindedir.*” (Arjomand, 2009: 133) Bölge ülkelerinin iç ve dış siyasetlerine etki eden İran, mezhepsel etki ile kontrol ettiği unsurları örgütlemiş bölgesel güç ve aktör olma özelliği kazanmıştır. Bu ülkeler adına kararlar almakta, anayasasında yazılı olan ve bir dış politika aracı olan rejim ihracatını gerçekleştirmektedir. (Yılmaz & Şahin, 2011: 25)

İslam Devrimi’nin en önemli amaçlarından bir tanesi de Şii toplumu içerisinde cazibesini devamlı olarak korumasıdır. Kum ’da yetiştirilen İranlı İmamlar Irak’ta Necef’te yetiştirilenlere göre çok daha radikal olduklarından resmi ideolojilerini yaymak ve Devrimi özümsetmek için Necef’te seminerler vermişlerdir. (Eisenstadt, vd., 2011: X-XI)

Uzma Seyyid Ali el-Hüseyni el-Sistani hali hazırda Irak’taki en önemli Şii dini lider olup Necef kentindeki Havza’nın da kurucusudur. İran’da doğmuş olan Ayetullah el-Sistani İmamiye Şiası arasında taklid mercii olarak kabul edilen bir müctehiddir¹⁸ ve 1951 yılından beri Irak’ta yaşamaktadır. Kendisi günümüzde Irak ve dünya Şii’leri için önde gelen dini lider sayılmaktadır ve aynı zamanda işgal sonrası Irak’ın siyasetinde Şii Hareketi adına önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Necef’i İran etkisine açık kılmıştır. (Nasr, 2006: 171)

Bugün Necef gibi pek çok kutsal şehrin yer aldığı Güney Irak İran rejimi gibi mollalar ve merciler tarafından yönetilir. Tıpkı İran’da Büyük Ayetullah Hamaney’in dini ve

¹⁸ Mercii

siyasi konularda görüşü ile onayının alınması gibi Irak'ta Büyük Mercî Ali el-Sistânî'nin hükümetin politikalarında kararı ve onayı alınmıştır. Sonuç olarak İran Irak'ta kendi rejimine benzer siyasi bir hareketler kurmuştur. Bu siyasi hareketler Şii Hareketi'nin temsilcisi olduğu kadar İran'ın da uzantısı olmuştur. Irak adına yapılacak her adımda kendisine danışılmıştır.

4.2.6 Propaganda ve Kamuoyu

İran ülkede kendi kontrolünde Şii Hareketi'nin eylemlerine destek için popüler uydu yayınlarını kullanmış, 'Al Alam' kanalını kurmuştur. Yine Güney Irak'ta sosyal medyanın her alanında var olan İran her türlü donanım ve para yardımını yapmaktadır. (Nasr, 2006: parag.10) İran aynı zamanda perde arkasından kamuoyu yönlendirmesi ve algı yönetimi yapmaktadır.

İngilizce ve Arapça altı gazete yayınlamaktadır. İran News, İran Daily, Tehran Times, Keyhan English yayınlanmaktadır. 'El Vifak' ve 'Keyhan' Arapça olarak kitlelere ulaşma amacındadır. Bunun yanında İran Radyo ve Televizyon Kurumunun Irak'ta uydudan izlenen yayınları Cam-ı Cem 1,2,3, Seher TV 1,2,3, El-Kevser ve Press TV'dir. (Yegin, 2015: 15)

Iraklı Büyük Mercî Ayetullah Ali el-Sistânî'nin merkezi Kum şehrinde olan web sitesi 'www.sistani.org' gerek İran'da gerek Irak'ta son derece popülerdir. Düşünceleri ve derslerini burada paylaşmakta, Rehber olması nedeni ile yaptığı yorum ve verdiği fetvalar binlerce seveni tarafından uygulamaya geçmektedir. (Nasr, 2006: parag.13)

Arapça gazete ve TV'lerde insanların aklına ve zihnine İran için olumsuz bilgilendirme ve propaganda yapılmasına rağmen Şii halkının gönülden bağlılığı devam etmektedir. Bölge politikalarını gerçekleştirmek için kamuoyu çok önemlidir. İran'ın etkisinde Irak'ta Şii Hareketi, inançlarının temelinde olan bağlılık, itaat ve taklid niteliğiyle İran'a hazır propaganda ve kamuoyu imkânı tanımış ve güçlendirmiştir. Bu kamuoyu, geçmişte İngiliz yönetimi, Amerikan yönetimi ve bugün Irak yönetimi üzerinde iç ve dış politikalar üzerinde İran lehine her zaman baskı unsuru olmuştur.

SONUÇ

2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması ile İran İslam Cumhuriyeti daha önce düşmanı olduğu Irak yönetimi ile ilişkilerini geliştirmek ve bunu kendi lehine döndürme adına tarihi bir fırsat bulmuştur. Bunun için elindeki en kuvvetli bağ olan mezhepsel yaklaşımı seçmiştir. Böylece uzun süredir bağlantı halinde olduğu politikacılar, silahlı örgütler ve partiler ile mezhepsel etkisini kullanarak nüfus elde etmiştir. Irak'ta Şii nüfusundan faydalanmak için demokrasiye, çoğulcu ve federal devlete destek vermiştir. Elde ettiği güç ile Irak'ta en önemli aktör konumuna ulaşmıştır.

Antik Çağlarda birbirine rakip imparatorluklar bugünkü İran ve Irak'ın bütününe hükmetmişlerdir. Asur ve Babil imparatorlukları Mezopotamya'yı yönetirken, Med ve Ahameniş İmparatorlukları İran platolarına hâkim olmuşlardır. Bununla birlikte, Büyük Cyrus'ın M.Ö. 539 yılında Babil'i fethettiği 2500 yıldan fazla zamandır dönem dönem Roma ve Sasaniler ya da Osmanlı ile Safeviler olarak sınırları ayrılrsa da Irak ve İran tek bir parça olmuştur.

Şii mezhebi Irak'ta doğmuştur ve Irak şehirleri olan Necef, Kerbela, Samarra, Kadimiye İranlı hacılar için kutsal ziyaret yerleri olmuştur. Bu şehirler Şii öğretiminin de merkezi konumunda olmuşlardır. Şiiliğin bu topraklarda doğması, gelişmesi ve kutsal yerlerinin Irak'ta bulunması iki ülke halkları arasında duygusal bir bağ kurmuştur. İlk Şii medresesi Necef'te kurulmuş, Mercilik burada gelişmiştir. Safevilerin Şiiliği bir devlet dini yaptığı 16 yüzyıldan beri Irak İran için sadece dini açıdan değil, siyasi açıdan da çok ama çok önemli olmuştur.

Uzun süreli Şii birlikteliği nedeni ile İran iç ve Güney Irak'ı tarihi mirası olarak görmüş ve mezhepsel etkisini sürdürmüştür. Asırlarca süren bölge topraklarında ki rekabet son yüzyılda daha yoğunlaşmış ve 1979 İran İslam Devrimi Irak'ın bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle ekonomi ve güç olarak kendine çok fazla güvenen Saddam Hüseyin rejimi aynı zamanda elindeki petrolü Körfez'e de taşıma hayali ile İran'ı 1980 yılında işgal etmeye kalkışmıştır. Ama savaş çok uzun sürmüş, çok kanlı olmuş ve

milyonlarca insan bu 8 yıllık zaman zarfında hayatını kaybetmiştir, bir o kadarı da yaralanmıştır.

2003 yılında ABD ve koalisyon güçlerinin Saddam Hüseyin'i devirmesi ile İran, zayıflamış komşusu Irak üzerinde etkili olmak için tarihi bir fırsat yakalamıştır. Bunun yanında ABD ile komşu olmasını da kendisi için bir tehdit olarak görmüştür.

2003'te Saddam Hüseyin'in rejiminin yıkılmasından itibaren, İran Irak'ta demokrasiyi savunmuştur. Hem işbirliği içinde olduğu Şii partilerle ilişkilerini geliştirmiş hem de Şii milis ve isyancılar ile oluşturduğu kuvvetler ile varlığını ve sürekliliğini korumuştur. İran'ın siyasi amacı Şii Partilerini birleştirerek bu şekilde demografik üstünlüğü ele geçirmek böylece hükümet üzerinde Şii kontrolünü elde etmek olmuştur. Şii partilerinin yapılanmasını yakın zamanda değil geçtiğimiz yarım asır içerisinde gerçekleştirmiştir. Mercilerin 20. Yüzyılın başından beri politik etkilerine devamlı destek vermiş, 1950 ve sonrasında Irak'ta partileşme çalışmalarına maddi ve siyasi alt yapı hazırlamıştır.

Bugün gelinen noktada ve son yapılan 30 Nisan 2014 seçimlerinde öyle anlaşıyor ki Irak İran'ın güdümünde bir ülke olacak ve bunun en önemli nedeni de ABD'nin işgali ile gelen demokrasi ve özgürlük anlayışı olmuştur.

İran'ın mezhepsel etkisine temel olan Şii Hareketi oluşumu ve farklı etnik yapıdan olan iki ülke insanını ortak değerlerde birleştirmesi iki ülke arasında yakın ve köklü bağlar kurmuştur. Merciler ve Şii Medreseleri kendine bağlı siyasi ortaklar, milis ve isyancılar, dini etki, ekonomik bağlar, rejim ihracı ile propaganda ve kamuoyu oluşturmada en önemli araçları olmuştur.

Şii Hareketi sürekli bir evirilmenin içindedir. Bu evirilmenin farkındalığı bölgeyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Başlangıçta dini bir eylem olan Şii Hareketi, çatışma ve rekabetler yaşamıştır. Yaşanan çatışma ve rekabeti İran daima kendi ülkesi sınırlarından uzak tutmuş, kazanımları ve sonuçlarını çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Tüm bu çatışma ve rekabet Irak topraklarında yaşanmıştır.

Bu çatışma ve rekabetin içindeki Şii aktörler, yaşanan sürgün ile kazanım ve deneyimlerini İran'a aktarmışlardır. Şii Hareketi doğal evrilmenin sonucu olarak bir devrim gerçekleşmiştir. İlk defa bir devletin anayasasında mezhep temelli din kavramı kabul edilmiştir. İran İslam Devrimi'nin gönülden destekçileri de Iraklı Şiiler olmuştur. İngilizlere karşı mücadelelerinde Büyük Merci'nin dile getirdiği 'ya tiranlık ya dini anayasa' İran'da sistem, Irak'ta heyecan, mücadele ve çatışmaların artmasına neden olmuştur. Şii Hareketi'ni bugün Irak içerisinde her alanda bulmak mümkündür.

Şii kimliğini İran güç olarak kullanmıştır. Bu mezhepsel güç çıkarları için teşvik edici özelliktedir. Irak, ekonomik yaptırımlar ve uluslararası alanda yalnızlaştırılan İran için güç merkezi olmuş, dış dünya ile Irak üzerinden ilişkiler kurmuştur. Irak İran için hem etnopolitik hem de jeopolitik bir ülke olmuştur.

Uluslararası İlişkilerde en genel anlamıyla, istenilen hedefe ulaşmak için kullanılan güç, bu disiplinin en önemli kavramıdır. Bu güçlerden birisi olan mezhepsel etki önemini artırmaktadır. İran'ın Irak politikaları, bu mezhepsel etki hareket alanını ortaya koyması açısından ayrıca önemlidir. Genel olarak yumuşak güç kültür, ideoloji, idealler ve ahlaki değerler gibi araçları kapsamaktadır. Çalışmada, Irak'ta tarihsel evrimi ile sunulan 2003 Saddam Hüseyin sonrası Irak yapılanmasında mezhepsel strateji aracı olarak İran'ın dar anlamda en büyük gücü olan Şii mezhebi, Irak örneğinde gerek savunma gerekse saldırı stratejileri ile hâkimiyet elde etme amaçlı kullanımı nedenleri ile ifade edilmiştir. Bu gücü kullanarak Irak'ın yapılanmasında etkisi uluslararası ilişkiler alanında analitik betimleyici perspektiften genel olarak realizm ve yapısal realizm yaklaşımlarından yararlanılarak yazılmıştır.

İran'ın Irak üzerinde dini mezhep eksenli etkisi kalıcı, yapısal, sürdürülebilir, savunmacı, aynı zamanda saldırgan, çatışma ve rekabet zemlidir. Yaşanacak her çatışma İran'a kazandırır. İran'ın çatışma ve rekabet üzerine politikaları, Şii Hareketi sayesinde yalnızca Irak işgalini gerçekleştiren iki büyük ülke İngiltere ve Amerika'ya başarılı olmamış, Irak içerisinde siyasi baskı ve hegemonya oluşturmuştur. İran hegemonyası Şii Hareketi ile bölge liderliğine doğru evrilmektedir.

Irak içinde İran'ın en büyük engeli ise Arap milliyetçiliği ve Irak içişlerine çok fazla müdahil olması nedeni ile yükselen siyasi ve kamuoyu tepkisidir.

ÖZGEÇMİŞ

Murat YILMAZ (Sivas), ilk ve orta öğrenimini Konya ardından Nevşehir illerinde, lise eğitimini denizcilik üzerine üniformalı ve yatılı olarak İstanbul'da yapmıştır. 1999 yılında Selçuk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. Yine aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı emrinde İngilizce Öğretmeni olarak Nevşehir ilinde göreve başlamıştır. 2001 yılında Askerlik görevini Personel Asteğmen olarak Sivas Divriği Askerlik Şubesi Başkanlığı'nda başkanlık makamına vekâleten bakarak başarı ile yerine getirmiştir. 2010 yılında kurum değiştirerek Emniyet Genel Müdürlüğü emrinde Bursa Polis Koleji Müdürlüğü'nde öğretmenlik hayatına devam etmiştir. 2013 yılı Temmuz ayında Bursa Polis Koleji'nin kapatılması nedeniyle Ankara Polis Koleji Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. 2008 yılında yaptığı dil öğretimi projesi Sabancı Üniversitesi tarafından "Eğitimde İyi Örnekler" ödülü almıştır. 2011 yılında kurumuna Avrupa Dil Ödülü kazandırmış, Çek Cumhuriyeti ve İngiltere'de hizmet içi eğitim kurslarına katılmıştır. İki adet eTwinning proje ödülü bulunmaktadır. Çok sayıda teşekkür ve takdir belgesi bulunmaktadır ve izci lideridir. İyi derecede İngilizce, orta seviyede Almanca bilmektedir. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine 2011 yılında başlamış ve devam etmektedir, 2015 yılı itibariyle de Ankara'da İngiliz Dili Eğitimi üzerine yüksek lisans programına kayıt olmuştur. Evli ve bir kız çocuğu babasıdır.

KAYNAKÇA

Abbas, Ziya., (2013). *Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

Abbas, Ziya, (2014). *Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://sahipkiran.org/2014/01/25/irakta-sii-merciliginin-siyasi-rolu/>
[E.t.: 25 Mart 2014].

Abdul-zahra, Hamza Hendawi Qassim, (2015). *Iran Has Never Been More Influential In Iraq*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.businessinsider.com/iran-has-never-been-more-influential-in-iraq-2015-1>
[E.t.: 2015 Nisan 12].

Ahzan, Beytül, (2009). *Takiyye Nedir?*. [Çevrimiçi]
Bkz.: www.ehli-beyt.org/ehlibeyt/takiyye-nedir.html
[E.t.: 12 Nisan 2014].

Airosus, Mike., (2014). *Grand Ayatollah Sayyid Mohammad Mohammad Sadiq Al-Sadr: Mobilizing The Iraqi Shia Base*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://alnakhlah.org/2015/03/12/grand-ayatollah-sayyid-mohammad-mohammad-sadiq-al-sadr-mobilizing-the-iraqi-shia-base/>
[E.t.: 4 Nisan 2015].

Anadolu Ajansı, (2015). *Bush Yönetiminin Irak'ı İşgal Gerekçesi 'Yokmuş'*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/481526--busha-bildirildigi-ortaya-cikti>
[E.t.: 20 Nisan 2015].

Akyol, Taha, (2000). *Hariciler Ve Hizbullah*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Amiri, Reza Ekhtiari & Soltan, Fakhreddi, (2011). Iraqi Invasion of Kuwait as Turning Point in Iran-Saudi Relationship. *Journal of Politics and Law*, 1 Mart.4(1). [Çevrimiçi] Bkz.: <http://ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/viewFile/9603/6895> [E.t.: 14 Mart 2015].

Arı, Tayyar, (1997). *Uluslararası İlişkiler*. (2.b.) İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar, (1998). *Basra Körfezi Ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar, (2004). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar, (2007). *Irak, İran, ABD Ve Petrol*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar, (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Klasik Realizm ve Neorealizm*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://kisiseldepresyonanlari.com/2010/12/16/uluslararasi-iliskiler-teorileri-tayyar-ari-5/>

[E.t.: 15 Mayıs 2015].

Arjomand, Said, (2009). *After Khomeini*. New York: Oxford University Press.

Armaoğlu, Fahir, (2005). *20. yy Siyasi Tarihi*. 15 dü. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atabaki, Touraj, (2009). *Iran In The 20th Century Historiography And Political Culture*. London: I. B. Tauris Press.

Baylis, J. & Steve, S., (2005). *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Studies*. New York: Oxford University Press.

Bahgat, Gawdat, (2008). *İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi'ndeki Şiiler*.

[Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.ehlibeytforum.com/viewtopic.php?t=1168>

[E.t.: 15 Kasım 2014].

Barrett, Roby, (2008). *Intervention in Iraq, 1958-1959*, Washington: The Middle East Institute. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.mei.edu/sites/default/files/publications/intervention-in-iraq-robby-barrett.pdf>

[E.t.: 12 Şubat 2015].

Beehner, L. & Bruno, G., (2008). *Iran's Involvement in Iraq*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.cfr.org/iran/irans-involvement-iraq/p12521>

[E.t.: 21 Mart 2015].

Can, Muhammed, (2010). *Velayet-i Fakih ve Siyasal İslam*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=92944>

[E.t.: 2 Şubat 2015].

Cole, Juan, (2005). *Dawa Party Background*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.juancole.com/2005/03/dawa-party-background-aaron-glantz.html>

[E.t.: 11 Nisan 2014].

Cole, Juan R. I., (2006). *The Ayatollahs And Democracy In Iraq*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Cordesman, Anthony H., (2008). *Victory and Violence in Iraq: Reducing the "Irreducible Minimum"*, Washington: CSIS, Center for Strategic & International Studies. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://csis.org/files/media/csis/pubs/080227_irreducible.minimum.final.pdf
[E.t.: 11 Nisan 2015].

Cordesman, Anthony H., (2009). *Saudi Arabia: National Security In A Troubled Region*. Washington: CSIS, Center For Strategic And International Studies.

Cordesman, Anthony H. & Khazai, Sam., (2012). *Iraq After US Withdrawal: US Policy And the Iraqi Search For Security And Stability*, Washington: CSIS, Center For Strategic & International Studies. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://csis.org/files/publication/120702_Iraq_After_US_Withdrawal.pdf
[E.t.: 25 Mart 2015].

Çandar, Cengiz, (2012). *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dareini, Ali Akbar, (2003). *Iraqi Shiite Leader Calls For Democracy*. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.theintelligencer.com/archives/article_7a51e5c2-6025-5c52-8415-8eb62028cd30.html

[E.t.: 1 Mart 2015].

Dao, James & Myers, Steven Lee, (2001). *Attack on Iraq: The Overview; U.S. and British Jets Strike Air-Defense Centers in Iraq*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.nytimes.com/2001/02/17/world/attack-iraq-overview-us-british-jets-strike-air-defense-centers-iraq.html>

[E.t.: 12 Ocak 2015].

Deutsche Welle Türkçe, (2014). *Irak İç Siyasetinde İran'ın Büyük Etkisi*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.dw.de/irak-i%C3%A7-siyasetinde-iran%C4%B1n-b%C3%BCy%C3%BCk-etkisi/a-17853412>
[E.t.: 17 Mart 2015].

Dominic McGoldrick, (2004). *From '9-11' To The Iraq War 2003*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.

Duelfer, Charles, (2009). *Hide and Seek The Search For Truth In Iraq*. New York : Public Affairs Press.

Ehlibeyt İlmihali, (2015). *Ayetullah Hamanei ve Sistani*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://ehlibeytilmihali.com/f%C4%B1khi-sorular/author/479-super-user.html?start=4>
[E.t.: 10 Nisan 2015].

Eisenstadt, Michael, Knights, Michael & Ali, Ahmed, (2011). *Iran's Influence In Iraq*, Washington: The Washington Institute. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus111.pdf>
[E.t.: 12 Şubat 2015].

Ekinci, Arzu Celalifer, (2008). *Ahmedinejad Sonrası İran*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=6&cat=365365581#.VWb0xumJjIU
[E.t.: 25 Aralık 2014].

El-Esedi, Nasır Huseyn (2006). *Mihnetu'l-Ekzeriyye*. Kum: El-Matbaatu'l-Mehdiyye.

El-Galibi, İbrahim Hasib, (2006). *Şiatu'l-Irak ve Tehemu'l-Husum*. Bağdat: Merkezi'l-Irak Li'd-Dirasat.

El-Huseyni, Musa, (2005). *El-Şia Ve Hukum Fi Ei-Irakiyye El-Hadita*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.alnoha.com/visitor/alshee2ah.htm>
[E.t.: 2015 Nisan 12].

Ersel, Hakan, (2002). *Irak, Nereden Nereye?*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://acikradyo.com.tr/default.aspx?mv=a&aid=2205>
[E.t.: 21 Mart 2015].

Galbraith, Peter, (2007). *Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Çöküşü mü*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Gause, F. Gregory, (2014). *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, Doha: Brookings Doha Center.

Gedikoğlu, Bilal, (2013). *Kuruluşundan Günümüze Baas Partisi*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://akademikperspektif.com/2013/12/03/kurulusundan-gunumuze-baas-partisi/>
[E.t.: 11 Aralık 2014].

Ghareeb, Edmund A. & Dougherty, Beth., (2004). *Historical Background Of Iraq*. Lanham, Maryland and Oxford: The Scarecrow Press.

Gökay, Bülent & Rogers, Paul, (2006). *Yaklaşan Felaket Irak İran Ve Petrodoların Sonu*. İstanbul: Versus Yayınları.

Griffiths, M., Roach, S. C. & Salamon, M. S., (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. (2. b.) (Cesran, Çev.) Ankara(Kızılay): Nobel Yayınevi.

Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry & Roach, Steven C., (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (Cesran, Çev.) Ankara: Nobel Yayınevi.

Guzansky, Noel & Lindenstrauss, Gallia, (2013). *How Iraq's Future May Be Shaped By Its Neighbors*, Tel Aviv: Foreign Policy Research Institute. [Çevrimiçi]
Bkz.: https://www.fpri.org/docs/Guzansky_Lindenstrauss_-_Iraqs_Future.pdf
[E.t.: 12 Aralık 2014].

Hearst, David, (2014). *Saudi Crapshot in Yemen*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.huffingtonpost.com/david-hearst/saudi-high-risk-bet-in-ye_b_5895984.html
[E.t.: 12 Mart 2015].

Hür, Ayşe, (2003). *Ortadoğu'da Yeni Haritalar (4)*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.radikal.com.tr/politika/ortadoguda_yeni_haritalar4-664160
[E.t.: 17 Mart 2015].

İleri Tarih, (2007). *Körfez Savaşı 1990-1991-Savaşa Hayır*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://ileritarih.blogspot.com.tr/2007/08/krfez-sava-1990-1991-savaa-hayir.html>
[E.t.: 12 Kasım 2014].

Kagan, Frederick W., Majidyar, AHmad K., Pletka, Danielle & Sullivan, Marisa Cochrane, (2012). *Iranian Influence In The Levant, Egypt, Iraq, and Afghanistan*, Washington: The American Enterprise Institute and The Institute For The Study of War. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.aei.org/wp-content/uploads/2012/05/-iranian-influence-in-the-levant-egypt-iraq-and-afghanistan_171235465754.pdf
[E.t.: 16 Nisan 2015].

Kaplan, Lawrence F. & Kristol, William, (2003). *The War Over Iraq Saddam's Tyranny and America's Mission*. San Francisco, California: Encounter Books.

Karaman, Hayrettin, (2003). *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0652.htm>
[E.t.: 14 Mart 2015].

Katouzian, Homa & Shahidi, Hossein, (2008). *Iran In The 21st Century Politics, Economics and Conflicts*. London and New York: Routledge Press.

Katzman, Kenneth, (2007). *Iran's Activities And Influence In Iraq*, Washington: Congressional Research Service. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.parstimes.com/history/crs_june2_08.pdf
[E.t.: 22 Mayıs 2014].

Kenar, Ceren, (2014). *Saddam'ı Hatırlamak... (1)*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ceren-kenar/581136.aspx>
[E.t.: 12 Mart 2015].

Keskin, Arif, (2008). Iraklı Şiilerin Siyasal Davranışlarına Genel Bir Bakış. *ASAM Stratejik Araştırma Dergisi*, Mayıs.s. 60.

Khamenei, (2007). *İmam Humeyni*. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://turkish.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=23
[E.t.: 2015 Mart 16].

Kurşun, Zekeriya, (2014). *Irak'taki Gelişmelere Nasıl Bakmalıyız?*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.ordaf.org/iraktaki-gelistmelere-nasil-bakmaliyiz/>
[E.t.: 13 Şubat 2014].

Leung, Janice, (2000). Machiavelli and International Relations Theory. *Glendon Journals of International Relations*, s. 3. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://gjis.journals.yorku.ca/index.php/gjis/article/view/35136/31881>
[E.t.: 11 Şubat 2015].

Luomi, Mari, (2008). *Sectarian Identities Or Geopolitics The Regional Shia-Sunni Divide In The Middle East*, Helsinki: The Finnish Institute Of International Affairs.

Mallat, Şibli, (2015). *Muhammed Bakır Es-Sadr Ve Sünni-Şii Paradigması*.
[Çevrimiçi] Bkz.: www.islamdusuncesi.net/mobi/news_detail.php?id=152
[E.t.: 22 Mart 2015].

Mark, Joshua J., (2009). *Mesopotamia*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.ancient.eu/Mesopotamia/> [E.t.: 20 Ekim 2014].

Mearsheimer, J. John, (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.

Meyer, Karl E. & Brysac, Shareen Blair, (2009). *Kingmakers: The Invention Of Middle East*. New York: W.W. Norton&Company.

Morgenthau, Hans, (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

Morgenthau, H., (1946). *Scientific Man Versus Power Politics*. Chicago: University of Chicago Press.

Naji, Ksara, (2008). *Ahmedinejad The secret History Of Iran's Radical Leader*. Berkeley and Los Angeles, California: University Of California Press.

Nasr, Vali, (2006). *The Shia Revival*, New York: W.W. Norton & Company.

Nasr, Vali, (2006). *When Shiites Rise*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61733/vali-nasr/when-the-shiites-rise>

[E.t.: 2 Mart 2015].

Nedim, İbnu'n, (1988). *El-Fihrist*. Beyrut: Mektebetu'l Hayat.

Öztürk, Mehmet, (2010). *I. Körfez Savaşı 'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası Ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri*, Celalabat: Akademik Bakış Dergisi.

People Groups Of India, (2015). *Pathan*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.peoplesgroupsindia.com/profiles/pathan/>

[E.t.: 14 Nisan 2015].

Pirnie, Bruce R. & O'Connell, Edward, (2008). *Counterinsurgency In Irak (2003-2006)*, Santa Monica: The Rand Corporation. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG595.3.pdf

[E.t.: 3 Mart 2015].

Polk, William R., (2007). *Irak'ı Anlamak*. İstanbul: Ntv Yayınları.

Potter, Lawrence G. & Sick, Gary G., (2004). *Iran, Iraq, and The Legacies Of War*. New York: Palgrave Macmillan Press.

Post, Jerald M., (2005). Saddam Hussein of Iraq: A Political Psychology Profile. İçinde. *The Psychological Assessment of Political Leaders*. Michigan: University of Michigan Press, s. 336. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://jonathanrenshon.com/Teaching/UW/IntroPolPsych/PsychAssessment-Profile.pdf>

[E.t.: 21 Nisan 2015].

Radikal, (2014). *Işid Nedir*. [Çevrimiçi]

Bkz: http://www.radikal.com.tr/dunya/isid_nedir_radikal_trends-1217541

[E.t.: 3 Mart 2015].

Ricks, Thomas E., (2006). *Fiasco The American Military Adventure In Iraq*. New York: The Penguin Press.

Rogers, Paul, (2006). *A War Too Far Iraq, Iran And The New American Century*. London: Pluto Press.

Rubin, Michael, (2014). *Has Iran Overplayed Its Hand In Iraq?*, Washington:

American Enterprise Institute For Public Policy Research. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.aei.org/wp-content/uploads/2014/05/-has-iran-overplayed-its-hand-in-iraq_092431733336.pdf [E.t.: 21 Temmuz 2014].

Saatçi, Suphi, (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. İstanbul: Tarihi Araştırma, Dokümantasyon Merkezi Kurma Ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Samii, Abbas William, (2005). *The Nearest And Dearest Enemy: Iran After The Iraq War*, New York: Middle East Review Of International Affairs. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.rubincenter.org/meria/2005/09/samii%20pdf.pdf>

[E.t.: 10 Mart 2015].

Sandıklı, Atilla & Salihi, Emin, (2011). *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, İstanbul: Bilgesam Yayınları. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-175-2014040840iransiihilali.pdf>

[E.t.: 11 Şubat 2015].

Sandıklı, Atilla & Kaya, Erdem, (2014). *Ortadoğu'da Değişim Ve Türkiye*, İstanbul: Bilgesam Yayınları. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-2014072138baski_ortadoğu'da-degisim-ve-turkiye.pdf

[E.t.: 02 Nisan 2015].

Schmidt, Soren, (2008). *Shia-Islamist Political Actors In Iraq*, Copenhagen: Danish Institute For International Studies.

Shanahan, Rodger, (2004). The Islamic Da'wa Party: Post Development And Future Prospects. *Middle East Review Of International Affairs*, 8(2), p. 17. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.rubincenter.org/meria/2004/06/shanahan.pdf>

[E.t.: 12 Kasım 2014].

Shatz, Adam, (2007). *Why Iran 'Meddles' In Iraq*. [Çevrimiçi]

Bkz.: <http://www.latimes.com/news/la-op-shatz18feb18-story.html#page=1>

[E.t.: 10 Mart 2015].

Sluglett, Peter, (2007). *Britain in Iraq Contriving King and Country*. London, New York: I. B. Tauris Press.

Strauss, Steven, (2012). *Was George W. Bush A Pro-Shiite Supporter Of Iran?*.

[Çevrimiçi]

Bkz.: http://www.huffingtonpost.com/steven-strauss/george-bush-iran_b_1338027.html

[E.t.: 20 Aralık 2014].

Sullivan, P., (2014). *Why Should We Care About The Iraqi Shia?*. [Çevrimiçi]

Available at: <http://historynewsnetwork.org/article/1455>

[E.t.: 24 Ocak 2015].

Şen, Abdülkadir, (2013). *Irak Dosyası - I. Bölüm*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.pressmedya.com/dosya/5727/irak-dosyasi-1-bolum>
[E.t.: 5 Ocak 2015].

TASAM, (2008). *Modern Irak Tarihi*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/815/modern_irak_tarihi
[E.t.: 12 Kasım 2014].

Taylor, A., (2014). *Meet Haider al-Abadi, The Man Named Iraq's New Prime Minister*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/08/11/meet-haider-al-abadi-the-man-named-iraqs-new-prime-minister/>
[E.t.: 22 Nisan 2015].

Tebyan, (2011). *İslam, İran'ın Resmi Dini-1*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=184215>
[E.t.: 21 Mayıs 2015].

The New York Times, (2006). *Abu Musab Al-Zarqawi, Leader Of Al-Qaeda In Iraq, Has Been Killed*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.nytimes.com/2006/06/08/world/middleeast/08cnd-iraq.html?pagewanted=all&_r=0
[E.t.: 12 Ocak 2015].

Tucker, William F., (2008). *Mahdis And Millenarians Shiite Extremists In Early Muslim Iraq*. New York: Cambridge University Press.

TUİÇ, (2011). *I.Körfez Savaşı (1991)*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.tuicakademi.org/index.php/128-uncategorised/506-ikorfez-savasi1991>
[E.t.: 12 Kasım 2015].

Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, (2014). *Bilgi Notları*. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://tahran.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=200931>
[E.t.: 5 Mayıs 2015].

Türk Diyanet Vakfı, (2004). Merci-i Taklid. İçinde. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, s. 172. [Çevrimiçi]
Bkz.: <http://www.tdvislamansiklopedisi.org/dia/pdf/c29/c290113.pdf>
[E.t.: 12 Nisan 2015].

Visser, Reidar, (2009). *İran's Role In Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, Or Overlord*, New York: The Century Foundation.

Wagner, Alex, (2002). *Bush Labels North Korea, Iran, Iraq An 'Axis of Evil'*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.armscontrol.org/act/2002_03/axismarch02
[E.t.: 13 Haziran 2014].

Waltz, Kenneth, (1979). *Theory of International Politics*. Reading Ma: Addison Wesley.

Waltz, Kenneth, (2001). *Man, the State and War*. 3 dü. New York: Columbia University Press.

Wilson Center, (2004). *Iran-Iraq War Timeline*. [Çevrimiçi]
Bkz.: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Iran-IraqWar_Part1_0.pdf
[E.t.: 10 Mayıs 2015].

Wright, Robin, (2003). *Rise Of Shiite Religious Leaders In Iraq Gives U.S. Pause*. [Çevrimiçi]

Bkz.: www.articles.latimes.com/2003/apr/25/news/war-shiite25

[E.t.: 16 Kasım 2014].

Yegin, Abdullah, (2015). *İran'ın Yumuşak Gücü*, Ankara: Seta. [Çevrimiçi]

Bkz.: http://file.setav.org/Files/Pdf/20150302115846_iranin-yumusak-gucu-pdf.pdf

[E.t.: 12 Mayıs 2015].

Yenisey, Gülara, (2008). *İran'da Etnopolitik Hareketler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yılmaz, Türel & Şahin, Mehmet, (2011). *Ortadoğu Siyasetinde İran*. Ankara: Barış Kitap Yayınları.